

noo

alom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

7

IRODALMI, MŰVÉSZE-
TI, TÁRSADALOMTU-
DOMÁNYI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVF. 7. SZÁM 1957, JÚLIUS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / FEHÉR FE-
RENC / MAJOR NÁNDOR /
SAFFER PÁL / VÉBEL LA-
JOS / YUKOVICS GÉZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR N Á N D O R

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK ANYAGÁBÓL

**MIROSZLÁV ANTICS: GYÖNGÉDSÉG
SZITKAI / BÖRCSÖK ERZSÉBET: TA-
LÁLKOZÁS EGY ÖREG VARJÚVAL /
BURÁNY NÁNDOR: HANGULATLE-
NYOMATOK, KÉRO PARANCS, NÉHA
MÉG SZOMORŰ VAGYOK / CSÉPE
IMRE: TARISZNYÁSOK / DEÁK FE-
RENC: VERSEK / DÉR ZOLTÁN: IN-
TELEM, SE ÉLET, SE HALÁL / JU-
HÁSZ GÉZA: CSÉPE IMRE KÖNYVÉ-
RŐL / KOLOZSI TIBOR: KOCH TERÉZ
ESETE / LATÁK ISTVÁN: HINNI
KELL, HINNI / FREDERIKO GARCIA
LORCA: VERSEK / TODOR MANOJLO-
VICS: A FIATAL JUHÁSZ GYULA /
ANDRÉ MALRAUX: REMÉNY/NÉMETH
ISTVÁN: ARCKÉPEK — KORKÉPEK
/ PETKOVICS KÁLMÁN: SZÁMADÁS
/ FLORIKA STEFAN: VERSEK /
VUKOVICS GÉZA: MAKARENKO
EGYIK FIGYELEMREMÉLTÓ KÖNYVE**

A LELKIISMERET SZAVA

ÁCS KÁROLY

LÁTOMÁSOK

*Porrávált könnye leperreg:
vegyétek el a szememet!*

*Jaj, kék a föld, sárga az ég,
a falevelek feketék,*

*akár az ember arca, zöld
udvarok árnyalják a bőrt*

*és alatta a hús fakó,
mint a megvényt, lusta hó.*

*A reggelim: lila szalonna,
szürke kenyér, lazán bevonva*

*rózsaszín vajjal, bordó mézzel,
mint a rossz ecet nyers penésszel.*

*S iszom a tintaszínű kávét,
csak iszom, pedig kiabálnék,*

*mert kék a föld és zöld a bőr,
egy gyilkos nap sugara öl,*

*s megolvadnak a házfalak,
rőt pocsolóvá omlanak,*

*sóhaj támogat roncsolt vázat
és pirulnak a pinceszájak:*

*szén halványul, izzik fehéren
és szétesik, ha tovább nézem,*

*a higgadt érc foszló pehely,
elszáll az úr szeleivel,*

*s iszonyú ernyőjét kibontja
az érthetetlen halálgomba.*

*Fény vakít, a por betemet:
adjátok vissza szememet!*

FEHÉR FERENC

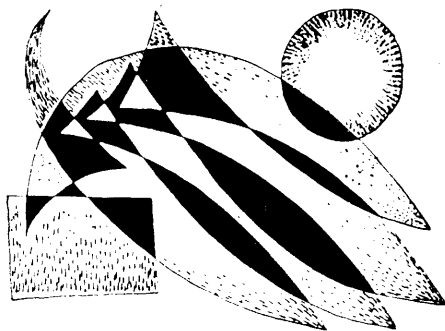
NEVADAI BALLADA

*Surrog a szél, az eső szemetel, sose fárad az ág,
nyikorog, nyekereg. Belefájdul a táj s a szívem.
Csepereg, csepereg, fenn a magasból puha talppal
toppan a csepp. Moha máll' s bölcses a tudat...
Beleing az az ág, s amit ejt — sose forrad a seb.*

*Keserű töprengés sava száll, forr az üst ugye,
s lobban a tűz? Belefő e nyirokba a nyerspuha
agy. Remegő lebenyű a tüdő. Nincs penicil' többé,
bár gyámod, a társadalom szavatolta. Míg alszol a
deszkán, átmar egy éjen a vad csiperkegomba.*

*Nem mondom, hogy esengj, vagy kádbaereszd locsogóerű
véred, hiszen ezt Senecánk sem írta elő.
De ne add a nagyot: te is bedögölhetsz s elveid,
hogya maradnak, már csak annyik, mint szél ellen
vizelet. Halld! surrog a szél, hasogat, mar e seb,*

*mint obsitos őköd' a köszvény. Fölötted foszló felhő lebeg --
égi körösvény. Keresi őket, s épp ők lovagolják, a gyilkosok.
Így csap le reád, szomorúszemű század éber fia,
a Tőke-Haszon kese réme. Addig is bányássz, írj puha
verset és bölcs bű-bákat gügyögve dajkálád fiad!
1955*

GÁL LÁSZLÓ

A NYÁRFA, A VÍZ ÉS AZ EMBER

Hullatta csak havát egyre,
szállt a puha nyárhópehely
s állt a parton, büszke, árva,
koronás, havas fejével,
barátom, az öreg nyárfa
s beszélgettünk hajnaltájban.

Hogy mit gondol és mit érez,
és ha szólna, vajh mit szólna
öt országnak szép vizéhez,
roppant ölü, ős Dunához?

Most csupa béke ez a hajnal,
béke a vízen, béke magamban,
de ugye tudjuk, te öreg nyárfa,
rettenet készül szúvas agyakban,
valahol messze és közel.

Csak hull a nyárfa súlytalan könnye,
csak hallgat a bölcs fa, a jó, a derék,
fölöttünk egyre kékül az ég
s talán e kékség a felelet?

Most felébred egy sugár a vízen,
aranyból van e csókvörös sugár,
az anyja küldte, jóreggelt mondani,
az edésanyja, eperlézű nyár.

Átfut a vízen, már ideérkezett,
már csókolja a vén fa homlokát,
azután játszva és nevetgélve,
belekóstol a kávéscsészémbe
s már a szomszédom ablakán ragyog.

Sokan vagyunk már: az öreg nyárfa,
az ötnyelvű víz, a napsugár
és ez a hősi nyári reggel,
amely elűzte az éjszakát.

*Es most már mindegy, hogy Nevadában,
a tömjénes nevű szigeten,
vagy akár a messzi Szibériában
hegyeket zúz szét a félelem
és a kettéhasadt értelem.*

*Mindegy. A reggel győzni fog megint,
mert mindig győzi a csúf éjszakát
és állni fognak a parton a fák
és vidám hópelyhékkel dobálják
a kacagó gyermekeket azért is.*

*Es mikor ismét szállt az alkony,
öreg fején fehér pehellyel,
így szólt a vén fa a Dunaparton:
jó éjszakát, aludj nyugodtan,
holnap is beköszönt a reggel.*

MIODRÁG PÁVLOVICS

KÖMŰVESEK

*Nevada? Közönséges sivatag.
Láttad-e? Ha nem is, tudod,
hogy minden sivatag egyforma;
the waste: the waste remains and kills.
Atombombák robbannak rajta.
Közönséges atombombák. Almák.
Almák fa és kígyó nélkül.
Homoksugarak fröccsennek az égig, —
íme ez látható a fotográfián.
Egy természetes asszony a ködben. Az emberek
állnak és nézik tisztes távolságból.
10 mérföld, írja. A kaktuszok állnak.
Ők tán fel sem fogják. Csak szűrnak.
Üres tányér a sivatag, amelyből
fa nő. Amelyből fa robban.
A fa mellett mindig egy asszony áll.
Vonzó. Az emberek megelégedetten szélednek szét.
A XX. század második fele. Nagyszerű.
Mindenkinek megvan a maga bombája.*

A sivatagnak is megvan a maga bombája.
 Az ő bombája mértékletesen robban,
 de annál szélesebb a hatósugara.
 Mint a dagadó tenger határai,
 homokjai határai áradnak és kiöntenek.
 Az emberek vonatra ülnek és elsietnek,
 a vonatok egyelőre gyorsabbak a sivatagnál.
 Mindegyik a maga városába. Mindegyik a maga házába.
 Mindegyik a maga függönye mögé, a maga tányérja fölé.
 De rengenek a falak, s az ablaküvegeken
 szitál a homok. Hőség. Rázkódik az alapzat.
 Kristályos por lepi az utcákat.
 Az asszonyok aprócskák, akár a verebek. Hunyorognak.
 Az emberek előbújnak: Ez nem a mi városunk.
 Újból vonatra ülnek. Szerteszáguldanak,
 valami más várost keresnek, szilárdabb várost,
 az Ember városát. A Szeretet városát. A Várost.
 Most kell megvetni alapját. Fölépíteni.
 Est-hajnalkor minden vonat találkozik és megáll.
 Az emberek kiszállnak és kaktuszokat látnak. Szurkálják a csillagokat.
 A váltók a sivatag kezére játszanak;
 Minden út Nevadába vezet. Itt minden ember
 kiszáll, almával kezében, kiáltozik
 és kézzel-lábbal hadonászik mint a süketnéma.
 Föl kell építeni az Ember Városát. Vajon a homokon?
 A homokon, aminek a homokon a helye.
 Az emberek realisták. Az emberek határozottak.
 Az emberek megértik egymást. De nem elég előrelátók.
 A homok előrelátóbb. A homok rádióaktív
 és süti a talpat és az emberek a lábukat kapkodják. Szomjasak.
 A kaktusz keserű és korcsok az
 újszülöttek. XX. század sivataga. Nincs madár,
 de énekel a sivatag, kis atomdalokat.
 Hallottad-e? Mintha önnön csontodból jönnének a dalok.
 Dallal és csontokkal folyik az építkezés.
 Omladozik a homok. Próféta mondják:
 Építsük fel a fedezék-várcst, a megbékélés-várost,
 Az Ember Városát, amely visszatérít bennünket az Emberhez.
 Az emberek tágas térségen egymáshoz
 (10 mérföldnyire) állnak és mondogatják:
 Akarjuk. Ember volt a város ígérete.
 Asszony és víz volt az Ember ígérete.
 „De mi a mi ígéretünk?”
 Kérdezi egy óriási kórus.
 Szitál a homok a fejekre és mindannyian
 fehér aggastyánoknak látszanak. Mindegyiknek
 megvan a maga tányérja, a maga bombája, a maga fényképe
 aggóva hadonásznak:
 „Mi a mi ígéretünk?”
 „Mit ígérhetünk mi a városnak?”

Nevada? Közönséges sivatag.
 (1953)

PAP JÓZSEF FORDÍTÁSA

PAP JÓZSEF

DALOCSKA

*A Hukuriu Maru japán
halászhajóra rádióaktív
hamu hullott*

*Ép bőr alatt az agy
könnyű zenét hallgat
És játszuk a csigák
Vaksi bújósdiáját
Hukuriu Maru
Hukuriu Maru*

*Végtelen víz fölött
A magas égig nőtt
Úgy látta tíz halász
Isteni jeladás
Hukuriu Maru
Hukuriu Maru*

*Valaki azt mondja
Vad csiperkegomba
Van aki meg azt hogy
Szép természetes asszony
Hukuriu Maru
Hukuriu Maru*

*Ép a bőr ép a szem
A szó is ép legyen
Látok egy szörnyeteg
Felkiáltójelet
Hukuriu Maru
Hukuriu Maru*

*Ép bőr alatt az agy
Vajon meddig hallgat
Mért játszuk a csigák
Vaksi bújósdiáját
Hukuriu Maru
Hukuriu Maru*

ELHAGYOTT EPERFÁK

Kocsisaroglyából, vonat ablakából, vagy újabban autóból, valahogy mindig csak visszanéztem rájuk, mindig elhagytam őket, de meg sosem váltam tőlük. Ők sem hagytak el engem. Miattam gyökeresedtek és lombosodtak, hogy karjukba vegyék cingár kölyöktestemet és elrejtse az afrikai izzású táj rettenete elől. Miattam érlelődött dúsan porbapottyanó gyümölcsük, hogy táplálhassanak akkor is, amikor anyám száraz karja az utolsó karéj kenyeret is szétszította már közöttünk. Sosem köszöntem meg nekik. (Apám nem tanított hálálkodásra. Neki sem tudtam soha semmit se megköszönni.) Miattam hagyták, hogy a kövesutak novemberi ködében lombos árnyalakok többől lemessék görcsös jó karjaikat. Miattam csattogott törzsükön a fejsze és mart oldalukba napszámos kézben a jóféle fűrész. Miattam, didergő véznáságom miatt sertyogtak, parazsoltak és hamvadtak el anyám siratnivalón jámbor sparhetjának mindig lelógó, rossz ajtaja mögött. Miattam lobogtak és énekeltek az eperfalángok a télestegekben, amikor még nem villant láng, (csak a szemekben), amikor még nem kélt ének (csak a rothadt ablakfán cinélő szélben). Amikor még nem melegített senki és nem akart megváltani senki. Amikor még a magamé és az övéké voltam. Senki másé. Senki másé.

Amikor egy csipős koratavaszi reggelen csumaszedésből elmaradtam, hozzájuk menekültem, mert ők túléltek pipaszagú öregapámat, aki ötven esztendeig árnyékos számlolyuknál kalapálta csorba, inszaggató kaszáját. Hozzájuk menekültem ötévem rettegésével, a lázadásom kihívta felnőtt felelősségrevonás elől; hozzájuk mint betyár a nádashoz, hajdúk a sziklarengeteghez, disszidens az Egyesült Nemzetekhez. Sérthetetlen templom, diplomáciai képviselő, bújtató égi katakombá, zöld lombrengetek voltak. Azóta sem lettem önzetlenebb menedékre életemben. Tán nem is lelek. Soha. Soha.

Amikor a kövesutakon megbélyegzett gyermekeket, anyákat és apákat tereltek a tábor szöges drótkerítése felé, látták azok vonulását s megverték gyökérlábukat, dacos szoborrá merevedtek, akár a kemény paraszti aratók ott benn a gabonatóblában. S én megint csak lombjuk sűrűjéből fedeztem föl az első összefüggéseket és döbbenetes arányokat. Azt, egyszerűen, hogy másként villan a napfény a kasza élén s másként a föltűzött

csendőrszuronyon. Oktattak. Legjobb tanítói voltak. Megtanítottak az első állásfoglalásra.

Amikor azon a füledt nyárdélutánon hajlongtak alattuk az eperszedő lányok, ők, az elnéző bölcs vénék hagyták, hogy gallyaikról belessek blúzuk párárs melegébe és verdesse kén, reszkettesen láz. De felhozták hozzám az epresvödörök józanító sirását is, a dragacskerekek esténkbenyiláló, panaszos nyikorgását s az ereszlábú asszonyok feloldozó sóhajait. Nem hagytak hát magamra, nem hagytak elmerülni a szenvedélyes paraszti nyár párárs poklában. Mert nem tilalomfák, hanem az élet fáí voltak. Eperfák. Villámszaggatta, útszéli, jó öreg eperfák. Akik többet tudtak rólam már akkor, mint szigorú apám, imádságra oktató szelíd anyám, gyóntató papom és tanítói együttvéve. Mert csupán nekik nem tartoztam felelősséggel. Mindenki másnak. Mindenki másnak.

Hegyükből néztem be először a látóhatárt, s figyeltem meg az örök mozgás törvényeit: a felhők visszavonhatatlan vonulását, s kalász kenyérré érlelődését, a dolgos hazaballagások paraszti lábdobbanásainak nyugalmát.

Húsz hosszú esztendő múltán a vrsicsi magaslatról sem fogott át többé a pillantásom.

De eperfáim tünt felhőinek nyugalmát ekkor már hasztalan kerestem. Vrsics felett a nagybetűs Rettegés lovagolt e tarajos felhők hátán, arcát nem láttam, csak titkos sugárzásait és Bikini pálmáinak jajongását, üzenetét fogtam fel, melyet magukkal hoztak valahonnan bölcsőjük, az óceán fölül.

S az én jó öreg eperfáim egyszerre messzinek, fájón bizonytalan örszemeknek tűntek. Bizonytalannak, képletes menedékeknek, mint esőkabátom, melybe hiába csavartam be ibolyántúli sugarakért szűkülő, ványadt testemet. Ismeretlen, tehetetlen düh járt át. Nem az, amit apám rákroncsolta holtteste fölött éreztem; nem az, amit valaha a háború idején egy részeg odesszai katona pisztolycsöve szűrt be oldalamba; sem az, amit kisfiam láztól szenvedő teste fölött szenvedtem át végetnemérő éjszakákon...

Újfajta döbbenet volt ez.

S keresni kezdtem régi nyugalmam.

Az eperfák fiának kalácsszín nyugalmát.

Azt hittem, hogy az egész csak a hegyek számomra ismeretlen világa, a megváltozott atmoszféra s a megzavart sejtek gonosz játéka okozza.

A lyublyanai motoros vonat táltosként röpitet haza. Agyamban egy iszonyú sejtelemmel. Hogy otthon sem lelem már régi nyugalmam. Csak a poros utak lustán sorakozó eperfáit.

Idő és tér egybefolyt előttem s mögöttem. Most meglessem régi világom! Az eperfákat, a dűlőutakat, s számonkérem tőle a hűségem, az odaadásom. Ezuttal nem símogató, hanem mindent átfésülő szándék röpitett.

Bezdántól Bela-Crkváiig.

Iszonyatos volt a száguldásunk.

Mint aki ketrecből, bűvös körből szabadul

A fürge kis Jeep mindent elhagyott:

pipacskoszorús kilométerköveket,

moho: mezsgyekaróka:

lövedékszaggatta, rozsdás tornyokat,

elfáradt kerékpárosokat,

alkonyatba cammogó szekereket,

nyögdécselő, reumás eperfákat.

Szaladt elhanyagolt betonúton és bukácsolt kátyús kövesen, nyári úton, dülőúton, átvágott a Terázija neonfényes esti elíziumán és a délbánati homokbuckák kosavával síró, vigasztalan tájain. Lapuló falvak egyetlen, magánytól kongó utcáján.

Az eperfák utamon elmosódtak.

De nem tudtam ujjongani.

A Jeep gumin táncoló, gonosz kis Arlekinója ott vigyorgott megfeszült arcizmaim előtt: „Mitől menekülsz? Azt hiszed, elhagyhatod őket? Nézd, hogy sorakoznak, egybeolvadnak, fallal vesznek körül! Száguldasz? A sugárhajtású gép megkerüli a földet ennyi idő alatt, a londoni nagytőkés Capetown-ba repül egy üzletkötés feketekávéjára, s pontosan ennyi idő kell ahhoz is, hogy a gyilkos elhatározza magát a tetre, s a cseppkőbarlang homályában egy milliómod résszel növekedjék a cseppkő tífoka!...”

Nem hallgattam rá.

A leszámolást, a megnyugvást mélyebben kerestem.

Az elfáradásban.

Az eszmélő visszahullásban.

A száguldás szintézisében.

S felvillant előttem e táj egy nap pillanatkockáinak kaleidoszkópjában. Felvillant szegényen és zsirosan, elhagyatottan és fölfedezetlenül, ellentétesen. Leverten és álmodozón. Feltárulkozott, s én nem ültem már oda árokpartjára, eperfagyökereinek görcseire. Láttam már máskor is falvait, tertyedt városait, településeit, de ez most más volt. Hitelesebb és átfogóbb kép. A Lényeg víziója egy eszelős festő vásznán.

A vrsicsi döbbenet menedéke.

A szülőföldem.

A szülőföldem, melynek eperfás arányaitól el kellett válnom, hogy ki-méletlenebbül tekinthessem be. Mardosó döbbenettel bensőmben.

Egymástól kőhajításnyira fekvő falvakon robogtam át, és megcsapott az eseménytelenség, a mozdulatlanlanság hullaszaga, mely ott lapult a trágyarakások mélyén, a kihalt utcák porában, a „Na-ma”-boltok egyetlen címfeliratában a falvak közepén; ott volt marasztalón a templomtornyok fölperdült, de még szívós, monarchiabeli bádogtetőjén, az egykor kaszárnyalkek megálmodta iskolaépületek koporsós életteleniségében, a döngöltfalú,

nádtetős házikók léleknyomasztó leheletében, a vakolatlan, meszeletlen telepeslakások tanganyikái piszkában.

És kérdeztem, és tetemrehívtam:

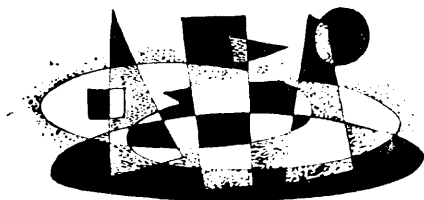
Egymástól kőhajításnyira alvó falvak emberei, összefoghatnak-e már benneteket a falutól-faluig ballagó eperfák? *S érzitek-e, hogy még mindig elválasztanak benneteket az avas erkölcsök és kopott imádságok, a más szokások és más akarások, a gyilkok, dáridók és virrasztások, a mélabús lovak és kántorok, a piros pünkösdkök és lilaszín szvetiszávák, a zsebkendő s fillérek és a bugyellárisos bankók, a más nóta, a más szitok és a másnaszú siralom.*

És érzitek-e, hogy az eperfák kontyán túl, az is mi vagyunk: csatornás álmaink, iparunk (a bontakozó és a megálmodott), mert mi csak mult és jelen vagyunk, s a nagy ellentétek letagadhatatlan valóságából csirázik ki majd a jövőnk. Sérelmek és jogok szótlán hordozói vagyunk, önteltségünk és kishitűségünk rabjai, provinciális félszegségünk törzkönyvezetlen rokkantjai. Én elindultam a vrsicsi ormokról, átszeltem ezt a vajdasági átlót, mely egy ismeretlen gyermekköltőnk szerint egyenlőtlen háromszög templom — gyár — iskola háromsögeit fogja még mindig egybe; átszeltem ezt az átlót, hogy ott, a belackvai utcák milleneumi hangulatában, a Kárpátok odaszürkellő közelségében megsejtssem elmaradottságunkat. Az eperfák világának átkos, hamis nosztalgiáját.

Verseim szomorúságának nyitját.

Az én halálraítélt, marasztaló, drága eperfáim végét, pusztulását.

Emberek, adjatok fejszét a kezembe! ...

ELLESETT VITA A SZOCIALIZMUSRÓL

Nyissunk be halkán, és hallgassuk egy kicsit ezt a vitát. Legalább mi Híd-olvasók, ha már a napisajtó, sőt a folyóiratok sem tartották érdemesnek eddig (hónapok múltak el az esemény óta), hogy feljegyezzék és közzétegyék (kivéve az egyik rádióállomást, amely hangfoszlányokat közölt belőle).

Vagy technikai akadályok gátolták őket?

Az, hogy rögtönzött felszólalások, stilizálatlan, sőt hibás szavaktól hemzsegő gyorsírói jegyzet állott csak rendelkezésükre, és a hevenyészett formulációkat a szónokok sem vallották volna magukénak?

Mert különben alig érthető a dolog. A téma több mint érdekes: időszzerű és haladó. Iskoláinknak, a legfelsőbbeknek is azt veti szemére a sajtó, hogy nem alkalmazkodnak eléggé a követelményekhez, inkább tanítják a múltat, mint a jelent. És most, amikor országos hírű tudományos munkások, tanárok taglalják a szocialista elméletet, elmarad a publicitás.

Pedig hallgassuk csak a vitát, nem érdektelen.

Mivel azonban a rögtönzött előadások hiányos jegyzeteit még jócskán zsugorítani is kell, mellőzzük a felszólalók nevét addig, amíg művük stilizálva, rendezve, kiegészítve külön nyomtatásban is meg nem jelenik, amikor majd a sajtórecenzorok a kész füzetet vagy könyvet lapozgatva kényelmesebben és főfájás nélkül adhatnak hírt az eseményről...

Az első beszélő éppen a szocialista tulajdon problémáját fejtegeti, a szocialista építésnek „ha nem is kulcskérdését, de mindenképpen kiinduló problémáját”. Azt, hogy milyennek kell lennie a tulajdonnak a szocialista társadalomban.

Ez elméletileg tisztázva van. Marx szerint a szocialista tulajdonnak, a társadalom által kisajátított tulajdonnak, társadalmi tulajdonnak kell lennie. Ez mindenütt egyaránt érvényes, tekintet nélkül az adottságokra. De hogyan lehet megvalósítani ezt az elvet? Ez már a sajtóságok kérdése. Ebben Marx nem mélyedt el, nem is tehetette.

A gyakorlat — általánosságban — megmutatta, hogy különösen egy elmaradt országban, ahol a forradalom a tulajdon különféle formáival ta-

lálkozik, mint Oroszországban Lenin idején (kezdve a patriárkális gazdaságtól, a feudalizmuson át a kisárutermelésig, majd a kapitalizmusig és a szocializmusig) ez nem könnyű feladat. Ilyen körülmények között, a szocialista építés kezdeti szakaszán, meghatározott társadalmi rendszer jelentkezik, megfelelő társadalmi jellegzetességekkel. Ezt mi állami szocializmusnak nevezzük, joggal, jóllehet nem biztos, hogy a legpontosabban. Ennek a rendszernek leginkább az állami tulajdon felel meg. Jellegzetessége, hogy roppant gazdasági és politikai hatalmat központosít az állam kezében, a társadalom szervének, a proletáriátus szervének kezében.

Ebben a kérdésben két ellentétes nézetet ismerünk.

Az egyik szerint az állami tulajdon egy a társadalmi tulajdonnal és az általános népi tulajdonnal. Ezt tehát szocialista tulajdonnak tartják, megkülönböztetve a szövetkezeti tulajdontól, ami szerintük nem fedi teljesen a szocialista tulajdont. Elhalását nem emlegetik, ahogyan az állam elhalását sem.

A jugoszláv álláspont ezzel szöges ellentétben áll.

Ezt még annak idején Kidricš szövegezte meg a következőképpen: állam-szocializmus és államtulajdon voltaképpen dialektikus ellentmondás. A szocialista társadalomban, ahogyan a legáltalánosabb értelemben elképzeljük, nincs állam, tehát állami tulajdon sem. Itt, egy elmaradott ország esetében, elkerülhetetlen ez a kezdeti forma: az állami beavatkozás, a társadalmi beavatkozás az állam révén, ennél fogva az állami tulajdon. Tehát történelmileg igazolt, de korlátolt, mint minden élő forma az állandóan fejlődő társadalomban. Ebben az esetben azonban nem hogy a legmagasabb forma, hanem éppen a legkezdetleesebb. És semmiképpen sem a szocialista építés általános törvénye, hanem az elmaradott országok jellegzetessége.

A beavatkozásnak ez a módja megjelenhet minden országban. Engels szerint ez akkor következik be, amikor a proletáriátus átveszi a hatalmat a burzsoáziától, és előbb az állam kezébe helyezi.

Ezt az „előbb”-et elismerjük, mert nincs más, aki a társadalom nevében átvehetné. Ez azonban, mondják, a szocialista állam első és utolsó tette. Ez a tulajdon nem következetesen szocialista, csak abban az értelemben, ahogy Lenin tárgyalta a szocializmus fogalmát Oroszország adottságai közepette a forradalom után.

És ezt a szakaszt nem szabad szocializmusnak kikiáltani, mert a proletárdiktatúrának megvannak a maga szakaszai és formái, nem lehet a kezdeti fázisnál maradnia, az állami tulajdonnál, s nem szabad egy osztály hatalmát konzerválni. Magának az uralmon lévő bürokráciának és adminisztrációnak kell nyesegetnie saját pozícióit. Ez az út, ahogy a marxizmus klasszikusai nagy általánosságban leszögezték, a közvetlen társadalmasítás felé vezet, amikor a termelőeszközök visszakérülnek a termelők kezébe. Nem magánkézbe, hanem a társult termelők kezébe. Marx, Engels és Lenin szerint társadalmi használatról beszélhetünk, emberek helyett a dol-

gok igazgatásáról, föltéve, hogy nincsenek társadalomfeletti erők, nincs bürokrácia, hanem demokratikus öngazgató szervek vannak, s maga a társadalom igazgatja a dolgokat.

A szocialista társadalmi rendszert a kapitalizmussal ellentétben a közvetlen társadalmi tulajdon jellemzi, ennekfolytán a termelő és a termelő eszközök viszonya is közvetítés nélküli, közvetlen, az emberek maguk igazgatják magukat, és maguknak dolgoznak, nincsenek társadalmat igazgató társadalom feletti erők.

Az állami tulajdon tehát szükségszerű volt Oroszországban, nálunk is egyideig, másutt is, de csak mint a társadalmasítás szakasza, amely megfelelt a magánkapitalista tulajdonból az államkapitalista tulajdonon át az eljövendő szocialista tulajdonra való átmenet időszakának.

A felszólalás ezután felteszi a kérdést, mi az értelme ennek a fejlődésnek mit jelentenek a fejlődésnek ezek a szakaszai és miért fejlődnek így?

Szerinte a dolog nyitját a termelőerők serkentésében kell keresnünk.

A magántulajdon serkent, már csak azért is, mert magán. Az ösztönző erő, a magánérdek, azaz a haszon. Tudjuk azonban, hogy ez milyen társadalmi ellentétet idéz elő. Ezért a magántulajdon már felmondja a szolgálatot, és az állam, mint társadalom feletti erő kénytelen meggyorsítani a termelőerők fejlődését. Ez pedig már a rendszer tehetetlenségét bizonyítja.

Az állami szocialista tulajdon esetében a mozgató erő az állam, mint társadalom feletti erő. Nincs tehát belső ösztönzés a termelőerők fejlődésére, hanem az állam egész társadalmi mechanizmusával (központosított adminisztratív terv stb.) megkísérli kiküszöbölni a gazdasági törvényeket, adminisztratív hatóeszközöket állítani helyükbe. Nem véletlen, hogy a burzsoá közigazdászok és politikusok felteszik a kérdést: mi a módja a serkentésnek az állami tulajdon esetében, miután a profitérdek már nem hat.

Az állami szocialista tulajdon azonban, mint mondja a felszólaló, csak az első lépés, csak annyiban progresszív, amennyiben előkészíti saját elhárítását, saját dialektikus negációját.

Itt nagyjából kiapad a tapasztalatok forrása, kivéve a jugoszláv tapasztalatokat. Nálunk 1950—1952-ben kezdett változni a gazdasági és társadalmi rendszer, ekkor tettük meg a következő lépést: létrehoztuk a társadalmi igazgatást, az öngazgatást.

Tévednek, akik ezt jugoszláv sajátosságnak tartják és úgy bírálják. Mi csak hozzáidomítjuk ezeket az általános elveket a jugoszláv adottságokhoz. Mert ez nem más, mint az embereknek a társadalmi tulajdon alapján való társulása, társadalom feletti erők közvetítése nélkül, az emberi társulás eszméje, az öngazgatás eszméje, Marx eszméje, melyet különösképpen a párizsi kommün példáján elemzett. Ez valamennyi létező munkásmozgalm eszméje.

Ami ma gazdasági demokráciának neveznek, az voltaképpen az igazgatás demokratikus formája, alapja azonban nem az igazgatás, hanem a tu-

lajdon. Ennekfolytán a tulajdon a proletárdiktatúra magasabb fázisának alapja, amely szerint nem változatlan, de kiszélesedésével nem veszít, hanem nyer, mert Lenin szerint, ekkor az egész lakosság lép a színre, s valamennyien egy kissé bürokraták lesznek, hogy ne legyen bürokrácia...

A jugoszláv tapasztalat eszerint a szocialista építés két döntő-kérdésére mutat. Megfelelő társadalmi-politikai rendszer építésére, a szabad ember, azaz az ember és a társadalom közötti viszony problémájára és főleg a társadalmi tulajdonon nyugvó gazdasági rendszer megteremtésére, amelyet csak a legáltalánosabb keretekben terveznek, amely serkentő, nem folytat szélmalomharcot az objektív gazdasági törvények ellen, hanem tudatosan szolgáltatába állítja őket.

Ebben az értelemben elmondhatjuk, hogy nálunk új társadalmi kategóriák jöttek létre, többek között a társadalmi igazgatás, mint a szocialista tulajdon meglétének egyik formája. Ennek folytán beszélhetünk a kizsákmányolás gyökereinek eltüntetéséről, mint az idegen munkatöbblet elsajátításán nyugvó társadalmi viszonyok kiküszöböléséről. Így erősödik a termelőeszközök társadalmi használatának egy új módozata, természetesen nem eszményi, nem befejezett, nem általános érvényű és sok a fogyatékosága is, hiszen keresgélünk kell a körülményeinknek legmegfelelőbb módokat.

Az idevonatkozó véleménykülönbségeket a felszólaló a szocializmus szülei fájdalmai közé sorolja. És nem is rosszállja. Habár sokszor súlyos gazdasági következménnyel járnak, sokat jelentenek méretekben. Napjainkban az egész világ a szocializmus felé halad, és nem lehet érdektelen, hogyan vélekednek ezekről az égető kérdésekről a tudósok és intézmények, közöttük Jugoszlávia tudományos munkásai.

Egy másik felszólaló így tette fel alapjában véve ugyanazt a kérdést.

Mi a szocialista társadalom?

Mi jellemzi?

Szerinte forma szerinti és leegyszerűsített az a szokványos nézet, hogy szocialista az a társadalom, amely elvette a magántulajdonosoktól és államosította a termelőeszközöket, átadta az államnak, a dolgozók más rétegeivel szövetkezett munkásosztály megtettesítőjének.

Ő is megállapította, hogy ez a felfogás, noha alapjában véve kifejezi a tartós szocialista rendszer egyik szakaszát és néhány döntő elemét, elégtelen és nem fedi a szocialista társadalom fogalmát. A szocialista társadalom alapja Marx és Engels szerint is a termelőeszközök társadalmosítása, hogy a termelő ne legyen többé megfosztva a termelőeszközöktől, hanem vezető helyet foglaljon el a termelőeszközök igazgatásában, beleértve bizonyos részesedést is a munkatöbbletből. Mert a társadalmosítás szakasza a munkásosztály, a termelők helyzetének megváltozását is feltételezi, megváltozott viszonyukat a termelési rendszerben, főleg pedig a termelőeszközök használatában.

Másrészt a gazdaság akkor szocialista, ha az emberek szükségletét fedezi, egyre inkább az ember tényleges szükségleteit és az általános társadalmi alapokat, melyeknek mérete természetesen az anyagi eszközök általános fejlettségétől és az adott feladatoktól és helyzettől függ.

Továbbá nincs szocializmus a „mindenkinek munkája szerint” elv érvényesítése nélkül, és ha nincs eltűnőben a kizsákmányolás, és ha a különféle formában még mindig tartó osztályharc nem idomul az új társadalmi és politikai viszonyokhoz.

És végül a szocialista társadalomnak meg kell változtatnia a társadalmi osztálycsoportosulás révén létrejött önző hierarchiát, létre kell hoznia az együttműködés új formáit, közelíteni az embereket egymáshoz, elmélyíteni az emberi viszonyokat, az emberi méltóságot, a barátságot stb.

Ezen az alapon a szocializmus politikai szervezete csak demokratikus lehet, semmiképpen sem a klasszikus nyugati demokrácia bármilyen tökéletes mása, hanem az illető társadalomnak megfelelő demokrácia.

És még egy megjegyzés.

Láttuk, téves némely szociológusnak az a nézete, hogy a puszta államosítás és a munkásosztály hatalma már szocializmus. De helytelen az a felfogás is, hogy ha valahol államosítottak és létrehozták a munkásosztály hatalmát, azaz politikai szervezeteit, már megvalósították a szocialista demokráciát is.

Így jutott el a felszólaló ebben a vitában Edvard Kardely egyik legutóbbi megállapításáig.

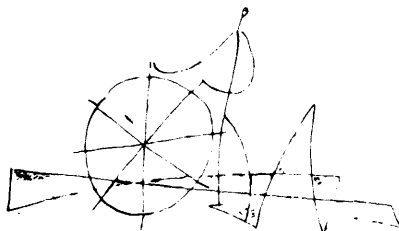
A politikai berendezésről beszélt, amelynek alapvető kérdése minden rendszerben, a szocializmusban is, hogy mi módon, milyen mértékben, milyen formák közepette felel meg a társadalmi viszonyoknak, hogyan sarkalja, fejleszti őket és hogyan mozgatja az ember és a munkaközösség alkotóerejét általános társadalmi teendőkre.

Kardely szerint — a képviselőházban említette legutóbb — a szocializmus politikai berendezése a szocialista építés egyik központi kérdése, és ennek lebecsülése, arra való korlátozása, hogy az államosítás és a munkásosztály hatalma egyben demokrácia is, ennél fogva nem is kell fejleszteni, megfelelő formákat keresni érvényesítésére — a munkásosztály és a dolgozó nép tudatos politikai szerepének mellőzése, végső fokon lebecsülése az ember helyzetének és értékének a szocializmusban. Jóllehet — folytatja gondolatmenetét a felszólaló — a szocializmus éppen azért felsőbbrendű formája a társadalmi viszonyoknak, mert felszabadítja az embert, mert humanista és etikus.

A szocialista demokrácia nyilván nem eszményi demokrácia, nem mindenki számára demokrácia. Új és nagyobb jogokat ad az aktívabb polgároknak, a termelőknek, és egyre több lakost is bevon a szocialista átalakítás folyamatába, hogy közelebb kerüljünk a Kommunista Kiáltványban emlegetett igazi demokráciához, az államnak a dolgozók teljes uralmává való

átalakulásához, az egész dolgozó népnek politikai szervezetté való alakításához.

Igy megoldjuk az átmeneti időszak két problémáját: korlátozunk, kikerülünk minden politikai és állami egyeduralmat, és a hatalom szervezeti tagolásával egyre inkább politikai egységgé változtatjuk a hatalmat, olyan szervezetté, melyben az ember, különféle színvonalon, ezerféle tapasztalattal és rátermettségével teljes mértékben érvényesül.

VÉNÜLJ MEG, KEDVES

*Harminc éve nem láttalak
és kislány vagy még mindig nekem.
Sétálgatunk, veszekszünk, csókolózunk,
a hús falusi esteleken.
Vénülj meg, kedves,
csak ennyit kérek tőled —
különben soha, sohasem tudok
kiábrándulni belőled.*

*Megvan-e még a parfümszóró,
mít Pestről hoztam a kicsi lánynak?
Vénülj meg, kedves, tizenhatéves,
különben halálig imádlak.*

*Lám, sokszor látlak álmaimban,
kurta szoknyában, tenispályán
a szemed mindig rajtam csüngött,
s csak elvétve a fehér labdán.
Nekem veszteni nagyon terhes,
játszottam hát vadul, helyetted...
Vénülj meg most már, kislány, kedves,
én mégis elvesztettem azt a szetet.*

*Szürke hajam, szomorú szemem
s a tükörképem: súlyos ráncok.
Kemény melleidet simogató kezem
még mindig néked tépne virágot.
Hát vénülj meg, kedves, egyszer már velem,
kicsi kislány, te multam, te édes...
Mert eljövök még hozzád, hogy felejtsek,
te öregasszony, te tizenhatéves.*

A KARCSÚ BOKÁK

Egyik markából a másikba csurgatta a kavicsot, s mereven bámult az egyre sötétedő vízbe.

Arrébb, a neon-lámpa alatt, kis hullámokon ugrálva-nyargalva, a híd-láb felé futottak a fények.

A padok már üresek. Fenn a hídon a bakter éppen most zárja a sompót. Jön a vonat, az éjféli gyors.

Kavics csobban. Apró kis hullámok ölbekapott fénnel tovairamodnak.

Ahá, a hullámok. Nevető ráncok a vízarcon. Hullámok iramodtak tova akkor is, mikor visszajött a fagyalittal. A tolókosci azonban már üres volt. Teljesen üres. Az embercsonk már nem volt benne, csak a hullámok rohtantak kacagva, és a vízfodrokon fény-cipellők kopogtak.

Fagyalaltért küldte. Olyan egyszerűen, kedvesen mondta, hogy ne sejtessen semmit. Könnyed gügyögéssel mondta:

— Dokikám, ugye hozol egy fagyalaltot. Kiszáradt a szám. De mielőtt elmennél, markolj egy csomó kavicsot, és szórd ide az ölembe. Úgy szeretem hallani, amikor csobban a vízben.

Mielőtt az ölébe szórta a kavicsot, a leány gyöngéden arcon csókolta. S visszajövet rémülten állt meg a fagyalittal. Anci már nem ült a kocsi-ban, csak néhány sután szétszórt kavics jelezte, hogy belevetette magát a Dunába.

Maga sem tudja, hogy került a vízbe, csak arra emlékszik, hogy a sötétedő víz közelgett feléje. Beugrott Anci után, hogy kimentse, de a hullámok már messze voltak. Úgy ráncigálták ki csuromvizesen.

... Várj, mikor is... mindegy. Persze, úgy van. Száznyolcadszor mesélem ezt neked, öreg Duna. Ugye, untat már a mesém...

... Hát milyen orvos, operatőr vagy? Vágd ki egyszerűen, hiszen minden sebre, fekélyre van alkalmas műszered. Igen ám, de most nem tudod, hol a fekély. Ahova gondolataid vissza-visszatérnek, éppen ott fáj. Csak kiütközne valahol, akár egy dudor, a szíved tájékán, azonnyomban leoperálnád. Meggyógyulna? Nem. Esetleg, ha mind, a vért, a sejteteket, mindent

**ki lehetne operálni. Talán akkor elmulna. Hány nő is tipegett be az éle-
tedbe? Öt vagy hat... Meg a volt feleséged. Mi maradt belőlük, az alap-
vonalak lassan elmosódtak, még a csókjuk ízére sem emlékszel. Anci! Köny-
nye az arcunk közé gurult...**

Újra kavics pottyant a vízbe, a fények karcsú bokákkal táncolnak.

**Karcsú bokák? Ugyan szabadulj már meg tőle. Nem lehet... Bele-
égett a húsodba, lelkedbe, mindenedbe.**

**Karcsú bokák? Eltemették őket, mielőtt még meghalt volna tulaj-
donosuk...**

Várj, ne kacagj... Hogy is kezdődött? Kótyagosan lehajtott fővel bak-
tattál hazafelé. Persze, hat operáció. Ha tudnátok, hogy mit jelent hat
embert megoperálni. Az utolsó volt a legnehezebb. Megmeredtek az ujjaim.
Sokáig tartott, a betegnek kétszer is kellett levegőt adni.

Mennyi ember a neonfény alatt! Mennyi élő, egészséges ember. Végig-
tülekedhetne ő is néhányszor ezen a tömegen, hogy a súrlódástól vidá-
mabb élet szálljon belé. Ma nem lehet. Minél előbb le kell pihennie, fáj
az agya. Érzi, belülről fáj a feje, fáradt, kimerült.

Valakibe beleütöközött. Dörmögés. Aztán aszfaltra szegezett tekintettel
baktatott tovább.

Lábak, szoknyák, nadrágok váltakoznak a szeme előtt. Milyen karcsú
láb. Kicsiny. A csuklónál milyen vékony, feljebb arányosan vastagodik.
Barna cipő. Ez a divat. Hát persze, mindig szerette a filigrán dolgokat.

— Ó, doktor bácsi, milyen meglepetés. De mi van veled, miért vagy
úgy lehangolva?

A karcsú boka is megállt. Kálmán tekintete feljebb csúszott. Két leány
állt előtte. Az egyik Klári, az örökké mosolygó szomszéd-kisasszony, akivel
nemrégén még együtt nyargalásztak az utcán, aztán az segédorvosira, ő
meg orvosira ment. A másik: szürkeszemű szende kislány. Semmi különös.

— Te Kálmán... de milyen csacsi is vagyok, bemutatom a barátnő-
met, Ancit. Mindkettőnket hozzátok osztották be a sebészetre. Mondd, nincs
ott sok vér? Brrrr... nem szeretem a vért... Te már két éve vagy a kór-
házban, ugye? Operálsz...

Kálmán újra érezte agyában a hasítást. Csak annyit motyogott. Majd
holnap találkozunk.

... Várj, ha mondom, vén rabló, ne borzold a hullámaidat! Nem ké-
rem vissza...

Nem, nem olyan szerelem volt az, amely fellobban, és minden aka-
dályt felperzsel. Inkább az éter, a kórház szagára hasonlított, amely las-
san, kimoshatatlanul beleszívódik az emberbe.

Mindkét lány ügyes volt, egy hét múlva már az operációknál is se-
gédkeztek.

Mikor is kezdődött? Várj. Talán ott a korzón, amikor fájó aggyal baktattam vagy talán operáció közben, amikor már belefáradtam a seb nézésébe és szemem a karcsú bokákon pihentettem. Talán akkor.

No, ne haragudj, vén Duna, ne ásítozzál rám olyan sötéten, félelmetesen. Nem csábítottam el, hiszen vár volt feleségem. Nem, nem beszéltem meg semmilyen találkát. Úgy rémlik, hogy valami azért mégis volt, mert minden este együtt sétáltunk hazafelé. Érdekes, a folyosó végén mindig összehálalkoztunk. És hosszan fürkészttük egymás szemét. Miért?

— Ez a nap is elmúlt — mondta színtelen hangon.

— Van jegyed? — kérdeztem.

— A feleséged bizonyára vár már.

— Estére egy mexikói filmet nézünk — mondtam.

Semmi, köznapi szavak.

Egyszer aztán letértünk a megszokott útról, de ezt sem beszéltük meg. Csak úgy, szótlánul, némán jöttünk a nyárfák alá. Szorongva, ijedten egymásba karolva álltunk itt a Dunaparton.

Hányadszor is? Elfelejtettem. Újra kezd fájni az agyam. Most már emlékszem, csak nyolcszor, csak nyolcszor...

Mindig megvártunk, amíg az éjféli gyors átdübörög a hídon. Aztán szótlánul megindultunk a város felé.

Te fényeket űző víz, nem értheted meg, ami aztán jött. Egy reggel hozták, vérben fetrengve, eltorzult arccal. Először a karcsú bokákat emelték ki a mentőautóból...

Elvágta a vonat. Aláfeküdt, nem bírta tovább. Miért is nem szólt előbb? Miért csak gügyögött, sirt hangtalanul? Elvontan szeretett. Nem kapcsolta bele az apját, családját, az embereket. Nem számolt velük. Az apja üzte a kerekek alá, meg én. Az apja korholással, én meg szerelemmel. Szidta, hogy nős emberrel jár, mit szól a világ? Én meg... Rózsival még az iskola padjaiban összehalalkoztunk. Segítettünk egymásnak. Azt hittem, hogy ez elég a házassághoz. Elég is addig amíg... Mindegy...

Megmentették. Lassan újra megtanult mosolyogni, csak olykor-olykor merült hallgatásba.

Újra sétáltunk a Dunaparton.

Karcsú bokák helyett most tolokocsi csikorgott a kavicson.

Akkor este különös volt. Eleinté sokáig hallgatott, aztán egyszer csak felvetette a fejét, mindkét szemével nevetett, gyöngéden magához húzta fejemet, és ezt súgta a fülembe:

— Mondd csak, hogy is volt akkor este? Zúgó aggyal táncolni láttad a bokámat? Tudod, ott a korzón. Többször mesélted.

— Add ide a kezed — mondtam neki. — Figyeld a vizet, hogy táncol a fény...

Éppen egy hajó úszott el dohogva.

S én mesélni kezdtem. Többször felkacagott, mélyen bugyborékolva, befelé, majd sirt tágult szemmel...

És egyszer csak előállt a kéréssel, hogy hozzak neki fagyaltot, mert kiszáradt a szája. Meg adjak neki egy marék kavicsot.

Ne haragudj, öreg Duna, nem untatlak tovább. Hallom, hogy jön az éjféli gyors. Dübörög a hídon.

ÁPRILIS JEGYÉBEN

A szerelvény mindössze öt vagonból állt. Az első kettőben, a mozdony mögött, tisztek tartózkodtak, vállukon egyforma ismertető jel — ibolyaszín bojt. A vagonok bádogtetőjén csónakok, mindegyik ablakban rövid rudak látszottak, az odaerősített evezők.

A sokaság, amely ott verődött össze az állomás és a vaskorlát közötti szűk térségen, mindegyre tolong, ágaskodik, és néz be a számára tiltott katonai szerelvénybe. Mondják a magukét.

Műszakiak. Hova vonulnak a műszakiak? Előre vagy hátra? Van-e még valamiféle vonat, számunkra lesz-e? Idesüss, majd megmondom. Szép kis nevelés... mondhatom. Hallgass, tatám, mit keresel itt a pipaszár lábaiddal? A maga tokája is megráncosodott már, a gallérja meg fityeg. A maga orrával törődjön, azt nézze meg. Egy kis helyet, megfojtják ezt az asszonyt. No de egy idős emberrel így... nehéz napokra virradtunk. Öreg, ne jajgass, állomáson vagy, nem szentkép előtt, háború van! Utat, itt a friss pattogatott, őrmester úr, friss pattogatottat a nagylánynak. A harctérre megy? Mondja, köztünk marad, maga talán tudja, hogy hol vannak a németek. Ki tudja. A műszakiak mindig utolsónak maradnak. Ők rombolják le a hidakat. Lassabban, hé, beszakítja a könyökével az ember bordáját. Micsoda, már szétrombolták a hidakat? Ki mondta? Itt ezek.

A sokaság az állomásépületnek és a korlátnak dőlt. Volt itt födetlen fej, kurtára nyírt hajjal, katonasapka, vadászkalap és közönséges szürkésfekete, zsírfoltos kalapszalaggal; egy-egy világos vagy sötét fejkendő s itt-ott néhány nemez-kalap. Azok, akiknek szerencséjük volt és átgorhatták a kerítést, céltalanul ödöngenek a peronon. Egy kékblúzos kisgyerek egy szál sínen próbálja egyensúlyozni magát.

Csendőr sétálgat a korlát mellett, csendesíti a sokaságot, fontoskodik. Fehér, tiszta sapkája sütőből kirántott ropogós habcsók — virít a bágyadt áprilisi napfényben.

Az ablakban, a nagy óra fölött, az állomásfőnök felesége. Bodorított hajtincsei fakók, megpörkölte a tartós hullám. Az állomás repedezett hom-

lokkatát, szürkeségét csak az asszony könyöke alatt lapuló zöld vánkoska bontja meg.

A szurtos klozet tövében, melyet itt-ott felvert a büdös paraj, egy csomó paraszt ült. Tétován, ittasan és zavarodottan, megállapodtak itt, az állomás salakozott részén. S miután elveszítették minden reményüket és türelmüket, hogy eljuthatnak még valahova, kipakolták katonaládájukat. Leszopogatott baromficsontok, almacsumák, dugók, összegyűrt, zsíros újságpapírok, madzagok és elpuffantott papírzacskók hevernek szanaszét körülöttük. S e hulladék körül ott settenkednek az állomáskörnyéki macskák, kuszafarkú ebek, a parasztok meg két szőlóban énekelnek: „*Sadim crece, sadim bostan, sadim belu ružu.*”

A vonat végül elindul. A tisztek behúzzák a fejüket, senki nem néz közülük a peronra. A sokaság észreveszi, meglódul és lármázni kezd.

Eltakarodnak a műszakiak, ezek is hátrafelé. Itthagynak bennünket, mind, mintha zabigyerek volnánk. Szóval magunk maradunk, tisztára magunk maradunk, ez árulás. Halkabban, halkabban, ne szidd, ember, a katonaságot. Dehát valakinek magyarázatot kell adnia. Kérdezze meg ezt a zsarut. Nem látom. A múlt háborúban a katonaság meg a nép egy volt, én szolunj harcos mondom ezt nektek. Ezek a tisztek meg, csupa fehér kesztyű.

Az állomásfőnök felesége továbbra is ott könyököl az ablakban, a nagy óra fölött, bánatosan elmerengve, senki sem tudta, mire gondol.

A raktárnál, a deszkatornác alatt, megfészkeltek az első menekültek: összesen három család. Körülöttük hegyin-hátán szétszórt háztartásuk: ruhagöngyölegek, vesszőkofferek, tükör, varrógép, ládák, melyekből előkan-dikál a sok fazék meg a vödör füle, a levesmerő kanalak, vánkosok, tollneműk és egy vas gyertyatartó talpa. A tükröt a ládák közé zárták, az meg magábazárt egy darab sánt, hársfaágat és egy naftakocsi nagy részét. Az elterített szalmaszéken gyerekek szepegnek. Egy magas férfi, elmenőben egy marék aszaltszilvát szór közéjük. S a gyerekek nemsokára olyan majszosak, mintha lekvárt ettek volna.

Végül előjött az állomásfőnök és hírül adta, hogy jön még egy vonat. Ez felvidította az embereket, még füttyentés is hallatszott, s kérdezték, milyen vonat jön, katonai vagy polgári, és nagy zsvaj közt megállapították, hogy csak polgári lehet. Az állomásfőnök becsapta maga mögött az üvegajtót s a tömeg ott maradt abban a tudatban, hogy nem kell ítéletnapig várakoznia az üres sínek mellett. Nem sokkal azután megjelent egy vasúti tisztviselő és kretával fölírta a táblára: az utolsó vonat... felől valószínűleg egy óra múlva érkezik.

A tömeg ismét megmozdult, dühösen és csüggedten. Sokakat fölingerelt az a „valószínűleg”. A vasúti tisztviselő ott állt a küszöbön és bizonytalan magyarázatba kezdett, hogy így rendelte el az állomásfőnök, de mivel a sokaság feléje nyomakodott, bemenekült az irodába. A már egyszer meg-

lódult és felbolygatott nép nem tudott egykönnyen megállni. Egyébként úgy tűnt, nincs hatalom, amely erre kényszeríthetné. Sokan az üvegajtóig nyomultak, s a hátul lévők azt követelték, hogy verjék bé. Valaki figyelmeztetően megjegyezte, hogy ez állami tulajdon, de ez még jobban fölprókázta az embereket azon a beton térségen, ott az állomás és a korlát között. S amikor a korlát vasa recsegni kezdett, az összekaristolts falról pedig hullani kezdett a vakolat, megszólalt az állomáscsengő. Határozottan, serényen, egyenlő időközökben. S e jelzés, mint az ország nagy szívének dobbanása, feltartóztatta a tömeget, megtorpant, mintha egy percre fásultság fogta volna el. Senki sem ugrotta át a korlátot, noha ezt már ki sem tiltotta, mivel a csendőr eltűnt a katonai szerelvénnel egyidőben.

Az állomásfőnök felesége továbbra is ott könyökölt az ablakban. Arca a szemlélődéstől még beesettebbé, szürkébbé vált, akár a gipszfigura az ablakpárkány alatt. A parasztok a szurtos klozetnél makacsul fújták a nótát.

Az állomás körül benzinszag kezdett terjengeni. A hengeralakú vagonnál egy csomó ember tolongott. Sokan átugrottak a korlátot, s különféle edényekkel, ki mihez hozzáfért, a vagon felé rohant.

A vagon alatt a föld már benzintől bűzlött.

Lassabban, ne tolakodj! Vigyázz, meg ne gyulladjunk. Dobd el azt a cigarettát. Ez repülőgép-benzin. Oktán! Oktán. Hol vannak a repülőgépeink. Lódulj, tán meg akarsz benne mosakodni, hagyj a másiknak is. Inni akar belőle. Hallottam, hogy az oroszok a spirituszt is megisszák. Emberek, engedjete engem is, hadd töltsen meg ezt a kis korsót, szegény vagyok mint a templom egere. Nincs itt a rendőrség? Hol az a zsaru? Fogd be, mit neked holmi zsaru, ha pusztul az állam, vesszen ez a vagon is, van ebben nekem is részem, barátocskám, ha nem tudnád. Hát az én verejtékem, hát az én verejtékem!

Váratlanul három fölfegyverzett katona tűnt föl a peronon, teljes gyalogos fegyverzetben. Fialatok, izmosak, új sárga bakancsban, egyiküknek hegyes fekete bajusza volt. A másik kettő szépen meg volt borotválva. Durván elkergették a népet a vagonról, helyreállították a rendet, és ekkor megjelent a csendőr. A tömeg lázongott.

Kik vagytok ti? Ha katonák vagytok, a nép vagytok. Hiszen te is boeskort hordtál, amíg fel nem húztad ezeket a sárga mennybelépőket. Mit adjátok a nagyot! A fronton csináljatok rendet. Ne itt. No nézd csak!

A bajúszos szigorúan végigmérte az embereket, rekedten mondta, ami hirtelenében eszébe jutott.

— Ez katonai őrzéret. Ezen a területen katonai törvények érvényesek. Tágulj. Tágulj, ha mondom!

A tömeg hátrálni kezdett a vaskorlát felé. A legmerészebb közülük odakiáltotta:

— Hát akkor majd elveszi a német.

— Miféle német!

A katonákhoz valahogy mégis eljutott, hogy nincs több vonat és hogy úgy lehet, már a senkiföldjén vannak. A bajúszos ekkor kihúzta magát, megrántotta a tölténytáskáját, és elkiáltotta magát:

— A fenét! A Főparancsnokság itt van a fürdőhelyen. A front előttek húzódik. Ez az igazság, minden egyéb — az ötödik hadoszlop híre.

Le az ötödik hadoszloppal! Ötödik hadoszloposok, én mondom, a katonaság az tudja. Az uniformis, hékás, mint a parancsolat. Adjatok fegyvert! Hogy fest egy ilyen ötödik hadoszlopos? És mért mondják, hogy ötödik?

Mind a három katona ott állt a korlát végénél, a nép kíváncsian nézegette őket, s egyikük fontoskodva, kimérten mesélni kezdte, hogy fogtak el egy ötödik hadoszlopot a telefondrót mellett a határban, a határ kellős közepén, világos nappal, amikor épp a Főparancsnokság vonalát akarta lehallgatni...

— És, és?

— Semmi, rövid úton kinyirták, ott a helyszínen...

A bajúszos köpött, majd odament egészen a korláthoz és az igazolványokat kérte. A sokaság tolongott, készséggel keresték elő az igazolványt, és tovább meséltek az ötödik hadoszloposról.

Hol? Itt fogták el. Dehogysis, a határban. És mi történt? Főbelőtték. Világos, a katonaság nem tréfál. Melyik határban? Hát itt, no, a telefon itt megy át a határban. Katonai vonal, én tudom, a telefonistáknál szolgáltam. Mondtam mindíg, a falusi gyerekeket ki kell képezni az iskolában, most a pásztorok is megmenthetik az ügyet. Odébb a huzaltól, szerb pásztorgyerek őrzi. Micsoda? Pásztorok fogták el? Az bizony, nem buta ember a mi parasztunk. Hej, a mi nótáink. És milyen ruhája volt. Kockás kabát. mindjárt látszott, hogy idegen, ugye. Miről? Ezek itt hátul azt mondják, hogy egy kis lánc volt a nyakában. Hát persze, nálunk csak a lányok hordanak láncot. Azt mondta, még az anyjától kapta. Így van ez mindig, mindenki, aki halálán van az anyját emlegeti.

A katona szuszogott a bajuszán át, nézegette az igazolványt, szigorúan, nyugalmasan, leginkább a képet, mert csak azt értette ezekről a kis összegyürkélt könyvecskékből. Kérdezett:

— A neve?

— Hát ott írja.

— Tudom, csak ellenőrzöm.

Az állomásfőnök felesége mint valami fészekből, tovább szemlélte az egész peront ott maga alatt. Elveszettnek tűnt az ablak homályában.

A tömeg újra lökdelőzött, száz meg száz száz csencsegett, a talpak átforrósodtak, a lábak izzadtak az ácsorgástól, érezni lehetett a tömeg áporodott szagát. Híre kelt, hogy a beígért vonat nem fog megérkezni és hogy a németek már megszállták a várost.

— Ez ötödik hadoszlop! — rivallt rájuk a bajúszos.

S a tömeg, ki tudná hanyadszor, ismét forrongásba jött és szitkozódni kezdett.

Itt az ötödik hadoszlop közöttünk! Fogjuk el azt az ötödikest, elég volt ebből a kínzásból. Adjátok ide, a nyeldekklőjét harapom szét, a lábát csapom le, a sváb anyjának azt a! Hol az ötödik hadoszlopos, hol? Keresik. Mire vár a katonaság?

A hársfánál egy szikár ember ácsorog, nekidőlve, már régóta, és távoli neki ez az egész lárma. A fején micisapka és a kabátján fényképezőgép átvetve. Odamegy hozzá a katonai hármas és kéri tőle az igazolványát. Az ember révedezően rájuk tekint, megmoccan, lába alatt megzörren a kavics, ismét rájuknéz és így szól:

— Nincs semmim.

— Hogy-hogy semmi?

— Minden elégett, a házat lebombázták, én megszöktem Beográdból.

— Hm. Mindenkinek van egy kis meséje, te azok közül való vagy...

Ötödik.

Az ember arca valami mosolyfélébe torzult, nem vette komolyan, a tömegben a korlát mögött végigfutott, hogy elfogtak egy ötödik hadoszlopost. Sokan áthajoltak a korláton.

Hol van, hogy fest közléről? Engedj, hadd lássam. Az ott a hársfánál. Micisapka, látszik, idegen. Rég észrevettem én már. Én is, sétálgatott egész idő alatt, a korlát mentén. Így gyűjtik, fiacskám, az adatokat. És mit csinálnak vele? Nem tudom, nézd.

Az ember, mintha csak most tért volna magához, sértődötten heves magyarázkodásba kezdett. Ám a katonák konokul kitarítottak. Azok a parasztek, akik a klozetnél üldögéltek, az őrzőket mögé álltak. Egyikük megszólalt:

— Hogy mondja ez a rö-t. A szerb nem így mondja.

Az ember magyarázza, hogy így mondja, amióta megszületett, és még valamit akart mondani, de a katona félbeszakította.

— Mindnyájan két lábbal és egy fejjel születünk, de mondd meg, ki vagy?

A bányadt áprilisi nap kezdett hanyatlani. A látóhatár a domb irányában korongalakban pirt öltött. Nyugatról kezdődő homály settenkedett, az állomás körül pedig erősebben érződött az emberi testek és a benzin szaga. Az állomáslámpát meggyújtotta a vasúti tisztviselő. S ekkor a bajúszos megigazította puskáját, fontoskodva félhúzta tölténytáskáját, a tömeg áttörte a korlátot, s a kavicson csendőrsapka gurult végig.

A sokaság körülvette a katonákat és az embert. Nehezen lélegzett mindenki, semmit sem értett senki.

Engedj, hadd lássam. Az orrát kell beverni. Húzdój arrább egy kicsit, mondd legalább, mit mond. Hímöl-hámol. Ezek tették tönkre az országot. Lekvárt küldtek a ládában gránát helyett. Meg gerslit! Meg makarónit!

Én betömném a száját makarónival. Miattuk nem járnak a vonatok sem, ahogy kellene. És mi lesz most? Fölakasztják. Hogy? Hurkot a lábára, aztán föl a hársra.

A katonák verejtékeztek, az ember verejtékezett, a tömeg verejtékezett. Az ember meg akarta győzni a katonákat, a katonák meg akarták győzni az embert, megnyugtatni a tömeget. A tömeg pedig csak egyet kívánt, látni az ellenfelet. Az ember fölhasználta a pillantnyi szünetet és megszólalt:

— Újságíró vagyok.

— Hazudik, fényképezőgépe van neki.

Az ember szomorúan pillantott a fényképezőgépre, majd így szólt:

— Ez a hivatásom.

A tömeg fölmondult, háborogni kezdett, mint eddig még sosem, az emberek egymásra támaszkodtak, más lábát, más szavát érezték, mindenkiét — a tömeg szavát.

Hallottátok? Hivatása. Beismerte, hogy ez a hivatása. Hát persze, ezért jár a guba. A pénz! A kémeket fizetik a legjobban. Csak rövid úton kell nyírni.

Az első katona megragadta az embert a kabátujjánál fogva. Az ember rántott egyet magán és fölkiáltott:

— Emberek, nekem feleségem és gyerekeim van itt.

— Hol vannak? — kérdezte tőle a katona.

Az ember felesége nevét kiáltotta, a tömeg fölnevetett. A tömeg iszonyatosan fölnevetett.

— Hé, csend — intette őket a katona — hadd ellenőrizzük, gyerünk, kiálts mégegyszer.

Az ember zavartan állt, úgy látszott, hogy többet nem fog kiáltani, de mégis csak lábujjhegyre állt és ismét a feleségét szólította.

— Ki ismeri ezt az embert?

Mindnyájan hallgattak, valaki a tömegből megszólalt:

— Senki.

— Hol a feleséged? — ismételte a katona.

— Hát itt valahol — szólt tehetetlenül az ember.

Orrunknál fogva vezet bennünket. Hazudik az ilyenek hazudnak!

Lesz-e abból a kinyírásból valami. Halál. Lesz, de hol? Mindjárt, most itt. Hiába, a katonaság, kemény.

A katonák megragadták az embert, vonszolni kezdték az állomásfal irányába. A sokaság követte őket, tompán csoszogva, mintha lenyúzott bőrön tapostak volna. Az embert odaállították a falhoz, a tömegből morajlás hallatszott és valami rettenetféle. A katonák elhúzódtak, az ember kétségbeesetten fordította fejét az esőcsatorna felé, s mikor ismét előre nézett, reászegzett fegyvereket látott maga előtt. Irtózáttal ordított fel és szétárt karokkal indult a csövek felé. Akkor úgy látszott, mintha be akarná

fogni őket. S ebben a percben a bágyadt áprilisi nap teljesen lebukott a dombok mögé. Az embert még a falnál ledöntötte a sortűz a gyér paraj közé. Ekkor a katonák odamentek és egyikük levette róla a fényképezőgépet. A másik kettő elvonszolta a holttestet a síneken túl.

A tömeg csendben visszahúzódott a peronra. A csengő a vonat érkezését jelezte. S ekkor valaki rámutatott az asszonyra és a gyerekre. Sokan utána eredtek. Az asszony előbb a vagonok felé tartott, majd visszatért az állomás korlátjához. A tömeg vele együtt. Az asszony megállt és végül rájött, hogy minden ember figyeli. Kényelmetlen volt neki, megijedt és magához vonta a gyereket, Szembenézett a köréserglő emberek tömött sorfalával. Aztán megkérdezte:

— Hol a férjem?

A tömeg hallgatott, sokan lehajtották fejüket, valaki fölsírt, azt eltakarták. A tömeg félt, hogy bűnösnek találják, ám egyenként mindenki azt gondolta, hogy ő nem bűnös. Az asszony, mintha csak védekezne, így szólt:

— Teát főztem, a vendéglőben, a kislánynak...

És itt elakadt. De a tömeg hallgatása fölbátorította és hangosabban kérdezte:

— Hol a férjem? Maguk tudják...

Senki sem moccant, csak egyetlen nagy lélegzetvétel hallatszott. Majd a sokaságból előfurakodott egy ember.

— Jóasszony, férje elutazott.

Az asszony nem hitte, az ember gyorsabban folytatta:

— Igen, igen, asszonyom, azt mondta, mondjam meg magának, hogy elment az előbbi vonattal. Szeretne magának és a kislánynak szállást biztosítani.

A tömeg bólintással és morajlással bizonyította. Az asszony mintha nem akart volna elmozdulni. De a sokaság szelíden arráb tolta, majdnem magával vitte őket — őt és gyermekét, a vonat irányába. Mindnyájan kedvében jártak, szép kupét szereztek neki. Valaki pattogatott kukoricát is hozott a gyerekeknek. A vonatfölgjáróról néhányan a három katoná után érdeklődtek. De sehol sem lehetett látni sem őket, sem a csendőrt. A vonat elindult, elvitte az asszonyt, a gyereket és a tömeget. Az állomás kihalt.

Köröskörül benzinszag terjengett. A szalmazsáknál egy gyerek csendőrsapkával játszott. A menekültek szegényes tüzet raktak. Kettejük áthágott a síneken. Vállukon ásót vittek. Aztán az állomásfőnök eloltotta a lámpát. És a felesége, végül, becsukta az ablakot.

F. F. FORDÍTÁSA

TANÚ

Mögém kerültek a bő álmok hangos
Bukóvizei és a vér szelíd
— Mert ártalmatlan — csínyei a szívvel
Épp most tanulom, hogy kell egyedül
Egy szál étellel testemen (a mához
Elég közöm van így is), vértanú

Hazugságok közt hordanom tanú
Nélkül kinyílt szemem. Pedig a hangos
Színeket, édes árnyakat a mához
Alig hasonlító halál szelíd
Iszonyata fejt meg egyedül
Bármit szippant fel szomjas spongya-szívvel

A látás partján álló, mert a szívvel
más rendelkezések őrnak: a tanú
Szenvedély, talán, s az se egyedül
Ameddig a füvek növése hangos
S a madár röpte nem éppen szelíd
Intelmeket továbbbittat a mához

Tanulok hát. S azt már tudom, hogy mához
Egy mám van csak, hogy próbáljak jószívvel
Leszámolón, akaratos-szelíd
Gépek gyanánt örülni, hogy tanú-
Voltom nem ment fel (még élek) a hangos
Vádtól, hacsak nem állok egyedül

A rogygó ég alá. Egyedül?
Ne higgyjétek, hogy bátorság ez. Mához
Tartozni annyi, mint futástól hangos
Lihegéssel és zakatoló szívvel
Vallani és tagadni, a tanú
Joga szerint, s nem szégyelni szelíd

Fogcsattogást se. (Már amily szelíd
A lenyelt falat és az egyedül
Hagyott gyerek.) Nem is lehet tanú
Őszintébben hűtlen — vagy hú? — a mához
Akármit szól szívtelenül és szívvel
Büntől néma és tisztaságtól hangos

Se gyáván hangos, se hősin szelíd
Szigorú szívvel állok egyedül
vallató mához idézett tanú.
1957.

... **b**enne lélegzik mindenben... és ez olyan megnyugtató kint, azon a karéj homokon egy nyeszlett kunyhónk van; ki fogom reparálni és amint enged az idő, birtokomba veszem. Az lesz a táborhelyem, ha lehet, késő őszig... „te tudod, hogy mennyire egyedül vagyok... nem tartozom senkihez sem... nem tudom, nem hiszem, hogy van még egy ember, aki huszontkét évével ennyire törött, kevés magának, és másoknak fölösleges... Szeretni akarok, szeretnem kell, hogy legyen valakim...”

A múlt ősszel egyik munkatársnőmre gondoltam, aki sokszor rajtam hagyta kíváncsi pillanatait, hogy miért, nem tudom. Egy bizonyos: megbékelve nézett rám mindig. A szemeiben baráti igenlés volt és bő asszonyi hívás... Sokat töprengtem fölötte. Gyári munkáslány... Voltál már gyári nők között? Á, te tudod... szegények, jók, többé-kevésbé, de, hajh egek, száználmasan trágár-szótárból élnek... olykor olyanok, hogy utálat a közeliükben lenni... tudom, ennek a gyökere messze keresendő, de átkozott lennék, ha szépíteném őket... nincs mit szépítenem rajtuk... Kata más... legalább előttem más; Kata... Én magamban Korvin Katának hívom, az orra miatt... Nagy orra van, Rex Mátyás orrára hasonlít. De szép, szelíd az orra, nem durva, nem, egy kicsit sem... Sokszor amint fölkel a prés mellől, hogy gémberedett tagjait megjárassa, ott halad el az én asztalom előtt, komolyan, fáradtan, okosan rámnéz... ma már van neki legénye, szép, csöndes embere van neki, akire moziba menet, moziból jövet békélve dől rá, csak egy kissé, nem tolakodva, nem követelőzve, csak úgy tisztes, emberi-hozzá tartozással... Becsülöm, hogy nem sértődik meg, amikor nem köszönök neki... a szavak, csak szavak... Én tudom, hogy egy „jónapot” mögött sok rossz kívánság, lenézés, sőt gyűlölet is rejlik olykor... Én a lélekzetemmel, a semeimmel köszönök neki: „Jónapot, Katám”... és ő is ugyanígy köszöm nekem: „Jónapot, Károlyom, furcsa, senki Károlya, férfira, szeretője...”

Naponta többször így történik... Szeretem a semeit... Milyen kellemesen-sajgó érzés látnom, amikor kormos kezefejevel viszkető egyik szemét megdörzsöli: a szem körül sötét folt van olyankor, mintha ráesett

volna valamire, mintha valami megütötte volna... Nem piszkos, nem renyhe teremtés; a nyakáról látom ezt. A nyaka, mint a patyolat mindig... de lehet, hogy szereti azokat a koromfoltokat az arcán, amelyek vas- és olajszagúak... Miért? Szeretnék, de kire gondoljak?... V. Veronra?... Az játssza a nagy „dámát”... Kegyetlen természete van és üres feje... Sajnálattal emlékszem a tavalyi nyárra, amikor mentem vele egypárszor... Amikor elbódított a közelségével, és meg akartam ölelni: „Jaj, ne! elrontja a frizurámat; összegyűri az új blúzomat”... Érthetetlen... és mindig, mindenhová szívesen elment velem... Átkozottul józan volt mindig...

Én hallgatag vagyok, szeretek beszélni, de nem akármikor és nem akármiről... De végképp kiábrándított, amikor Palicson voltunk egyszer, ültünk egy távoleső padon, a víz ringatta a csillagokat, a csönd olyan szentül hallgatott, hogy gazemberség lett volna pisszenni is, és ő akkor nyafogva ezt mondta: „Miért hallgat úgy, mintha a víz alatt volna? Beszéljen nekem”...

— Miről?

A lábaival kalimpálva durmolta:

— Beszéljen. Mindegy, hogy miről... szórakoztasson, hamár kicsalt ide...

Fogtam, fölvittem a teraszra, megittam jókeddvel és táncosára hagytam, akinek a szájához legközelebb hajolt... Kire gondoljak mostan?...

*

A kis „feketére” gondolok, aki a bokszolók ablaka előtt szokott ögyelegni: talán, mert volt ott valakije, talán, mert akarta, hogy legyen ott valakije?... aki késő éjszakák idején többnyire egyedül szokott „cirkálni” a városban, vagy éppen hazafelé „baktat”(?)

Ha megy, honnan megy éppen?...

A világ többet tud, mint egy ember — de valahogyan én is tudom, miért „cirkál”, hogy miért „baktat” olykor olyan késő éjjel... olyan, mint a házaló-tejes, mint a kofák, akik tejet, zsiradékot és húsféléket szállítanak házhoz... Ő magát viszi házakhoz — a testével házal... Kétszáz, háromszáz, négy-ötszáz dinár az ára egy pillanatra, egy órára, egy délutánra, egy éjszakára, egy örökkévalóságra...!

Mindenki örök-szeretője... tudom: egy cipészhez jár, egy szabóhoz, egy fodrászhoz, egy óráshoz, egy köszörűshöz, egy főpincérhez, egy mindenkihez, egy senkihez és... olyan szelíd, olyan nyugodt, olyan tiszta... A nyakáról látom ezt és a körmeiről... A rozoga kunyhóra gondolok, amit rendbe hozok a májusi szabadságom alatt. Aztán megkérem, ha az utcán látom: jöjjön el a kunyhómba, neki mindegy: ha van ideje, és lesz ideje neki... tudom...

És ha a városon keresztül megyünk, és ha az ismerőseim látni fogják velem — nem fogom szégyelni magamat. Akkor sem, ha az elhaladók visz-

szafordulva azt fogják felénk seppegni: „Nézd, a kis „kuruc”, kit fogott meg”...

Órá gondolok... Hogyha kiértünk a rozoga kunyhóba, kitárom az ajtót előtte és bebocsátom. Ő csodálkozni fog és nem mer majd leülni; nem mer, mert túl fehérek lesznek a falak, mert nem lesz likőrös üveg az asztalon, mert nem lesz feketekávés szerviz a szekrény tetején, mert nem lógnak a falon szép nők fényképei, és mert a priccs alatt biztosan meg fog látni egy szalmaszál-töredéket, amely olyan frissen, tisztán fog csillámlani a besiető nyugvó napsütésben, mintha színarany lenne.

Kérdésemre biztosan ezt fogja mondani: „Nem voltam még ilyen helyen”... De nem fog elmenekülni, biztosan tudom... Nézni fog rám és csodálkozni fog, hogy nem tegezem, és hogy a laborban nincs víz, üresen áll, hozzádőlve a hokkedlihez...

Ülünk egymás mellett a priccsen...

„Órá gondolok... aki akkor az enyém lehetne... aki hálás lesz azért, ha nem fogom untatni üres és zagyva dumával... Később, amikor már a csönd átremegett a szövődő félhomályon, tudom, hogy előveszi a cigaretta dobozát, jószívvel meg fog kínálni s miután rágyújtott, hátát a falnak fogja dűteni, a szemét le fogja csukni, hogy ne lássa, hogy látom, hogy szeretni jött el...

En kérdezní fogom: „Hány éves”?

Ő megmondja. Nem fog hazudni...

ISKOLA AZ ORSZÁGÚT MELLETT

Az országút hepehupás, kövezetlen és sáros. Nem a modern világ számára való kommunikáció. Mély tócsákkal és kátyúkkal birkózik a motor. De azért átvergődünk minden akadályon. Csak a kocsivezető mérgelődik egy kicsit. Az utas annál jobban szemügyre veheti a tájat. Ez semiben sem különbözik Észak-Bácska többi vidékétől. Az országutat — amely tizenkilenc kilométer hosszú és két neves északbácskai nagyközséget köt össze — mindkét oldalról vén, csonkos eperfák szegélyezik. Az eperfák sorában gazzal, fűvel, vadkamillával benőtt árok húzódik. Az árokban most víz áll. Itt-ott az úton és földek laposabb részein is összeszaladt a víz. Az éjszaka hirtelen májusvégi zápor verte a földeket. Néhol megdőlték a búzák. Az akácvirág hirtelen eltűnt, lehervadt a tanyákat szegélyező magastörzsű fákról. A határ néptelen, kihalt. Dolgozni, paraszti munkát végezni nem lehet. Csak ritkán találkozunk egy faluba igyekvő, a kátyús úton lassan, nehezen vergődő szekérrel. Sík, egyhangú, zöldbeborult világ.

Az országút szinte nyílegyenesen választja ketté a földeket. Csak egy helyen törik meg, a két falu között, a félúton, enyhe kanyarban. A kanyarok más vidékeken csárdáról, vagy legalábbis egy régi csárda emlékérről, útszéli kocsmáról, esetleg egy magányos utásházáról nevezetesek. De ez nem bortermő vidék, takarékosabb, szegényebb világ volt, semhogy egy útszéli kocsmarost is boldogítson, utásházra meg éppenséggel nem volt szükség, mert az út emberemlékezet óta magától javult és romlott. De, hogy valami nevezetessége mégis legyen a kanyarnak, a szegényebb falu népe az útnak 1905. esztendejében tiszta márványkőből faragott keresztet emeltetett itt, egyrészt dicsekvésből, másrészt pedig azért, hogy a tanyák közé széledt, a falu törvényei alól fölzsabadult népek ne feledkezzenek meg isten kezéről és az isten keze mellett szerényen meghúzódó emberi törvényekről.

A keresztet, mint a kőbe vésett, aranyozott betűk mondják, közadakozásból emelték — nem véletlenül erre a helyre. Ha valaki egyszer kedvet kap és bejárja a szegényebbik falu határát, mindenfelé talál ilyen útszéli keresztet. De azok nem márványkőből valók. Legnagyobb része fából összetákolt, durva ácsmunka, amelyen az elrohant évtizedek felismerhetlenné torzították Krisztus pléhből készült testét. A keresztet, mint egy tetett itt, egyrészt dicsekvésből, másrészt pedig azért, hogy a tanyák közé letűnt világ jelzői, nemcsak azt mutatják, hogy melyik határrészen hogyan hittek istenben; hanem azt is, hogy melyik határrészen milyenek voltak a birtok- és társadalmi viszonyok. Ez a rész, ahol most járunk, mindig módosabb negyed volt. A legrégebben idetelepült középbirtokosok tanyái sorakoztak egymás mellett. Az ősök büszke, nyersnyakas emberek voltak. Nyilvánvaló, hogy nekik nem akármilyen kereszt dukált.

Amennyiben hinni lehet a szóbeszéd formájában ránk maradt krónikáknak, az iskola körülbelül ugyanabban az időben épült fel az országút kanyarában, mikor a keresztet emelték. Mondani sem kell, hogy az iskola nem olyan mutatós építmény, mint a kereszt. Egyszerű falak, szűk porta, szűk udvar, egyetlen tanterem és két szoba-konyhás tanítói lakás. Még ma is elkülönült, magányos épület ez az egész tanyavilágban. Ha az idősebb tanyaiak közelébe kerülnek, kellő tisztelet hangján szólnak róla, de valahogy óvakodnak, tartanak tőle. Idegennek érzik. Az iskola fogalmát hosszú időn a tanító vagy a tanító házaspár személyesítette meg. A tanítók pedig gyakran váltakoztak. Egynek sem volt ideje és ereje gyökeret eresztetni ezen a makacs talajon. A népek sohasem volt valami nagy bizalma a tanítók iránt. Még a legtekintélyesebb és legmódosabb parasztcsaládok is, akik később középiskolába küldték gyermeküket. (nagyon ritka eset), azok sem bíztak a tanyai tanítóban. Nyilvánosan éreztették vele idegenkedésüket. A tanyai tanító, ha csak szerét tehetette, menekült innen. De az iskola, maga az épület, nem menekülhetett el.

Az ittmaradt, idenőtt, hozzánőtt a világhoz. Az első nemzedék még kerülte, mint minden állami létesítményt, gyanakodva pislogott rá, mint az adószédőre. A második nemzedék már valamennyire hozzászokott. Innen indult a betű ragyon kanyargós, girbe-görbe útjára, hogy a tanyák népe később megérthesse az egymás ellen uszító újságok és a szegen lógó kalendáriumok szavát, később pedig nagy diadalokról szóló hadijelentéseket, a szerencsenyerekek megkeresztelésére indult misszionáriusok érdekfeszítő történeteit, majd ismét a hadijelentéseket és így tovább. A nagyon nehezen elvetett betű satnyán házködött a mostoha talajon.

A tanító, aki egyszerre négy osztályt tanított, képtelen volt tökéletes munkát végezni. Az elsősök a negyedikesek tananyagát is hallgatták, a negyedikesek az elsősökét. A gyerekek érdeklődését lekötötte a tananyag, értelmük kapuja kinyílt. De nem kapott biztos és elég táplálékot. A tananyag sohasem azt adta, amit az élet követelt. És ha olykor volt is egy-egy

vérszegény próbálkozás, a jószándék elsikkadt az apró tanyaiak számára megemészthetetlen nyelvezet miatt. Ezekután nem kell csodálkoznj azon, hogy régebben a második osztály elvégzése után a diákok legnagyobb része kimaradt az iskolából. Nem mindig a szülők akaratából — gyakran maguk a gyerekek menekültek az iskolapadtól, mert jobban érezték magukat az istálló környékén a jószág mellett, vagy akár a nehéz paraszti munkában, mint az iskolában, ahol annyi elvont és összefüggéstelen dolgot kellett fejükben tartaniok. A tanítónak nem volt érdeke a kimaradt gyerekeket visszakényszeríteni. De ha akadt is közöttük egy-két törvényeskedő, egy pár vágnivaló csirkével be lehetett tömni a száját. Mindaz, amit az elemi iskola első két osztályából a tanyai gyerek magával vihetett az életbe, kódösen gomolygó, szétfolyó befejezetlen valami volt, hasznát sohasem látta. Még a számtanra is később tanította meg őket az élet.

Ezt legjobban bizonyítják maguk az élő emberek, az iskola neveltjei. Rendkívül szűk látókörű, hallgató, a munkában nagyon szívós, szinte fáradtságot és betegséget nem ismerő, a gazdálkodásban gyűjtögető és minden újtól irtózó emberek. Ezt a részt, amely mintegy tizenöt kilométeres át-mérőjű körzetben az iskola körül fekszik, nem véletlenül nevezik a tizen-hétholdasok világának. Olyan emberek ezek, akiknek évszázadok alatt me-revvé kövesedett paraszti életformáját legalább egy nemzedékkel később fenyegeti az összeomlást jelző válság, mint a község határának más részein élő kisparasztokét. Különleges környezet, különleges emberekkel. A tizenhét holdat egyelőre biztosnak érzik a talpuk alatt. Bérestől és napszámostól nagyon könnyen elszoktak, hiszen azelőtt is sokat dolgoztak. Egyszóval jól, biztosan érzik magukat, dicsérik a világ folyását, és ha szülői értekezletre mennek, nem felejtik el megkérdezni a tanítótól, van-e kilátás arra, hogy tizenhét holdnál több földje is lehessen az embernek.

Életükre, kultúrájukra és szellemi fogékonyságukra jellemző az is, hogy kétszer jártak iskolába. Először, amikor elsajátították az írás-olvasás tudományát, és mivel nem igen akartak urak lenni, megszöktek az iskolából, — másodsor pedig akkor, amikor ifjúvá serdültek és egyszerre szűknek érezték a tanyát. Ez inkább biológiai, mint társadalmi szükségerzet volt. Ki kellett menniök az életbe, és hova mehettek volna, hol gyűlhettek volna össze máshol, ha nem az iskolában. Fentebb már említettem, hogy kocsmá, vagy csárda nincs a környéken, a bálakat, a multságokat is az iskolában rendezték hát meg. A legények és lányok előtt az iskola megszűnt komor, hivatalos tekintély lenni, hogy később, amikor az ő gyerekeik indultak el könyvvel vagy szatyorral a tanyai ösvényeken, újra azzá váljon. Abban az öreg teremben, ahol délelőtt a kicsinyek az ábécével küszködtek, este rezesek fűjták a talpalávalót és nehéz, sáros csizmák verték fel a port. Erre a célra leginkább egy hordó bort is hozattak, amit az udvaron utőttek csapra. A bort rendszerint szóda nélkül fogyasztották. Ilymódon hajnal felé az iskolában, vagy az iskola környékén faluraszóó verekedések, bicskák-

zások kerekedtek. Sokan őrzik testükön a verekedés nyomait, de soha, még véletlenül sem származott belőle hosszabb időre szóló harag. Itt az iskolában és az iskola körül szerelmek keletkeztek, házasságok jöttek létre, a mamák itt eresztették szélnek a pletykákat, itt mondták el, hogy ki vett és ki adott el földet az utóbbi időben, különböző nevek kerültek forgalomba, különböző jelzőkkel ellátva — egyszerűen az iskola volt az élet központja, az élet szíve és ez a szív csak olyan volt, csak olyan lehetett, mint maga az élet.

Elképzelhető, hogy ha boroshordó helyett annakidején könyvet hoznak a tanyai iskolába, ha a szervezeten bálak helyett néha közérdekű előadásokat is tartanak, akár a mezőgazdaságról, egészségvédelemről, vagy a világ egyéb dolgairól, más jellegű emberek neveltek volna az elkülönült tanya-világban. Mert itt is akadnak többre, jobbra vágyó emberek, de elképzeléseiket görcsösen korlátozzák a mezsgyék és mezsgyekarók, a birtok, amelyen csak úgy illik dolgozni és gazdálkodni, ahogy a többi csinálja. Ez persze senkinek sem volt érdeke, sem a községnek, sem az egyháznak.

Könyv csak mostanában került az iskolába. A tanítónő, Jávorka Gizella örömmel mondja, hogy a felnőttek mennyire szeretnek olvasni. Jókai és Mikszáth könyveit majd mind szétolvasták. Én egy kissé kedvetlenül hallottam ezt. Jókai és Mikszáth világa nem sok újat hozhat ebbe az életbe. Jókai és Mikszáth nagy sikere a tanyák között nem általános műveltségi fejlődés jele, csak azt bizonyítja, hogy az emberek fölfedezték a könyvet és a könyvben fölfedezték azt a szellemi táplálékot, ami elmaradt élet-felfogásunknak teljesen megfelel.

Amikor környeszkörül a huszadik század második felének gyors élet-üteme zakatol, amikor a technika forradalmas gyorsasággal változtatja az elévült társadalmi törvényeket, Mikszáth és Jókai térhódítása azt az érzést váltja ki az emberben, mintha valaki ökrösfogattal kelne versenyre a fürge Ferguson-traktorral. Eleve nevetséges és veszett ügy. De számolni kell a körülményekkel. Az emberekkel, az anyagi lehetőségekkel és a környezettel. Azzal, hogy ez a világ mindig nehezebben mozdult, mint a falu. Itt kétszer akkora erőfeszítésre van szükség, mint a faluban. És, ha megnézzük, hogy ma, 1957-ben kitől várjuk, kitől várhatjuk ezt az erőfeszítést, ezt a munkát, ugyanazt látjuk, amit huszonöt vagy ötven esztendővel ezelőtt láthattunk. A nagy tanya-világ közepén áll az iskola megroggyant épülete és az iskolában a tanító, illetve a tanító házaspár. Két fiatalember, Jávorka József és Gizella. Nemrégén mindketten felvételüket kérték a Kommunista Szövetségébe. Csak így tudnak fölülkerekedni a környezeten. Szükségük van erre a támaszra nagyon nehéz munkájukban, amit derekasan végeznek.

Számomra nagyon érdekes és nagyon jelentős, hogy a tanítók maguk kérték a Kommunista Szövetségébe való felvételüket. Miért akartak kommunista lenni? Hiszen végezhetnék volna munkájukat az iskola falai

között így is, hivataloszerűen és kényelmesen, mint ahogy mások is tették ebben az elszigetelt világban. Munkájukkal, helyzetükkel meg vannak elégedve, lakásuk, mindenük megvan, nem vágnak el a tanyavilágból. Anyagi alapon hiába kéresem a választ. Magasabb szempont, magasabb életszemlélet sugalhata elhatározásukat. Örvendetes dolog, hogy van új értelmiségünk, hogy ez az új értelmiség eljutott a félreeső zugokba is, és meglátta azt, ami a legfontosabb, konkrétan: a tanító meglátta a paraszti életforma végleges csődjét, fölmérte a veszélyt, ami ezeket az embereket belátható időn belül fenyegeti, és nem akarja ölbetett kézzel nézni a bekövetkező tragédiát, amikor a korszerű termelési és társadalmi viszonyok teremtette új törvények szétzúzzák a régi élet kereteit és hosszú ideig tartó pesszimizmus posványába taszíthatják az embereket.

Ezt akarják megakadályozni. Megmozdítani az embereket, megmozdítani az életet, amíg nem késő. Mert a válság első jelei már megmutatkoztak. Ottjártomban egy körkérdést tettem fel a tanyavilág minden részéből összejött mezitlában gyerekeknek: ki mi szeretne lenni az életben? Ki milyen foglalkozást szeretne választani? Egyetlenegy sem mondta, hogy paraszt, földműves szeretne lenni. Megkérdeztem: van-e valaki, akinek az apja nem földműveléssel foglalkozik? Egy hallgatag gyerek szólt csak: — Az enyém nem, mert két hónapja, hogy meghalt — mondotta egyszerűen és szeméből egy nagy könnycsepp buggyant ki. Miért nem akarnak parasztok, földművesek lenni? Erre a kérdésre nem kaptam választ. Csak azt mondta el külön-külön mindegyik, hogy mi szeretne lenni. Legtöbben a könnyű, klasszikus kisipari szakmákat emlegették: borbély, szabó, ács, asztalos. Volt egy szakmaválasztatlan gyerek is, de később, amikor a kocsivezető megmutatta az autó motorját, azt mondta, hogy ő kocsivezető, so-
főr akar lenni.

Baj lehet azzal az étellel, azzal az életformával, ahonnan a gyerekek elpályáznak. Valamikor ez nem így volt. Alig tíz esztendővel ezelőtt a tanyai iskola tanulóinak kilencvennyolc százaléka földműves akart lenni, szántani, vetni, aratni akart, földet örökölni, gazdálkodni, folytatni az apja munkáját, és, ha lehet, szerezni hozzá egy kicsit. Még az adminisztratív irányítás nehéz korszakában is a tanulóknak több mint fele paraszt akart lenni. Hát mi történik most az elégedettség rózsaszínű ködfátyla mögött? Mert az emberek elégedettek. Egy tizenhét holdas gazda több mint félmillió dinárt kapott hízóiért. Egy családja van, tanító akar lenni. Az apja nem engedi, neki is földet akar venni. Azért gyűjtöget most. De a gyerek nem akar paraszt lenni, nyíltan az apja szemébe mondja. A család egysége megbomlott. Az apa görcsösen ragaszkodik saját nézetéhez. Másik gyereke nincs. És másképp nem tudja elképzelni az életet. Nem egyetlen eset. Tipikus példa. Lehet, hogy a gyerekek közül sokan földművesek maradnak, de az tagadhatatlan, hogy most, tíz-tizenkét éves korukban a menekülés gondolata foglalkoztatja őket legjobban.

Pedig ne gondoljuk, hogy világlátott gyerekek ezek, akiket messze vidékek, másol látott élethehetségek csábítanak. Nem. Sokan közülük még vonaton sem ültek. Az egyik gyerek jelenlétünkben hazánk tavait sorolta fel a földrajzórán, hibátlanul és gyorsan, de amikor a tanító félbeszakította, hogy mondd csak, Vékony Antal, láttál már tavat — kerekre nyitotta szemét és azt mondta: nem. Egy másik gyerek nyomban felnyújtotta a kezét, hogy ő már látott. A tanító kérdésére megmondta, mit látott a tóban. — Csónyakokat, meg motrocsonyakokat. — Mit csináltak a csónakok? — Úsztak. — Últél már csónakban? — Nem. — Rajta kívül még ketten láttak tavat. A többi irigykedve nézte őket. A tanítók panaszkodnak, hogy még a módosabb szülők sem engedik gyerekeiket a közös iskolai kirándulásokra. Vagy a pénz sokallják, vagy a gyereket féltik. De egyik másik mégis eljut közülük valamelyik városba. Az ilyen tele van mesével, s izgatja a többi képzeletét. Egy negyedik osztályos írásbeli dolgozat címe az volt: hova szeretnék utazni? Legtöbben Szuboticát szeretnék látni. Az a végső határ. Csak egy kislány említette a Dunát, amelynek partján fűzfák vannak. Egy hét holdas gazda fia így ír: — Azért szeretnék Szabadkára utazni, mert ott nagyon szép világ lehet. — Vagy egy tizenhét holdas gazda kislánya: — Azért szeretnék Szabadkára utazni, mert ott vannak jó nők.

Nem világlátott gyerekek ezek. De talán éppen ez a merev bezárkózás ébresztgeti bennük a gondolatot, hogy szakítsanak apjuk sorsával. Érzem szagotatt szavaikból, hogy szűknek érzik maguk körül a világot. Ami apjuknál tizennyolc, náluk tizenkét éves korban következett be. Ami ott biológiai, itt társadalmi szükségérzet. A tananyag tágabba nyitotta szemüket. Nem hagyhatják el az iskolát két esztendő után. Hat esztendeig kell tanulni, s hat esztendő után tisztultabb fejjel, tágabb látókörrel lépnek az életbe. Csak egy baj van: a gyerekek túlnéznek a paraszti életformán, a paraszti életkereteken, de nem mindig látják meg azt, amire vágnak. Tudják, hogy van szabó szakma, mert van valahol egy szabó rokonuk, tudják, hogy van borbély, mert az apjuk borotválkozni szokott, tudják, hogy van kovács, mert ott élesítik az ekevasat, tehát tudják, hogy nem muszáj az embernek föltétlenül földművesnek lenni, de nem tudják, nem érzik, hogy van gép is, motor is, mert az apjuk és az a réteg, amelybe az apjuk tartozik, nem szívesen látja és emlegeti a gépet. Nem meggyőződésből, csak szokásból. Egyes tanyai és falusi iskolák tanulói traktort is tanulnak vezetni. Magam is láttam ilyen iskolát. Ebbe az iskolába azonban még nem jött traktor, itt még nem tartottak műszaki jellegű, elméleti és gyakorlati előadásokat a gépről, de amikor kocsivezetőnk felnyitotta az autó motorházát, a gyerekek úgy körülfozták, hogy alig tudott mozogni. Ugyanígy voltam én a fényképezőgéppel és ugyanígy volt a tanító a rádiókészülékkel. De nem is az a fontos, hogy a gyerekek tudnak-e, vagy nem tudnak bánni a géppel. Az a döntő, hogy érdeklődnek minden új iránt.

És ez az érdeklődés nem gyerekes nyughatatlanság. Ezek a csendes tanyai gyerekek valahogy komolyabban, mélyebben gondolkodnak, mint falusi társaik. Lassabban és meggondoltabban ejtik ki a szót. Jobban ösmerik az élet árnyasabb oldalait. Legtöbbjük négy-öt kilométer távolságból jár az iskolába; télen is, amikor minusz huszonöt fokot mutat a hőmérő, és hóvihár dúl a tavasszal olyan szépen zöldellő szelíd bácskai síkon. A gyerekek világában történt és történik valami. És eziránt a felnőttek nem lehetnek közömbösek. Nem lehetnek — mégis azok. Sok szülő kényszeríti gyermekét hittan órára, amit hét-nyolc kilométerre a tanyától, a faluban tart a hitoktató. A gyerekek elindulnak, de túl hosszúnak találják az utat, s ezért inkább az iskola felé veszik az irányt, kikönyörögni a tanítónőtől a futballabdát. A szülők kényszerítik a gyerekeket — a gyerekek ösztönösen ellenállnak. A szülők elmennek a tanító összehívta szülői értekezletre, hogy saját ügyeikben is tanácsot kérjenek a közójük szakadt értelmiségétől. A szülők egyhelyben állnak, várják, hogy a külső körülmények szerencsésen alakuljanak számukra, és újra lehessen földet venni. Erre gyűjtögetik, ezért őrzik a pénzt, és nem veszik észre, hogy lassan, de mindinkább lemaradnak a nagy termelési versenyben, hogy lassan, de mindinkább elvesztik az életerős utánpótlást és egy-két évtized múlva a külső körülmények legszerencsésebb alakulása esetén sem lesz kire támaszkodniok. A tanítók ebben az iskolában érzik a pillanatnyi megelégedés leple alatt sötétlő nagy kérdést, a tanítók nem akarnak közömbösek és tétlenek maradni a sorsdöntő időben. De vajon elég erősek-e ahhoz, hogy megmozdítsák a tanyák évtizedekkel ezelőtt megmerevedett és lassan pusztuló világát.

Im az öreg iskola itt az országút mentén új szerepet kapott. Most is központ, mint mindig, soha annyire nem volt a fejlődés, a haladás központja mint rapjainkban. Nem volna rossz, ha a társadalom még jobban ideirányítaná figyelő szemét és, ahol lehet, több erkölcsi és anyagi segítséget nyújtana. Úgy érzem, hogy az a nemzedék, amely most ül a tanyai iskolák nagyon összefaragott és sok diákot kiszolgált padjaiban, örök életében boldogtalan lenne, ha most fellobbant vágyai nem teljesülhetnének. A társadalomnak nem lehet mindegy, hogy parlagon marad-e ennyi szándék, határozott vágy és kibontakozó erő. Szakma, jövő kell! Ez a nagy óhaj feszíti a mozdulatlan világot.

Az apák sorsát, az apák életformáját már semmi sem mentheti meg.

LEGYÜNK EGYSZERŰEK

Legyünk egyszerűek
Legyünk emberek, aszfaltot egyenlő léptekkel koptatók
ha lehet
Legyünk emberek, viharfelhőket rettegve figyelők
s megszakadt villámhárítók láttán
puszta életüknek is örülni tudók
Ha lehet örüljünk a fizetésemelésnek
s ahol ezerszer is átléptük az illendőség határát
a parkban viselkedjünk úgy mint
újonnanérkezők

Egyszerűek akár az ébresztőóra
akár az esőcsepp mely mindenütt talajra talál
akár a folyófenéken görgő kavics
Legyünk ébresztőóra ha lehet
legyünk esőcsepp ha lehet
legyünk folyófenéken görgő kavics ha lehet
Jaj, ha lehet!
Vajon jaj-e?
Vajon két kavics összekoccanása lehet-e
zajtalan?

Földbevágott csákány nyomán szakadhat-e fel mindig
széndarab?

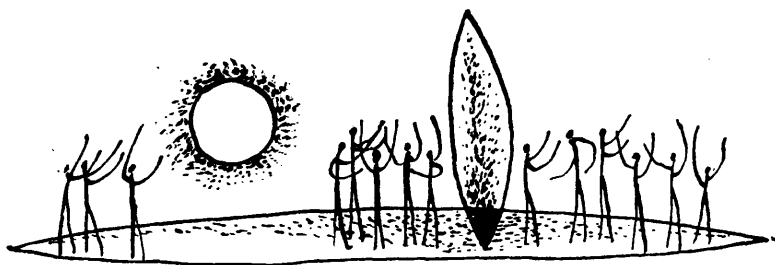
Vajon az esőcsepp nem változhatik könnyé
s kakassá az ébresztőóra?
És a kakas nem roppenhet fel rém gyanánt
zöld hajnalokon véres falak fölé?
Jaj, lehet-e, hogy az ember ne lökje ki a szívét
(vagy azt amit úgy becsül mint a szívét)
és ne csináljon belőle madárijesztőt
ha nem akarják észrevenni a mocsárba fulladók?
Vajon lehet-e, hogy bele ne harapjon kitépett szívébe
ha szeretetével magára marad?
S téhet-e az ember bármit is szívével
anélkül hogy meg ne utálnák a békaszemű falak?
Jaj, vajon lehet-e a szívet kívülről hordani
s mégis görögni akár a kavics
megszakadni mint a villámhárító
kukorékolni mint az ébresztőóra

ötör hajnalban
ötör délután
ötör halál előtt és után?

Ó szív, te rém, egyszerű légy
légy kikoptatott aszfalt ha lehet
légy rettegéses terhes felhő
légy megszakadt villámhárító
légy az illendőség határa
légy ébresztőóra és fizetésemelés
légy újonnanérkezett széndarab
ha ugyan lehet egyszerűnek lenni!

1951

PAP JÓZSEF FORDÍTÁSA

EGY EMBER ÜL AZ UDVARON

Azon a tavaszon egy ember ült az udvarban. Koratavas volt még, de azon a szombat délután nagyon szépen sütött a nap.

Az embernek volt valami kis szántóföldje is, de avval most még nincs semmi munka. Otthon a háznál kicsi kertje volt, s annyira megszikkadt már a földje, hogy lehetett benne ásni, nem ragadt az ásóra a föld. Azt fölásta, szépen el is gereblyézte. Nem nagy kertje volt.

Az ásás most már rendben van. Most, amint mondtam, éppen szombat délután van és nagyon szépen süt a koratavaszi nap. Az ember felgyúrt ingujjal ül udvara egyik sarkában, s nézegeti az imént fölsepert tiszta udvart. Az arca olyan nyugodt, mint a földé, amelyen ül. Lelke örül. Nincs szebb valami a fölsepert, rendbentartott udvarnál. A szépen felásott és elgereblyezett kertnél. Az újra megreperált kerítésnél, ami megint kibír egy esztendő.

(Az asszony ugyanezt gondolja odabent a konyhában: nincs szebb valami a világon, mint a jól megfoltozott nadrág, amihez nem kell hozzányúlni pár hétig. És nincs szebb, mint mikor rendbe van téve a konyha, a szoba, mikor tiszták az edények a stelázsín.)

Most egy tyúk lépked az itatóvályúhoz és lassan, nyugodtan iszik. A vályúból mint egy parázs-szikra felroppen egy dühös méh és mint egy jólirányított nyíl, pontosan a tyúk vörös tarajának röpül. A tyúk megrázza a fejét s szárnyaival csatarász. A méh mint valami zuhanóbombázó felreppen, de már csap is le a tyúkra. Elkeseredett, kétségbeesett küzdelem alakul ki. Az ember magában mosolyogva nézi a csatát. Ültőhelyéből picit felpipiskedik. A méh még egyszer lecsap a tyúkra, aztán mint a terhétől megszabadult bombázó, fürgé ívben elrepül. Néhány pillanatig szédültén áll a tyúk. Aztán felborzolja tollazatát, megrázza magát, mintha porban fürdött volna és saját magát bátorító haricálással indul a szemétdomb felé. Ám ugyanabban a pillanatban lecsap rá, de most már két méh. (A felingerelt méh bizonyosan elrepült a közeli kertbe, a kaptárba és segítségül hívta barátját.) Dühös, sorozatos vadásztámadás a tyúk tarajának.

A tyúk a földre lapul. Az ember már áll, s kinyújtott nyakkal, visszafojtott lélegzettel figyeli az állatok háborúját. Most a tyúk kétségbeesett kutyogással szétcsapja szárnyait s lapuló futással menekül. A két méh még egy darabig kering a csatatér felett, aztán könnyed repüléssel belelövi magát a levegőbe.

Az ember föllélegzett. Lassan visszaguggol, majd leül. Magában mondja: lám, még ezek se férnek össze. De hogy megugrasztotta az a két kis bogár azt a nagy béka tyúkot...

Tovább nézi a fölsepert tiszta udvart, aminél alig van szebb a világon. Ő most el tudná ezt az udvart nézegetni talán az itéletnapig is.

Valahonnan előkeveredik a gyerek, a téglarakásról leszed néhány téglát és keríteni kezd. Észre se vette, hogy az apja ott ül az udvar túlsó sarkában. A gyerek arca olyan komoly, mint a tudósé a görcső felett. Kerít valamit a téglákból, épít, de közben arra gondol, hogyha felnő, okvetlenül mészáros lesz, mert az annyi kolbászt eheth, amennyit csak akar. (Mikor fent volt a padláson, látta, hogy annyi sok szál kolbász van még, s az anyja mégis mindig olyan icipici darabot ad neki, hogy fél fogára se elég.)

Az apa feszülő indulattal, szigorúságra vont ajakkal nézi, mit művel a fia a téglákkal. A fojtott düh már-már kitör belőle, amiért fia megbontotta a tavaszi udvar rendjét, amikor három tyúk szinte rohammal elfoglalja a szemétdombot, s mint valami szenvedélyes aranyásók, rugdalni kezdik szét a szemetet. Az ember dühében szinte elvörösödik, de nem robban, hanem óvatosan, négykézláb a közeli farakáshoz mászik, a garázdálkodó tyúkokat figyelve, kitapogat egy jó botot és — frí — megserdíti a szemétdomb felé. Már mikor két tyúk ottmarad felfordulva a szemétdombon és a harmadik éktelenül kodácsolva elrepül, akkor szólal meg sziszegve: a görcs fogja meg a lábatokat... hát nem hagyhatjátok egy percig se békivel azt a ganajt... nem látjátok, hogy most sepertem föl az udvart?!

Erre az asszony, mint a puskából lőtt golyó, úgy ugrik ki az udvarra s a két döglött tyúk mellől a botot minden erejéből arra lendíti, ahol férje guggol. — Te haramia — mondja — köll neked jószág?! — Keserű sírásba fakad. Leguggol a két döglött tyúk mellé.

A gyerek a szétrakott téglákat otthagya, iszkol kifelé az utcára.

Az ember fölemelkedik s büntudattal elsompolyog a csatatérről.

Az asszony beszalad a két tyúkkal a konyhába, hogy elvágja nyakukat, hogy kicsöpögtesse vérüket, hogyha már így van, ne vesszenek teljesen kárba.

Az ember már hallja is, amint az asszony bent a konyhában feni a kést a tál pereméhez. — Egyikből máma lesz jó paprikás — villan át rajta, de ugyanabban a pillanatban végtelen szomorúság nehezedik lelkére: — Ugyse eszünk abból jót, esetleg a gyerek.

Megállt a kertajtónál s nézett napnyugatnak. Nagyon kedvetlen volt és az arca szomorú. Látta, hogy pár perc múlva a nap belezuhan az ég alján tornyosuló sötét tavaszi felhőkbe, de nem arra gondolt, hogy még az éjjel

eshet is az eső, hanem arra, hogy milyen jó volna, ha az ember mindig olyan boldog lehetne, mint az előbb. Mint az előbb pár pillanatig volt, amikor az elvégzett munka gyönyörűsége úgy kisímította lelkét. De valahonnan mindig, mint derült égből a villám, lecsapp az emberre valami dühös méhe, és egyszerre eszébe jut az embernek minden...

Estére bent majd szó nélkül ülnek vacsorához. Az asszony a gyerekekkel egy ágyba fekszik le és majd hallja, hogy fojtottan szötyög. Ő holnap délelőtt lemegy majd a faluba és mikor az emberek kijönnek a nagymisérről, publikáció után, bemegy szótlan társaival a kocsmába és isznak, és csak késő délután tér haza részegen. Hétfőn kezdődik az örökös hétköznapi munka. Eljön majd a szombat is, és ha aznap nem esik az eső, a hét utolsó munkájaként fölsöpri az udvart, aztán leguggol az udvar egyik sarkába, és megint érzi majd azt a végtelen nyugalmat, mint amit máma érzett és mindenkor munka után, ünnep előtt. És akkor megint történni kell valaminek, ami megbontja az udvar rendjét; azt a nagyon jó valamit, amit olyan ritkán és olyan rövid ideig érezhet az ember.

Zúgnak a gépek.

Temérdek a kenyér. Kenyér tán mindig is volt, amennyi kellett...

Aztán az ember vissza leült az udvarban, ugyanarra a helyre, ahol az előbb ült és semmi örömét nem lelte a szépen fölsepert udvarban és az elgereblyezett kertben.

ŐSZINTE SZÍVVEL

Az idő már engem is
néha megzavar,
ha fájó magvak
vetkőznek lelkemben,
hogy fákká érve holnap
őszői hullajtsák levelüket
szálkás asztalomra.
Ilyenkor tenyeremben
hosszú éjszakákra
ringatom el fejem,
és őszinte szívvel
mondom el apámnak
keserű bűnömet.
Mert messze rohantam,
mikor szántani tanított,
hogy nekem ne kelljen végigballagnom
a barázdát ezerszer.
Eljegyeztem magamat a várossal,
bár sejtettem,
hogy apám nagy tenyere
az aszfalt mindenütt,
s hogy vasaltnadrágos lábam
két hatalmas kés.
Én mégsem féltem sokat lépni,
mert nem láttam, hogy az ő vére
festi cipőmet vörösre. —
Aratáskor pénzt csépeltem,
mosolyogva.
Nem éreztem könnyeit,
pedig ő sírt,
mert elvesztette fiát.
Ezt csak most tudom,
amint izmos nyaka
kettétört a járom alatt,
és utolsó pénzét
feladta címemre.
Ekéje azért tovább szánt
sajgó örömöm mezején,
mélly barázdát húzva
forgatja a földet.

SÁRGA CÉGTÁBLA MÖGÖTT

Poros, falusi főutca. Alkony.

Apró házak, kis épületek és hosszú, félelmetes árnyak.

Az utca közepén parányi cipézműhely.

A mester egy ormótlan bakancsot ringat a térdén...

„Ide gyakorlat kell, kispám! Az életben csak a gyakorlat a fontos. Igen, mikor tanulod meg már végre?!... Lám, nekem külön műhelyem van itt a főutcán. Meg egy házam, amarra messzebb. Kis ház, igaz, gerendás is. Nekünk azért megfelel. Kétszázezerért vettem az ősszel. Pedig sokkal többet ér. Én mégis megkaptam annyiért. Hiába, meg kell érezni, mikor a legérettebb a helyzet. Gyakorlati embernek kell lenni. Üzletembernek! Az életben minden ettől függ, kispám!...”

Kicsi műhely, középtűt asztal, fölötte poros villanyégő.

Alkonyat. Este.

A mester fejét irgalmatlanul nagy, tepsi tenyerébe hajtja.

Gondolkodik.

(Hat gyereke van, meg egy vékonyka felesége. Ő főz otthon, takarít, meg vigyáz a gyerekekre. És tűz néha, mikor új cipőt rendel valaki. De ez csak húsvét, búcsú meg karácsony előtt esik meg. Akkor is inkább kész cipőt vesznek az emberek. Gyári cipőt. Mert az szebb. Olcsóbb. A kézi munkát nem becsülik az emberek.)

A legnagyobb fia katona. A második városban él. Valami hivatalnok-féle. Lényegében még az apja se tudja, hogy csöppent bele a fia, meg hogy milyen az az állás. De ez nem is fontos. Fő, hogy jól él a gyerek. Egész úriember lett belőle. Nem csinál mást egész nap, csak firkál, össze-vissza. Mást nem is tud).

„Igen, mennyi baj volt még tavaly a gyerekekkel. Úgy volt az, hogy valami könyvet hozott haza egyszer. Aztán meg az újságot kezdte bújni. Igen, akkor bolondult meg a gyerek. A sok betű megzavarta a fejét. Most nagyra vitte, de ki tudja, meddig tart ez így. Az ilyen emberek mindig cérnaszálon függnék. Legjobb, ha csendesesen meghúzódik az ember. Engem is elvihettek volna negyvenegyben a németek. De én nem szidtam senkit. Se

őket, se emezeket. Nekem mindig minden jó volt. Ahogy esik, úgy puffan. Fő, hogy ne háborgassanak. Hogy ne marják egymást az emberek. Hagyjának élni, szépen, békességben. Úgy, ahogy tudunk. Ők meg intézzék a maguk dolgát... De a gyerek, lám, a gyerek már nem ilyen. A gyerek egészen megbolondult. Pedig minden percben jöhet valamilyen fordulat. (Lám, negyvenegyben is milyen hirtelen bekövetkezett. Lám, mennyi embert elvittek akkor. Ha én is olyan lettem volna...) Igen, sosem lehet tudni, mi következik. A jövő titkai kifürkészhetetlenek. Így mondja a biblia is. És igaza van neki. Legjobb, ha csendesen meghúzódik az ember. Ha nem törődik a politikával..."

(A mesternek egy kis műhelye van itt a főutcán. Meg egy háza, amarra messzebb. Négy fia van még idehaza. A legidősebb a katonaságnál szolgál. A második városban él. Ritkán jön haza. Írni se igen szokott. Néha pénzt küld. Ilyenkor ezt írja mellé: „Ruhát vegyenek a gyerekeknek meg könyvet, ceruzát.”)

„A gyerek nem érti meg, hogy az élet nem csupa öltözködés meg iskola. Lázadozik, ha másra költjük a pénzt. Pedig igazán tudhatná, hogy a mesterség az első. Az a mi életünk. A mesterséghez pedig anyag kell. Befektetés. Anélkül nem lehet élni. A befektetés szüli aztán az újabb jövedelmet. Ezt ismét befektetjük. A kamatból pedig élünk. Igaz, hogy nem sok, de mégis... Sokat eszik a négy gyerek. Dolgozni meg egyik se tud még. Iskolába jár valamennyi. És az iskola is kiadás. Az is befektetés ugyan, de sokszor, hej, nagyon sokszor még csak nem is kamatozik. Mert ha elvégzi a gyerek, szó nélkül elröppen... Lám, a legidősebbnek is jót akartunk. Inaskodott is a műhelyben, két hónapot. Aztán megszökött. Csak nagysokára jelentkezett ismét. Gyárimunkás lett belőle. Most katona. Ha visszajön, akkor majd megnősül. És fütyül a szüleire. Azokra, akik csak jót akartak neki..."

A főutcán kicsi műhely, cégtáblával, kis asztalkával, székkal és polccal. A polcon porlepte lábbelik hada. Rettenetesen rossz lábbelik. És büdösek is.

„A legnagyobb, lám, ezt utálta legjobban. Meg a görnyedést. De azért leginkább mégis a szagot. Pedig igazán megszokhatta volna. Én se bírtam kezdetben. Bottal szoktattak rá. Mert az életben mindent meg kell szokni. Először minden nagyon érdekes. Később rettenetesen üressé, unalmassá válik. Da ha még egy kicsit kitart az ember, akkor egészen megszokja. Szinte mindennapi szükségletévé lesz. Akár az evés vagy az alvás. Csak úgy, megszokásból..."

Nyikordul az ajtó, vendég lép be. A mester fölneéz. „Jó estét, mester úr!” (Hm, mester úr? Urak azok a... A fiam... ha-ha-ha!) „Nézze, mester úr, elhoztam ezeket a cokulákat. Féltalp kellene rájuk. Most rögtön. Hajnalban utazok. Tuggya, idénymunkára. Gyárba. Hiába, ez sem ér semmit, hun ide, hun oda. Sose nyugszik az ember.” „Igen”, mondja a mester és

hallgat. Néz maga elé. „Tegye oda a polcra. Egy hét mulva megnézheti...” A vendég ámul: „Egy hét mulva? Most, mingyár kellene. Reggel utazom.” „Igen”, mondja a mester... A vendég kérdően néz rá: „Szóval meglesz?” („Mi ez? Mért ilyen mogorva ez az ember? Milyen jókedvű volt azelőtt. Hogy el lehetett beszélgetni vele. Ugyan mi lelhetette?”) „Nem lesz meg”, mondja a mester. „Nem érek rá”. A vendég néz. Feláll. Az ajtóhoz lép. Karján kalimpálnak a bakancsok. Mégegyszer visszanez. „Jójcákát”. Az ajtó ismét becsukódik mögötte.

A mester térdén zsiros, ormóttan bakancs. Előtte a faszöges dobozban újságoldal és levél. A fia levele, a városból.

„Ez is gyárba akar menni. Gyár... gépek... gyár.”

A mester feláll, az ablakhoz lép. Óvatosan föltesz rá egy kartonlapot. Aztán csendesen visszaül.

„Nem megy az úgy, gyerek, ahogy te elképzeled. Mert te csak a teóriát látod. Holott a gyakorlat a fontos. Százszor megrágtam már. Nem tudod te, mit jelent az, beadni az ipart. Városba menni... Hogyisne! Még csak az kéne! Itt legalább szakmám van. Kenyerem. Biztos kenyérem. És van egy kis házam, családom, meg két hold a nádas mellett. A többi nem fontos. Majd jóra fordul egyszer. Hiába, ez a legkomisszabb időszak. A kisipart nyomja a gyár. Na meg az állam. Az állam nem tűri a kisipart. Ki akarja irtani. Ezért segíti a gyárat. A gyár meg mindent géppel végez. Serozatban és gyorsan. Persze, olcsóbban is. Nekem meg minden darab bőrért át kell lépni a városba. Egy egész oldalt sose vehetek. Egy oldal piros vagy egy oldal kék, egy zöld, egy sárga, barna, fekete... Ki győzné? Ki tudna annyit befektetni? Csakis a gyár. Így aztán könnyen nyom bennünket. Az állam meg adóztat. Igen, gyerek, te is azt mondd, hogy mi teljesen fölöslegesekek vagyunk. Na jó, gyerek. Mondjuk, hogy veszel egy pár új cipőt. Gyárit. Fél év mulva kilyukad a talpa. Akkor eldobod, úgye, és veszel másikat. Na látod, nem megy az olyan könnyen. A gyár nem ver föl neked egy pár spiccvasat. És szakad is a lábbeli. Nekünk mindig lesz munkánk. Hallod, gyerek, elvétetted a dolgot. Meglátod, jórafordul még egyszer nekünk is.”

A mesternek négy visítózó gyereke van odahaza. A legidősebb tavaszra végzi a nyolcosztályost. Aztán kimegy az életbe. Az apja cipészt akar nevelni belőle.

„Látod fiam, én úgy kuporgattam össze mindent. A műhelyt, házat, földet. Külön vettem minden szerszámot. Neked meg itt van. Csak be kell ülni és dolgozni. Minden a szádban van. De a gyerekeknek nem kell a szerszám. Nem kell a műhely. A gyerekek városba akar menni. Mérnök lesz, mondja... No, abba beleszólunk mi is. Ösztöndíj? Nem kell az nekünk. Nekem mesterségem van, mért szoruljak az állam segítségére. Én addig nem koldulok, míg nem muszáj. Mért legyen tanító a fiam? Hogy hat vagy

tíz évig dobálják, ahogy NEKIK tetszik. Kidobják az istenhátamögé, valami elmaradott faluba. Koszos gyerekeket oktatni. Persze, a mérnöki iskolába nem adnak ösztöndíjat. NEKIK tanító kell, valamelyik rongyos faluba..."

(A mesternek egy kis háza van, arra kijebb. Apró viskó, gerendás is. Egy szoba, konyha, kert.

A szobában petróleumlámpa ég. Négy gyerek ül a padkán. Kettő már alszik, úgy ültében. Az anya belép, kannával a kezében. Tejet hozott. Óvatosan leteszi az asztalra. „Apátok még nem jött?”. „Nem”, ásítja a nagyobbik. „Biztosan kártyázni ment, vagy a kocsmában akadt meg.”

A gyerekek már ágyban vannak. Csak a legnagyobb ül a padkán. Álmodozik. Tervez... Lehet, hogy mérnök lesz. Mindig szerette a számtant. Gépek, gyárak, gépek... Számok... Ötöse van számtanból.

A lámpa lecsavarva pislog.

Csend van a szobában. Három ártatlan teremtés boldog mosollyal álmodik).

„... Azt mondd, gyerek, adjam el a földet. Te már találtál állást a számomra. Hát csak tartsd meg, gyerek. Hogy jól akarsz nekünk? Hát nekem ne akarj jól, gyerek! Azt mondd, adjam el a házat, nyujtsam be az ipart. Menjünk a városba. Üzembe. Vagy gyárba. Hm, van benne valami. Nagy kapacitás vagy te, gyerek. Csak az a baj, hogy ez mind teória. Elképzelés. De a gyakorlat mást mutat, gyerek...”

Na jó, mondjuk, eladom a házat, földet, beadom az ipart. Azt mondd, lenne állás. Keresnék, mondjuk, tizenötöt. Négy gyerek után a pótlék tízezer. Ez huszonöt. Aztán azt írod, hogy otthon is tezgázhatok egy kicsit. Mondjuk, összesen harmincezer. A ház és föld árából bútort vennénk, szépet, modernet. És ruhát, mert már írtó rongyosak vagyunk. Így aztán elmenne a pénz. Vagy ha maradna is valami, abból te villanysporhetet, hűtőt meg mifénért vásárolnál. Oszk parkettás szobában laktunk. Aztán öt év múlva, mondd, biztosan kapnánk lakást. Addig majd meglennénk valahogy. Te már tudsz is lakást valahol. Csak úgy, ideiglenesen. Öt évig, ugyebár. Hej, gyerek, öt év nagy idő. Öt év, hej, tudod te, mi az, hogy öt év? Na, mondjuk, az is eltelne. Mondjuk, kapnánk lakást is. (De ez egyáltalán nem biztos. Addig még jöhet valami fordulat is.) De, mondjuk, mégis kapnánk lakást. De arra nem számíthat, gyerek, hogy a ruha elszakad. A bútor egyszer tönkremegy. Akkor, öt év után, lenne egy koszos lakásunk, semmi más. Egy kis, városi lakás. Kert és udvar nélkül. És jószág nélkül, persze. Úgy kellene venni a zsírt, a húst, a zöldséget. Mindent pénzért kellene venni. Mert disznót se tarthatsz, ugyebár. De föllozolhat a vállalat is. Vagy fölmondhatnak. Mit tennél akkor, gyerek? Indulnál vissza, bútor, ruha, állás, ház és ipar nélkül. Vagy könyörögnél, mi? Emberek, adjanak valamilyen koszos állást. Koldulnál, gyerek. Vagy hazajönnél ismét? Bá-

mulnád az embereket? Megállnál a házuk előtt és azt mondanád: Valamikor a mi házuk volt...

Nem, gyerek, erről tegyél le.

Igen, azt is mondd, szegények vagyunk. Nincs új ruhánk. Nincs új bútorunk, villanyfőzőnk. De van házuk, gyerek. Földünk és iparunk. Ez mind érték. Ezt ne feledd el. Engem nem ugratsz be. Tudom én, mit csinállok. Igen, gyerek, erről tegyél le örökre. Inkább az öcséd is suszter lesz. Vagy borbély. Esetleg lakatos. De akkor is lesz kenyere. És négy közül egy biztosan suszter lesz. Az biztos alapról indul.

És ne felejtsd el, hogy mi is megöregszünk. Kinek kellenénk mi akkor? Neked? Azt ne mondd. Füttyülnél felénk. De így van házuk, földünk, műhelyünk! Egy házért pedig bárki elsirat bennünket.

„Igen, gyerek, erről teljesen tegyél le...”

(A mesternek műhelye van itt a főutcán, meg egy háza, amarra kijebb. Abban négy visítózó gyerek. Kettő már kirepült, de négy még otthon van. És abból legalább egy suszter lesz, egészen biztosan...)

Sötét falusi főutca.

Éjjél.

Egy kivilágított ablak fölött sárga cégtáblát csikorgat a szél. Belül párányi villanyégő, asztal, polc és szék.

A széken, fejét ormótlan, szurkos tenyerébe hajtva ül egy ember és gondolkodik.

ÖRÖKSÉG

*Már anyám méhében
felkeresett engem a bánat.
Ágyuk dörögtek ...
s egy behívó
nagyon messze vitte tőlünk apámat*

*Világra sem jöttem még
s már tudtam
mi az remegve várni.
Anyám szíve bennem dobolt,
ha házunk előtt a postást látta megállni.*

*Akkor még nem láttam a napot,
szél még nem borzolta selymes hajam,
de anyám rettegése megtanított,
hogy biztonságban
sose érezzem magam.*

*Anyám bús szíve alatt
megfogta kezemet a bánat,
mert egy zakatoló,
sötét vonat
oly messze vitte tőlünk apámat.*

1957.

UDVAROK

Kapuk, falak, ajtók és ablakok határolják az udvart, mely magábazárt kerek világként teng-leng. Minden udvar sziget a nagyvilágban, körülbástyázott, elzárkózott sziget. Minden pirinyó szigeten megtalálod a nagyvilágot, de a nagyvilágon elvész a falatnyi sziget. Ó, bérkaszárnnyák ajtókkal, ablakokkal, falakkal elhatárolt, magábazárt, tarka világa, apró és szürke hétköznapjaitokat csak a csillagok kísérik kitartó figyelemmel, és a krónikás, a sziget lakója, aki sietve odavetett kusza soraival immár egymáson nyugvó füzetek jónéhányát töltötte meg, hogy egyszer talán majd formába öntse szétfolyó életeteket.

Addig megmaradtok hevenyészett jegyzeteknek s talán egy kicsit dokumentumnak is.

TALÁNY

Guszt, a negyvenötéves agglégény a pusztulás szerelmese. Vaksi szeme felragyog a szemüveg mögül, ha valahol valami elpusztul, használhatatlanná válik. Kerülgeti. Alkuszik rá. Csak nagyritkán van pénze, hogy megvegye. Egyszer, évekkkel ezelőtt vett egy rossz biciklit, kipofozta és sikerült eladnia. Azóta mindig az ócskavas-telepen sündörög. Itthon az udvar végében bajlódik vasaival. Ott a szobája is. Egyedül él. Észrevétlenül. A multkor megvette az Otpadban egy kiszuperált favágómotor rozsdás vázát. Favágót csinál belőle... Autót. Kamiont. Majd fuvaroz. Szenet szállít házhoz. Kerített egy volánt és négy kereket. Aztán csak nézegette. Egy hónap,

kettő. Később eladta a pusztulás második szerelmesének, aki talán majd selejtes gumiabroncsot tesz a tákolmányra és eladja a pusztulás harmadik szerelmesének, aki...

És így tovább.

Guszt munkanélküli. Azt mondják, napszámból él. Senki sem volt jelen, amikor a népszámlálás kérdőívét kitöltötte, senki sem mondhatja hát meg hitelesen, mit írt foglalkozásául. Allítólag volt idő, amikor hónapokig állandó munkaviszonyban volt, egy gyárban. Mostanában gyakran eltűnik, s pár nap múlva ismét megkerül. Azt rebesgetik, ilyenkor a szőlőkbe jár dolgozni. Ha nagyon megszorul.

Minden hónapban egyszer, a szárazkapubejártnál a következő jelenet játszódik le:

Gusztí a kapu felé igyekszik. A falhoz lapul, szinte surran. Pontosan a feje felett vágódik ki a Nagyságosasszony ablaka.

— Gusztí úr kérem — szól a nyugdíjas postakisasszony, aki tévedésből került ebbe az udvarba, — Gusztí úr kérem, hallom, nősülni készül?

(Gusztit soha életében senki sem urazta, csak a Nagyságosasszony, s ezért ilyenkor módfelett ellágyul. Azonkívül a Nagyságosasszony már évek óta vele hordatja a fáskamrába a szemet. És fát vágat.)

— Igen, nagyságos asszony, készültem — áll meg kissé félszegen Gusztí.

— Éppen három napja, hogy ki sem mozdult a lakásából, Gusztí úr. Épp hogy csak mutatkozott.

— Igen. Úgy van nagyságos asszony, mert... — s itt elhallgat.

— De én egy asszonyt is láttam magánál. Jól láttam, Gusztí úr?

— Igen, nagyságos asszony, mert nősülni készültem. Próbaidőn volt itt az asszony.

— Hogy érti azt, hogy próbaidőn volt itt?

— Úgy értem, hogy csak volt, nagyságos asszony, mert már elküldtem.

— Hogy-hogy, Gusztí úr?

— Hát azért, mert, nem vált be.

Ez a párbeszéd minden hónapban egyszer elhangzik a szárazkapubejártnál, balra, az első ablak alatt. Ebben a hónapban a Nagyságosasszony a fentiekén kívül még megkérdezte:

— Mondja, Gusztí úr, miért készül maga mindig elseje után nősülni?

Gusztí meghökkent. Nem tudott válaszolni.

A TÉVEDÉS

A Nagyságosasszony szobájában unokahúgán kívül (aki múlt nyáron volt nála egy hétig Magyarországról), no meg a szállítómunkásokon kívül (akik ideköltöztették a Nagyságosasszonyt) még senki sem járt. A Nagyságosasszony mindig mindenkiel az ablakon át közlekedik, bárki kopogtat is be nála, (a kézbesítőtől a teljesasszonyig), nem ajtót, hanem ablakot nyit. Az udvaron ritkán látni, s Gusztin kívül senkiel sem beszélget; kivüle csak a házitanács elnökét szólítja meg, elseje után, amikor a labkért kell fizetnie. Ilyenkor kivárja, mikor halad el az ablaka alatt a házitanács elnöke, kikopog, s kinyújtja az ablakon a háromszáz dinárt.

Szobájának ablaka az utcára nyílik, az előszobáé az udvarra — a szárazkapubejárattól balra, az első ablak. A Nagyságosasszony felváltva jár az egyik ablaktól a másikig, de összehasonlíthatatlanul többet időz az előszoba ablakánál.

Valahonnan kiszivárgott a hír, hogy a Nagyságosasszony harminc éves korában férjhezment egy adótitzviselőhöz és két évig boldog házasságot élt. Férje meghalt, többé nem ment férjhez.

Minden héten kétszer, — kedden és pénteken — elsétál a városi Könyvtárba s két-két könyvet hoz. A lakók régóta látják, hogy régi képes-újságokat is szokott olvasni az ablakban, a Hollófelete Lány a Színházi életem és az Új időkét vélte felismerni bennük.

A politikától mindig távpartotta magát, s még a házitanács-választásra sem lehetett megagítani. Annakidején, amikor sűrűbben voltak választások, mindig megvárta, hogy az agitátorok külön érte jöjjenek, hogy, „minden eshetőségre” fedezze magát és megnyugtassa lelkiismeretét: kényszerült részt venni a választásokon.

Minden második nap kimegy a piacra és akkor aprólékosan vásárol — jó három óráját veszi igénybe ez a munka.

Egyszer, amikor az ablaknál ült, a gyerekek az ablakába rúgták a labdát s kitörték minden üvegét; ekkor, szemüvegét rángatva, emlékeztetés csetepatét rendezett a Nagyságosasszony, úgy, az ablaknál állva s néha kihajolva, egyébként egy üvegszilánktól jómaga is megsérült. A lakók azt hitték, ezután nem látják többé az ablakban a Nagyságosasszonyt. Tévedtek. Másnap egy munkás szúnyoghálót szerelt fel az ablakra, bár késő ős volt. A Nagyságos asszony dirigálta.

Egyébként nyugdíjból él.

A lakók még azt tudják róla, amit ideköltözésekor mondott.

Postatisztviselő nő volt, szépen berendezett lakása is volt a központ közelében. Néhány évvel a háború után áthelyezték Boszniába, egy ismeretlen kisvárosba.

— Nem fogadtam el a kinevezést. Ugyan mit csinálnék én ott, a vademberek között? Inkább nyugdíjba vonultam!

És elbeszélése szerint éppen ezért vették el tőle az ő szép lakását és utalták ki neki ezt a nyavalyásat. Amikor a végzéssel kezében először állított be az udvarba, végignézett a földszintes bérkaszárnán, majd rögtön visszafordult:

— Nem, én tévedésből kerültem ide!

E mondat jegyében vonult vissza később szoba-előszobás lakása elefántesont-tornyának magányába. És az ablakokkal elzárkózott a világtól. Az ablak mögé húzódva, hővösen, fölényesen — nem vállalt közösséget semmivel.

— Én tévedésből kerültem ebbe az udvarba... — szikrázott a szeme, valahányszor méltatlankodott valami miatt (ilyenkor kinyitotta az ablakot, hogy kihallatsszék a hangja, jómaga nem az ablaknál, hanem az előszoba mélyében állt, szavait nem intézte senkihez, de úgy beszélt, hogy mindenki magára vehesse és

vegye), s egy ilyen esetben a sofőr, aki vállalata kocsját ott mosta az udvarban, odaszólt:

— Tévedésből! Tévedésből jött maga a világra!

E hallatlan incidensnek hallatlan következményei voltak. A Nagyságosasszony egy álló napig nem mutatkozott az ablakban. Aztán pedig hettekig csak a függöny mögött üldögélve volt hajlandó pillantást vetni az udvarra.

Ma ismét rendesen, a függönyt félrehúzva jelent.

SZENTIMENTÁLIS TÖRTÉNET

A Hollófekete Lány az udvar legszébb lánya, az udvar tündére. Minden asszony féltékeny rá (jót nevet rajtuk), ezért alig is vált szót vele valaki.

A sofőr szép, tizennégyéves kislánya titokban rajong érte, úgy tekint rá, mint valami istennőre, s ha senki sem látja, megszólítja, s boldog, hogy egy-két szót válthat vele.

Egy szép vasárnap este, amikor a Hollófekete Lány belépett a sötét udvarba, mindjárt meglátta, hogy az egyetlen akácfa alatt áll valaki. A sofőr lánya volt. Megkérdezte tőle:

— Miről álmodozol, Dórikám?

— Nézem a csillagokat.

A Hollófekete Lány hangosan felnevetett.

— Szereted a csillagokat? — kérdezte.

— Szeretem — válaszolta a kislány.

A Hollófekete szótlannul állt egy perccskét.

— Én is szerettem a csillagokat, Dórikám. De olyan messze vannak, hogy ne álmodozz róluk. Én is nagyon szerettem őket, de a csillagok közül nekem csak a tisztak csillagai jutottak...

És kacagva tűnt el nyúlánk, formás alakja szobáckája ajtajában, s arra gondolt, hogy a fiúk mind na-

gyon jók, csak a pénteki, az Iván, az komisz, és sértegeti is néha; a többiek mindig hoznak vacsorát is magukkal, ő sohasem; a többiek finomak és előzékenyek, ő durva; a többiek tréfásak, jó, szórakoztató, vidám fickók, ő akadémikus és unalmas, és csak ez telik ki tőle:

— De hát neked nincs is melled. Miért nincsen neked melled?

Keserű szájjal feküdt le ezen a vasárnap estén a lány és sokáig nem bírt elaludni, és ismét megfogadta, hogy elmegy értesíteni...

Egyébként a Hollófekete Lány két órákor mindig megebédelt, aztán gyorsan rendet rakott, s a készülődés közben minden áldott nap megfordult az eszében: „Érdekes, én mindig úgy vagyok ilyenkor, mintha a férjemet várnám haza”. S három órákor, táskával a hóna alatt mindig megérkezik a férfi. Minden nap három órákor. Minden hétfőn Jancsi, minden kedden Duskó, minden szerdán Erik, minden csütörtökön... Pontosan három órára érkeznek — munka után csak ebédre mennek, a Hat Ókör vendéglőbe, — onnan egyenest ide, s csak másnap mennek el, munkára.

Heten vannak testi-lelki jóbarátok, heten, mint a gonoszok, s valahányan együtt jártak iskolába a Hollófekete Lánnyal. Páratlan egyetértésben élnek, s a hét közül hat minden elsején pontosan meghozza a három ezrest a Hollófekete Lánynak, aki ilymódon a legjobb havifizetések közé tartozik az udvarban. A hét közül csak hat. A hetediket nem vállalta a lány. Könyörögtek neki mind a heten, s bizonygatták, hogy hét nap van egy héten és nem borulna fel a beosztás, de ő hajthatatlan maradt.

— A vasárnapot megtartom szabadnapnak. Mindenkinnek van szabadnapja, nekem is kell. Hogy képviselitek ti, nekem ne legyen szabadnapom?

— Ugyan, eh, — zúgták kórusban a fiúk.

S mikor a lány látta, hogy sehogys boldogul velük, kacagva, cinikusan mondta:

— Hát nem tudjátok, hogy senki sem él meg honoráris munka nélkül? Nekem *nagyon kell* az a szabadnap!

Kitört a röhej, szinte gurultak a fiúk, vége nem szakadt az ugratásnak, csak mikor már lecsillapodtak, akkor látták, hogy faképnél hagyta őket a lány.

A hetediket semmiképpen sem vállalta.

A hetediket, valamikor régen, még iskolás bakfis korában, nagyon szerette. Fülig szerelmes volt belé.

A KIS NAIV

Szokatlan csend az utcán. Délután egy óra. Derűre-borús idő.

Az öregasszony egész délelőtt a kapuban ül, mint máskor is. Rossz a lába. Naphosszat üldögélt. Szétlöttyedt, kövér asszony. Görbe meggyfabotját az ölében forgatja. A hét félmeztelen gyerek, az unokái, kiket sorjában, ahogy születtek, a gondjára bíztak, tizenegy körül elvágta a másik utcába. Akkor felemelte görbebotját:

— Megállj! Utánad megyek!

De a gyerekek hátra se fordultak. Jól futott mind.

Amikor eltűntek a sarkon, megint leeresztette a botot.

Délben kijött a másik öregasszony. Éppen olyan kövér, csak nem löttyedt. Szintén rossz a lába, de görbebotot nem használ. Anyó meléült.

Fél egykor azt mondta:

— Kettőkor mennek a Juciék esküdni.

Valamivel egy előtt ismét megszólalt:

— Mégsem ahhoz ment, aki vagy két évig járt ide hozzá.

Ekkor végigfutott az utcán egy kocsi.

Megnézték.

Egy órákor nagy széllal kirobogott az utcára egy fiatalasszony. Anyó menyé. Ruhája könyékig felgyűrve. Kezét könyékig kiáztatta a víz.

— Anyó, gyűjjon gyorsan, kimosom a ruháját.

Az öregasszony riadtan pislantott föl:

— Most nem megyek.

— Na, gyűjjon, ne beszéljen!

— Nem megyek, mert most már két órára nem szárad meg a ruhám.

— Elég volt, ne kéresse itt magát, nem érek rá, — mondta a fiatalasszony, és megrángatta a szék támláját.

— Juci vagy nem Juci, más is megesküdtött és mégis idejutott, gyérünk befelé, ősz óta le sem vetette ezt a ruhát, utólj volt ebből. Mikor mozakodott utoljára, na gyorsan, na épp a Juci...

És a fiatalasszony kitért karokkal hessegette be a totyogó öregasszonyt, aki jajveszékelt és sirt végesvégig a hosszú udvaron.

A szembenlévő ház második emeletének erkélyén játszadozó kislány, akit épp az előbb öltöztetett át az anyja, lélekzetfojtva nézett le az utcára. Aztán halkán ezt kérdezte:

— Miért nem bírja a néni megnézni Jucit, ha most kimossák a ruháját?

A közelben senki sem volt. A válasz elmaradt.

RIADALOM

A zömök, szélesvállú vasmunkásnak, aki közismerten kommunista, hajdanj munkahős, huszonhányszoros rohammunkás és ehhez hasonló, immár tizenegy esztendeje minden áldott nap, amikor hazaérkezik a munkából, első dolga a szobába menni, leakasztani az ágyak fölül a két szentképet, leakasztani a harmadikat is a konyhában, és a spajzba vinni, a stélájsi mögé dugni. Tizenegy éve min-

den áldott nap, hősi kitartással és türelemmel. Felesége épp ily türelemmel nézte végig ezt a munkát, egy panaszos szót sem ejtve, s tizenegy esztendeje kitartóan, minden reggel, amikor a férje elment a munkára, előszedte a szentképeket és visszaaggatta régi helyükre. A tizenegy év alatt soha egy szó sem esett közöttük erről.

Az elmúlt hétfőn csak jó késő-délután érkezett haza a vasmunkás, nagyon fáradtan, leverten. A munkástanács üléséről jött; rágódó természetű ember volt, nagyon elmorfondírozgatott, s amikor hazaérkezett, egyenest az asztalhoz ült és azt mondta:

— Na, add csak az ebédet.

Az asszony hozta is a sporhert széléről a lábast, rakosgatott az asztalon, a vasmunkás pedig a rend kedvéért szórakozottan bár, de megkérdezte: „mi újság?” ám oda se figyelt, mit mond a felesége; nagyon elmorfondírozgatott magában.

Amikor kanalazni kezdte az ételt, az asszony átszaladt a szomszédba:

— Nem vette le a szentképeket.

S már jött is vissza.

A szomszédasszony átfutott a másik szomszédasszonyhoz, az a harmadikhoz és így tovább.

Mindenhol csak egy-egy röpke mondat hangzott el:

— Megtért, nem vette le a szentképet!

— Valami baj van, mert csak most jött haza és nem vette le...

— Változás lesz, most gyűtt haza a...

— Kilépett a pártból és...

És egyenként szállingóztak a konyhába, ahol a vasmunkás békésen ebédelt és felesége éppoly békésen tett-vett. Két perc alatt megtelt a konyha. Ott volt az udvar egész népe, akik csak befért. Megrökönyödve és értetlenül nézett fel a vasmunkás és megkérdezte:

— Mi az, mi baj van, miért csődültetek így össze?

És végignéz rajtuk. Azok motyognak, mondogatnak valami érthetlent, vigyorognak, becsmételnek, le-

nézők, kajánok, jóakaró mosolygósak, — de mindegyiken csodálkozás; a vasmunkás kérdőn néz feleségére, s akkor a falon függő szentképre esik tekintete. Elvörösödik, végtelen dühbe gurul, fölugrik, lerántja a falról a szentképet és teljes erejéből a földhöz vágja. Millió szikrává pattan szét az üveg, a ráma szétporlik...

— Ahá, hát ezért?! — kiált egy hatalmasat, a felesége pedig felsikolt:

— Földhöz merted verni a szentképet, te...! — és ömlik a szava, mint a láva, izzó, forró láva...

Fél perc alatt kiürült a konyha.

Ennyi történt csak.

Másnap elváltak.

MAGÁNYOS JEGENYÉK

Egimeszelő úgy ment végig az udvaron, utcán és mindenütt, mindig olyan szótlanul, komoran, ahogy bús, magányos jegenyék ballagnak a végtelen dülőutak mentén, arra kint, a végtelen tanyavilágban, ahonnan iskolába került ide, a városba. Az iskolázás azonban annakidején váratlanul megszakadt és Egimeszelő hivatalnoknak ment a város szépszámú hivataltalainak egyikébe. Sziget ő az udvarban. Az özvegy suszteranyónál lakik, aki a ház lakóinak emlékezete óta mindig a konyhájában húzódik meg, szobáját pedig bérbeadja, (azelőtt) három ágyajárónak — fiatal munkások, tanoncok voltak leginkább, s gyakran cseréltek lakást. Egyszer három csaruga gyerkőc férközött be ide anyóhoz, egy este megerőszkolták, majd kirabolták, akkor anyó elhatározta, hogy csak komoly embernek adja bérbe a szobát, ha egynek, hát egynek. Azóta lakik itt Egimeszelő. Négy éve. Bárgyú békességgel.

Egimeszelő, mikor betöltötte a harmincadik életévét, megegyeszen — és ő, hányadszor, naponta hányszor! — szemügyre vette hegyes csontjait, pipaszár lábát, melyre minden lépésnél rácsavarodott bő nadrágszára (szűket nem varrathatott, mert irtózott a gondolattól, hogy foggisz-kálóhoz hasonlítsák), megtapogatta csontos arcát, erősen kopaszodó fejét, s elhatározta, többé nem próbálkozik az orvossal, mert úgyis hiába minden.

Azon a verőfényes nyári délutánon, szépen felöltözve, nyakkendőben, kabátban elindult a városba, sétálni. A fél udvar éppen akkor készült le a folyóra fürödni (Egimeszelő sohasem járt a strandra, nyáron is a Városi Fürdő kádas kabinjait látogatta), nagy kupaknás volt az udvaron, s ő is megállt előkelő hanyagsággal és mosolyogva, néha kérdezgetett is, nevetett is. Az egész udvar egyhelyre csődült, s tán negyedóráig sem tartott a tréfálkozás, mely úgy felvidította Egimeszelőt. S amikor a fürdésre készülők közül mindenki egyszerre lódult a kapu felé, az udvaron egyedül maradt Egimeszelő és a kétgyerekes özvegyasszony, az áruházi kiszolgáló.

A Nagyságosasszony — a szárazkapubejárattól balra az első ablak — felfigyelt, hogy Egimeszelő és az özvegyasszony nehezen találva meg a beszéd fonálát, egy-egy félszeg mondatot kinyögve, kínos szüneteket tartva, de mégis kitartóan áll a napon, az udvar közepén, egymással szemben, kissé szétvetett lábbal, ám egy tapodtat sem tágitva. A Nagyságosasszony negyedóra múlva elképedve látta, hogy mindketten nevetnek, mocrorognak az udvar közepén, a napon, egymással szemben. Még egy negyedóra múlva a Nagyságosasszony (aki tévedésből került ebbe az udvarba) megbotránkozva (s naponta többször is megbotránkozott és sohasem fáradt bele a megbotránkozásba, évek hosszú során sohasem) látta, hogy az özvegyasszony a lakása felé tessékeli

Égimeszelőt, s mindketten be is mennek. („Példátlan eset, Égimeszelő úr még soha senki lakásába be nem tette a lábát!”) A konyhaajtó tárva-nyitva maradt utánuk. A Nagyságosasszony visszavonult az ablakból, a szekrényhez ment és színházi távcsővel tért vissza, leguggolt, a függönyt az ablakpárkányig felemelte s hamarosan jól látta a nyitott ajtót. Azon túl pedig őket kettőjüket, az asztalnál ülve, egymással szemben.

Az üzletek ötkor nyitnak; fél öt előtt Égimeszelő nagyon elszomorodott s ezt mondta:

— Egyszer, régen, volt a faluban egy lány aki nekem nagyon tetszett. Fügőte figyeltem is, és egy május elsején, szép ünnep volt akkor, ebéd után felkerekedtem, sétáltam befele a faluba, hát a házuk kapujában találkoztam a lánnyal. Megálltam és beszélgettünk egy órahosszat, kettőt, hármat, jól benne voltunk már a délutánban, hát a lány behívott, aztán leültünk a gangon és beszélgettünk tovább. Este azt mondtam

neki, jöjjön hozzám feleségül. Legegyen az én feleségem. Akkor ő hallgatott egy kicsit és azt válaszolta, hogy... majd meggondolja.

Égimeszelő elhallgatott.

— És? — kérdezte halkán az asszony.

— Találkoztunk mi aztán is, de nem beszéltem vele. Nem mentem el hozzájuk.

Az asszony hallgatott.

— Aztán... két év múlva férjhezment a lány — nyögte ki Égimeszelő.

Öt óraker nyitottak az üzletek és az asszony sietett munkára.

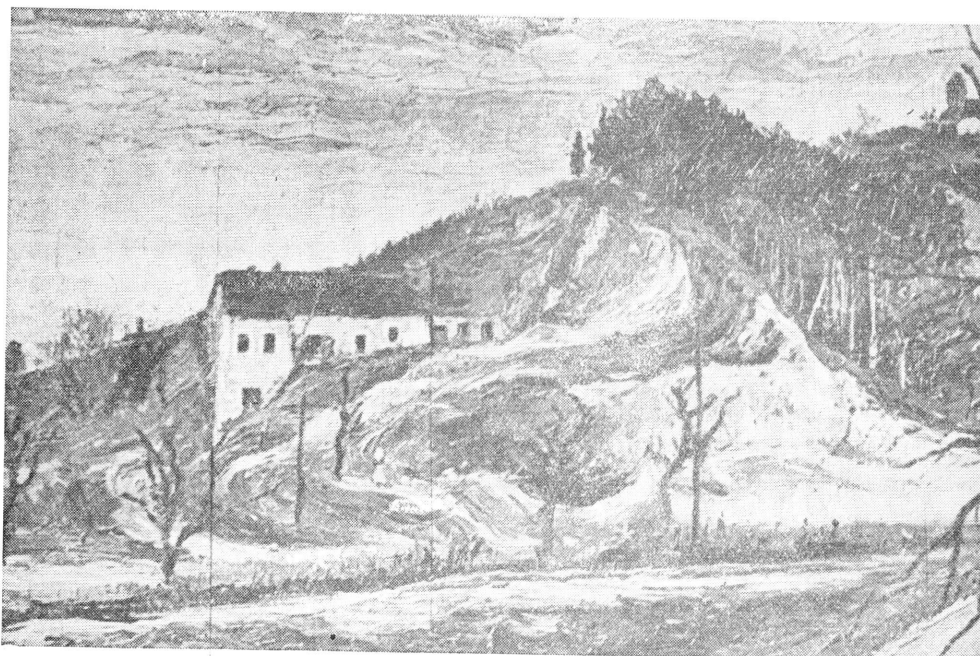
Égimeszelő másnap vett valamit abban az áruházban. Harmadnap is. Negyednap is. Vett minden nap. Minden nap találkozott az asszonnyal. Végigballagott az udvaron, utcán, áruházon, mint a bús, magányos jegenyék a parasztszekerek mellett, hosszú dülőutak mentén. Lassan. Szótlanul. Mogorván-rátartian. Magányosan.

Az asszony két év múlva férjhezment.

**MOSA PIJADE
MÜVEI**

ENTERIEUR (JOBBRA), FENY-
VES LEPOGLAVÁN (LENT).

A STRATFORDI
SZÍNHÁZ
VENDEGSZEREPLÉSE

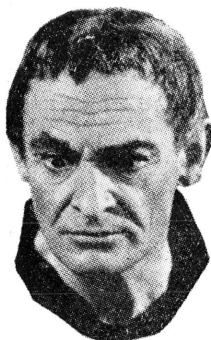
LAURENCE OLIVIER

VIVIEN LEIGH

JELENET A TITUS ANDRONICUSB . I

ALAN WEBB

MAXINE AUDLEY

ANTHONY QUAYLE

LŐRINC PÉTER

»ÉN HERMÁL JÓSKA VAGYOK!«

Kint a téli óriás-kristály hópelyhek, amelyek vízzé olvadnak kabátom bolyhán, úgy szállingóznak el, úgy hullnak el csatákon, életharcban a vén harcosok, és idestova magamra maradok, egyre elhanyagoltabb temetőkertemmel szívem alatt. Mert már nem érek rá gondozni a sírokat. És talán stílusosabb is, hozzájuk illőbb is a bozót, amely benövi vén szívemet. Mert nem szoktak virághoz, mosolyhoz életükben sem. És ki győzné hordani a virágot a tengernyi sírra, ki győzné gyomlálni a gatz, ha senki sem tapossa úttá a sírok közti tenyérnyi helyet. Mert valljuk be, lefoglal a jelen, nincs érkezés a holtakra emlékezni. Csak ilyenkor; olyankor, ha új halottat temetek szívem temetőkertjébe, olyankor vagyok kénytelen körültekinteni, ha akad-e még talpalatnyi hely az új barát számára, és ilyenkor ráismerek a régi sírokra is. Mert régen, nagyon régen kezdtem az átalakulást vén temetővé. Először még az őskorban, amely mintha már nem is az én életem része lenne, ott valahol az első háború idején. Mert akkor is akadtak harcosok is, a háborús hacacáréban is, olyanok akik a háború ellen vették fel a harcot. Azután jött 1919, és elvitte az emberek javát és közöttük, jaj sok-sok barátot is. Vajon ki emlékszik még a Hoffmann testvérekre, Bélára és Nándorra, Margitra és Sárira; Bélára, aki először mondta ki előtte a Damjanics és Aréna út sarkán, a kis kávéházban a szót: Proletárdiktatúra. Mert akkor még csak 1918-at irtunk és akkor még csak a fronton, csak orosz bakáktól hallottam ezt a szót, oroszul. És ott volt mellette a szomorkás Fiser Mihály is, aki később Szabadkára került, hogy innen dobják át vissza Horthyékhoz, a halálba. Azután következett Tomin Daniló, akit 1920-ban, még az Obznana előtt, vertek halálra a pancsovai rendőrségen, azután sorra 1929 halottai, köztük „Decsák”, a vajdasági titkár is. Azután 1941 halottai, Rozsarovszki Emil és Krum Betyárevics, Sülmann Rózsi és Kócsa-Kolarov, Ottmár és Dóci és Rókus és ki győzné felsorolni mind a sok halott barátot, Ángyát és Noét — és az egész temető-kertet. Jaj, de nagyon szégyellem is magam, hogy így egyedül itt maradtam. Úgy érzem, mindenki meglátja rajtam: gyatrább, silányabb vagyok náluk, azért maradtam rossz írmagnak, mert aki jelentős, az elmegy, emlé-

ket hagyva szívek temetőkertjében. Ha bozótosak is a kertek. Hiszen így illik hozzájuk, azokhoz, akik nem értek rá a maguk életéből sem kigyomlálni a gazt.

Most újabb halottat temetek és — még mindig nem önmagamat... Még alig két hete ott álltam betegágya mellett a zrenyanini tüdőgondozóban.

Mindig készen állott a halálra, de sohasem hitte, hogy valóban meg fog halni, és úgy mondta:

— Idehoztak a tüdőgondozóba, mintha ilyen vén csont még megkaphatná a tüdőbajt. Nincs semmi baj, csak enni tudjak és megerősödjem. Valami daganat van a nyeldeklőmben, azt az egy pár csöpp tejet sem tudtam ma áterőszakolni rajta... Ki kell metszeni a daganatot. Odafeküdnék a kés alá, de az orvos szerint gyöngé vagyok hozzá. Meg kell erősödnöm előbb. De hogy erősödjem meg, ha nem táplálkozhatom? No, megcsináltam már a haditervet. Mit mosolyogsz?! Hogy még mindig tervezetek, haditerveket eszelek ki?! Ez a mesterségem, elvégre is. Atütnek, punktációnak hívják talán az orvosok, átütnek majd és csövet vezetnek a gyomrom felé. Ha megerősödtem, megoperálnak. S ott folytatom, ahol abbahagytam.

S már húzta ki a kis szekrényke fiókját és adta elő az írásnyalábokat. Mert emlékiratait akarta megírni a vén harcos és készítette hozzá a jegyzeteket.

— Októbert ünnepeljük az idén, mondta, egyelőre az 1917—1921-es éveket kell megírnom. Itt vannak a széljegyzetek, „Gadenkensplitter”, egy-egy szó, ahogy az eszembe jutnak egyes emlékeim. Csak nem mindig tudok dolgozni, nem mindig tudok elbeszélgetni, diktálni, az a daganat a nyeldeklőmben nem hagy nyugodni. Pedig van néhány törvényjavaslatom is, meg kell írnom a vezetőknél, már egy részüket írásban is kidolgoztam...

És nekihevíül az öreg Hermál Jóska, magyaráz, valami rejtett, láthatatlan ellenféllel polemizál, mert így szokta meg a gondolkodást, viták, során, személyi és elvi harcok ütközőpontján, harcra, gondolkodásra, ajzva minden porcika erejét.

Még nem tudom, de minden bizonytalansággal így halt is meg — utolsó erejét adva ki a vitában, az utolsó csepp tüdőt köpve ki, az utolsó ép sejtet adva ki melléből, amely még megmaradt a nyeldeklő rákos daganata mellett... Nem, mintha stílusosabb volna szavam, mert elképzelhetetlen, hogy Hermál Jóska egy pillanatra is ne vitázzon: emberekkel vagy halállal, eszmékkel vagy rendszerekkel.

— Mert én mindig megmondom, hogy mit gondolok, mert én a gorombaságig őszinte vagyok... Én Hermál Jóska vagyok!

*

Valami romantikus hős volna Hermál Jóska?! Valami félelem és gáncsnélküli lovag?! Valamikor — még ma is — így képzelték el a vén harcosokat, a párttitkárokat. Mások, hogy szakítsanak a hagyományos felfogás-

sal, kövér jovialis bácsinak festették őket. Hermál Jóska nem alkalmazkodik egyik sablónhoz sem. De nagyon hozzáformázódik a bánáti harcossok, a bánáti földmunkások szikár típusához. Egy barátom, a szikár dinári típusról egyszer így nyilatkozott: „Hát mi az ördögtől híznának meg? Mikor évezredek óta koplalnak.”

Így volt talán a bánáti földmunkással is. Csakhogy ez a fajta ember még csak meg sem tudott nőni, hogy a magas hegyeken át kilásson a búzatermő síkra. Minek is?! Rajta van a síkon, a búzatablák még nem oly magasak, hogy ne látna át fölöttük. Alacsony, sovány, szikár típus ez, egyáltalán nem jelentős testalkatú. És ilyen Hermál Jóska is. Hogy a rák miatt gyöngült le talán? Hát volt mit leadnia rák-öfelsege parancsára?! Csak az akarat, a szörnyű indulat tartotta benne az életet és gerincezte benne egyenesre a tartást.

— Mert én Hermál Jóska vagyok!

Mert tengernyi volt benne a proletár-öntudat, és szemernyivel sem kevesebb az egyéni önérzet. Hermál Jóskát hányhatta az élet, lehetett — néha — hullámhegyen, lehetett — mindegyre — hullámvölgyben, ő megmaradt a maga szemében elsőnek, harcosnak, annak akinek igaza van, aki előbb-utóbb győzedelmeskedik: Mert én Hermál Jóska vagyok!

Ahogy Vásza Sztájiics mondogatta: Hermál Jóska is tudott szerény is lenni, mert tudatában volt értékének. Ha mások keveset tartottak is néha-néha róla. Csak nézzünk szemébe az igazságnak, úgy ahogy Hermál Jóska tanított, akkor is, ha éppen róla, Hermál Jóskáról, van szó. Hullámhegyről hullámvölgybe jutott, mert ahogy társai mondták róla — akj föltétlenül több volt mindannyiuknál — túlságosan szerette a „fityókot”. Mikor két vén harcos: Jóska és az öreg Mósa egyszer találkoztak, Mósa nevetve szólt hozzá: No, öreg, szereted-e még a fityókot?! Jóska is elnevette magát, azt is harsányan cselekedte, tele tüdővel, egész élete beleadásával — és úgy mondta: „Mit tehetek, ha nekem nem szerviroznak se ürmöst, se pezsgőt se cherry brandyt, vagy mivel is kínálnak téged Londonban, s egyebütt?! És együtt mulatott az emberi gyöngeségen a két öreg. A két drága halott...

Elvégre, ha kereskedősegédként kezdte is pályáját, pincér is volt hosszú ideig és ismerte a különféle márkákat. Talán mint pincér szokott hozzá? Úgy mint a Hoffmann-testvérek apja, aki elfogadta vendégei erkölceit és szifilisszel terhelt borult azután a családi nászágyra, hogy örökre beteggé tegye gyermekeit, a tehetséges írókat, tudósokat...? Hermál Jóska nem ilyen pincér volt. Ő nem az urak erkölceit erkölctelenkedte magára. De Hermál Jóska hosszú évekig volt illegális harcos, akinek nem volt fedele, ahová az eső elől húzódnak volna, nem volt kenyere, amit megszegett volna, nem volt asszonya, aki ölelő karjai közé hazavárta volna. Mert akkori asszonya, ha szerette is, nem eléggé szerette, nem bírta ki mellette az illegális párttitkár-feleség életét...

Könnyű követ emelni valakire. Annál nehezebb egyenes tartással harcolni végig ötven esztendő... Mert ötven esztendeig tartott Hermál Jóska harca. 1907-ben kezdte és folytatta utolsó leheletéig, 1957 májusáig. Volt közben egy-két forradalom, egy-két világháború is, és Hermál Jóska mindből kivette a részét. És amikor csak síma osztályharc folyt, az a Hermál Jóska számára a szigorú illegalitást jelentette. Éppen utolsó találkozásunk alkalmával, a zrenyanini tüdőgondozó halálos ágya mellett meséltem a vén „Kaufmannak”: „Tudod, hogy Beográdban a CK történelmi osztályában, ahol a vén harcosok kartonjait állítják össze, ott sem tudták, ki vagy?! Ott volt a kartonon illegális neved: „Kaufmann”, de csak én fejtettem meg a rejtélyt, és irattam hozzá, hogy: Hermál Jóska. És Jóska édesen nevetett, hogy visszaemlékezett illegális éveire. Legelőször is — talán nem szokásos éppen lírai írásokban ilyen esetekről, nevén nevezni a dolgokat, írni, de Jóska élete, jelleme megkívánja az igazmondást — a latrinai jelenet jutott eszébe. — „Ismerem, ismerem, — mondtam nevetve, — de Jóska, ha hozzáfogott valamihez, nem lehetett letériteni többé, így csak mondta ez esetet, amikor egy parkban üldözték halálra a kopók, és nem volt hová rejtőzni, csak a latrina kínált rejteket. Szerencsére volt széles párkánya két oldal, arra terpeszkedett. Bevilágítottak a kopók, de nem vették észre, szabadon maradt a további harcra. És aki megállta volna ezután alkohoj nélkül, az vesse Jóskára az első követ.

Jóska jó mesélő, elsőrangú társalgó volt, és írni is tudott — szintén három nyelven. Mert apja még inkább német volt mint magyar, és abban az időben a munkásmozgalom Bánátban jórészt német nyelven folyt a Merschbacherek, Osszuszkiak, Schmdt Józsefek idejében, amikor Bonyhádi is egyként szónokolt németül és magyarul, persze szerbül is, ha úgy adódott, és Malbaskiék, Mosorinszkiék is ismerték a bánáti nyelveket a szerben kívül is. Mosorinszki, Tusánovics és mások, ott szerkesztették a Narodni Glast, Schmidt ott adta ki német füzetét, a „Die Mutter des Agitators”-t, éppen akkoriban, amikor a kis Jóska — sohasem nőtt ugyan nagyobbra — belevetette magát a szocialista, szociáldemokrata mozgalomba. Régen elő volt már rá készítve, hiszen az apja is ismert mozgalmi ember volt és megtanította a harc, a májusi igazság jelentőségére. Nyolcan voltak a Hermál-gyerekek és amikor Pesten látták a gazdagok karácsonyi ajándékait, s ők semmit sem kaptak, bizonyára eltört volna a mécses, de az öreg Hermál, a kőműves megmagyarázta: „A karácsony az urak ünnepe, a hazugság ünnepe. Az uraknak szabad lopni, csalni, hazudni és azzal ünneplik a karácsonyt, a hazugság ünnepét, amit a szegénytől ellopnak. Mi munkások az igazság ünnepét, május elsejét ünnepeljük. És a Hermál-gyerekek nem sírtak, a Hermál-gyerekek vártak május elsejére, az igazság ünnepére. Május elsején a Városligetben az öreg kőműves kiadta a jelzőt: „Ma minden a tietek: A ringlispil, a pofozógép, az egész városliget!” Vidáman játszottak a gyepen, amikor a rendőr rájukcserdített. De az öreg

Hermál kifizette a büntetést: „Ma május elseje van, ma a büntetést is örömmel fizetem!”

Így nevelődött Hermál Jóska a harc, az igazság kérlelhetetlen hívévé. Hozzám intézett leveleiben is arról írt: „A történetírás nagy erkölcsi felelősséggel jár. Csak a tiszta igazat szabad megírni, még ha kedvezőtlen színben tüntet is fel bennünket! Jaj, annak, aki hősi rémregénnyé fújja fel a mi kis igénytelen életünket!” Hát ezért akarok méltó lenni Hermál Jóskaéhoz, ezért írom meg azt is, ami nem tünteti fel eszményi hősnak.

Hiszen, ha rajta áll, bármily nagy volt is az önérzet benne, hát senki sem ír magáról Jóskáról, ha csak nem egyúttal a mozgalomról is. Jóska határtalan önérzetében elbírta tömjénezés nélkül. No, nem is volt része benne sohasem. Pedig, talán megérdemelte volna néhanapján.

Mert sokat tett a Máért és ennek tudatában volt. Amikor először írtam róla, rendőrségen talált régi, elsárgult okmányok alapján, akkor — mint következő cikkemben írtam — „megszólalt a történelem”, mert Hermál Jóska történelem volt számomra és azt írta: örültünk összeboruló, összehajló néhány öreg, feledett, vén harcos, hogy harcunk nem volt hiábavaló, hogy visszaemlékeznek ránk, hogy tanultak tőlünk, hogy harcunknak nemcsak eredménye volt, de azt látják is, el is ismerik az emberek, a késő utódok.

Sokat tett a vén Jóska elvtárs. És nem csoda, ha öregharcosok összefüvetelein mindig magához ragadta a szót. Legtöbb mesélnivalója volt, legjobbban emlékezett, legszebben fűzte egymáshoz a szavakat és legmeggyőzőbben, 1914-ig, hét esztendőn át csak az akkor szokásos osztályharc, a szakszervezeti harcok, a választójogi harc. Azután következett a háború. Hermál Jóska kivette belőle a részét. Háborúzott, amennyire kellett, ha immel-ámmal is, de kettős harcot vívott: a háború ellen is harcolt, szervezte a forradalmat a lövészárkokban. Szóval és röpiratokkal, a fronton és a hátszágban, Temesvárott és másutt. Következett is a megtorlás, de nem tartott már soká. Jött a forradalom és Jóska Szegeden szervezte a katonákat, a forradalmat. Aminthogy Szegeden általában jórészt vajdaságiak állottak a forradalom élén: Andorka-Avas Sándor és Walisch, Udvardi és Hermál és mások is, akik innen indultak és vagy ide tértek vissza vagy kiindultak a világhorradalomba, mint Wallisch is, aki legkülönb volt a 30-as évek osztrák polgárháborújában. Jóska egyúttal futárszolgálatot is végzett Pest, Szeged és Jugoszlávia között, s az odaát nyomott anyagot itt szórta szét. Azután végleg hazaköltözött — Zrenyaninba, azaz akkor még Beckserekre. Itt hamarosan élre került, mert nemcsak szóban, hanem tettben, határozottságban is első volt. Vukováron a Központi Pártvezetőségbe választották, azután résztvett a második és harmadik pártkonferencián és ott beválasztották a Végrehajtó Bizottságba is, későbbi nyelven: Politbűróba. Egyúttal Vajdaság párttitkára volt. A szörnyű frakciós harcok során egyik frakciónak sem adott igazat: sem a jobboldali Szima Markovicsnak, sem a baloldali Trisa Kaclerovicsnak, habár csíka Trisával — mert

éi még az öreg — inkább szimpatizált. A maga éles módján — „én a gorbomaságig őszinte tudok lenni: Mert én Hermál Jóska vagyok!” — támadta mindkét frakciót és ezzel Djúra Gyákovics mellé állott, meg a pancsovai Hartmann András, az Öreg mellé. De a frakciók győztek és az illegális pártvezér Kaufmann a rövidebbet húzta. Már 1925-ben, kihasználva ellene a pálinkásbutykost, mint részeges embert, kizárták a pártból. Így írta meg, így mesélte mindezt maga Hermál Jóska. Bizonyára így is volt, mert Jóska aligha hazudott. Mégis meg kell mondanom, mert az egyetlen — persze meg nem cáfolt — okmányt erről szintén Hermál írta s éppen Jóska történetírási elve alapján kell megírnom, hogy meg ne rőjön érte az öreg — valami részleghajlásért. De továbbra is részt vett a mozgalomban, írt, ágált, akciókat vezetett, szervezett egész 1927 májusáig, amikor lebukott és fegyházba került. Csak a monarchofasiszta diktatúra idején került újra napvilágra. Akkor is bujdosnia kellett és amikor a német fasiszták betörték, az inkább német mint magyar Hermált újra lezárták, majd Németországba vitték munkaszolgálatra.

Mire hazatérhetett, már teljesen beteg volt. Mindenki látta rajta, csak ő maga nem akarta tudomásul venni. A cukorbetegség különben sem betegség. Résztvett a szakszervezeti munkában, a frontmunkában is, még a munkakciókban is, pedig akkor már nem volt fiatal. Csak éppen — Hermál Jóska volt és nem tudott tétlenül heverészni, passzív maradni. „Mert én Hermál Jóska vagyok.” Utolsó percéig égett benne az akció vágya és ötven évi munka és ötven évi harc után égett ki, amikor nem volt már benne égőolaj, se tüdő, se ideg, se táplálék.

Nem tudom még, hogyan halt meg, de úgy képelem el: új akciók tervét szötte agyában, hogy hol is kezd el az új életet, ha kikerül e tüdőgondozóból. Mert egy Hermál Jóska: ront vagy javít, de nem henyél! Mert nem tud henyélni, szegény. És odalenn is igyekszik minél előbb átalakulni új vegyi anyagká az új ember búzájában...

A francia irodalom egyik kimagasló egyénisége, Jean Cocteau a cannesi fesztiválon vita-beszélgetés alkalmával nyilatkozott a nyugati világ film-művészetéről s ezzel kapcsolatban vázolta a nyugati szellemi élet állapotát is, nem valami nagyon vigasztaló képet festett róla.

Mivel a sajtó-értekezleten elhangzott kérdések és válaszok szövszerinti, jegyzőkönyvi szövege nincs a kezünkben, csak a beszélgetés lényegéről számolunk be ebben a cikkben.

A NYUGATI VILÁG SZELLEMI VÁLSÁGÁRÓL

Cocteau kifejtette, hogy a nyugati filmvilág válságát nem a filmiparba befektetett tőke vagy a tehetséges káderek hiánya idézte elő, mégkevésbé a televízió felbukkanása, hanem a tartalom krízise. Ezt a tételét hosszabb fejtegetéssel és példák felsorolásával támogatta. Véleménye szerint az a szellemi forradalom, amelyet a II világháború váltott ki világszerte (s amelyet Nyugat egyszerűen nem akar tudomásul venni), még nem hatolt a nyugati világ szellemi életének gyökeréig, s ezért ez a világ még mindig a két háború közötti káosz és konfúzió kódében bolyong. A francia szellemi élet még mindig ugyanazoknak az áramlatoknak csatatere, amelyek a harmincas évek vége felé küzdöttek az „abszolút világnézet” dicsőséges címéért.

— Tekintsünk végig mind a két művészet termékeinek, alkotóinak és visszahangjainak panorámáján, — mondta — és az lesz a benyomásunk, hogy valamilyen természetfeletti erő mesterien mumifikálta az egészet, — úgy tűnik, mintha valamilyen egyes hüllőkhöz hasonlóan, halált és mozdulatlanságot színleltek volna, amíg a háború veszélye el nem múlik feletünk, hogy aztán ott folytassák a marakodást, ahol a tetszhalál előtt abahagyták! Nem állítom, hogy ez a francia szellemi élet általános képe. De — nagyon elenyésző számú kivétellel — ez a helyzet.

A jelenlévő újságírók közül az egyik megjegyezte, hogy mivel az előadó a Francia Akadémia tagja, ezt a kijelentését autoritatív véleményül fogadja. A költő elmosolyodott, s megjegyezte, hogy ő maga is valamikor a francia és nyugateurópai szellemi világ egyik „fenegyereke” volt, akit kortársai „forradalminak” és „úttörőnek” tekintettek s jómagát a meg-tisztelést, hogy az Akadémia a soraiba fogadta, úgy tekinti, mint szellemi nyugdíjaztatását.

— Kedves barátom, — tette hozzá vékony ujjai között forgatva jellegzetes, hosszú fekete szipkáját —, én azzal a kellemetlen tudattal élek, hogy

máris balzsamillat terjeng körülöttem, s úgy érzem magam, mintha már mellszobor lennék a Pantheon előcsarnokában. Az, amit elmondtam, semmiképpen sem tekinthető valamilyen megdönthetetlen értékelésnek vagy esetleg az Akadémia „hivatalos” véleményének, — csak én látom így a dolgokat. S talán még néhányan...

Visszatérve előbbi fejtegetéseire, nagy vonalakban felvázolta, miért gondolja, hogy a film krízisét a nyugati világ általános szellemi válságához kellene kapcsolni, s hogy ennek a válságnak a kórokozóit miért kell a tartalom problémájában keresni. Rámutatva először arra, hogy napjaink irodalmában egyetlen olyan erőteljes egyéniség sem bukkant fel, mint amilyen Thomas Mann, Zweig, du Gard vagy Maurois volt, ezt annak tulajdonítja, hogy az új írók vagy nem látják vagy nem merik meglátni az új témákat, amelyek e kor nagy íróivá avatnák őket. — Mert az író nagysága — jegyezte meg — „nem stilisztikai barvúrokban nyilvánul meg, hanem abban: van-e érzéke kihámozni kora atmoszférájából azt a témát, amely a kor igazi kérdéseitől terhes. Aki fél e témákhoz hozzányúlni, annak nincs útlevele a halhatatlanság felé.” Más kérdés az, hogy miképp dolgozza majd fel ez az író a témáját. De ez csupán egyéniségét formálja, nem nagyságát.

— Korunk témái — hangsúlyozta — nem azonosak a tíz év előtti világ témáival és éppenséggel semmi közük sincs a húsz év előtti témákhoz. Más világ volt az, más emberek világa. Ebbe bele kell nyugodnunk s megkísérelnünk megérteni az új napokat.

Egy amerikai újságíró megemlítette Hemingway-t.

— Igen nagyra becsülöm Hemingway tehetségét, — válaszolta igazi francia udvariassággal az előadó — de nem merném vállalni annak megítélését, vajon kollégám csakugyan a mai világ eszméit, főként pedig a mai Amerika gondolat- és érzélemvilágát fejezi-e ki. Csak általánosságban beszélek, és ne is kívánják tőlem, hogy itt egyes alkotók egyéni értékelésével raboljam el amúgyis drága idejüket...

Amikor arról kezdett beszélni, hogy a háború főleg szociális témákat tölt előtérbe, újra egy amerikai felszólaló arra kérte, hogy nyilatkozzék a „kommunista államok irodalmáról” és arról, vajon véleménye szerint „ez a magát szocialistának cégérező” irodalom rátapintott-e korunk problémáira, és olyan merészen nyúl-e hozzájuk, ahogy az előadó itt követelte. Az előbbihez hasonló volt a válasz: — Nem tudom előadó katedrának tekinteni ezt a feketekávés csészével dekorált klub-asztalt, de nem is a keleti irodalom volt mai beszélgetésünk tárgya. — Az egyik igen ismert francia jobboldali lap munkatársa csatlakozott amerikai kollégájához, és feltette azt a kérdést, vajon az amerikai művészetet is olyan morbidnak tartja-e az előadó, mint ahogyan az európai Nyugat művészetéről nyilatkozott az imént.

A valamikori szürrealista költő, aki a kritikusok jóvoltából maga is viselte a két háború között a „morbid” és „dekadens” jelzőt, már nem mosolygott. Bocsánatot kért amiatt, hogy talán már túl öreg, amikor elítéli a mai fiatalság extravaganciáit, amiért nem tudja megérteni az egzisztencialista és rock and roll-os ifjúságot, de szerinte ez a távlattalan, a maga problémáitól kikecmeregni nem tudó és ál-próféták vitamintalan szellemi eledelén tengődő fiatal „irodalom” és képzőművészet morbid. Véleménye szerint Amerikában ez a válság más alakban nyilvánul meg; — abban, hogy az amerikai művészetben nincs válság. Egyszerűen azért nincs, mert nincs a merikai művészet sem. Csak néhány művész van, akinek viszont nem engedik meg, hogy az legyen.

Egy olasz publicista azt kérdezte tőle, mivel magyarázza a háború utáni irodalomban és képzőművészetben oly nagy számban felbukkanó új irányzatokat és kereséseket, — vajon ezek nem az egészségesedés meg nyilvánulásai-e?

A hatalmas ősz sörénnyel körülvelt, sovány, átszellemült arcra újra csendes gúny rajzolódott fel. — Igen, ezek keresések, — mondta —, de legtöbbje csak egy kergült útvesztőből keresi a kiutat. Legtöbbjében nagyon kevés az irodalom vagy művészet, de annál több a tudatos különcködés, divat vagy valamilyen „izmus” palástja mögé takart giccs. Ismétlem: mindez csak menekülés! Romain Rolland szavait kell idéznem, amikor Beethovenről szólva azt mondta, hogy csak az lehet igazán nagy művész, aki embernek is az. Ez pedig a bátorságnál kezdődik. Van divatos művész és van őszinte alkotó.

Egy lengyel újságíró kért szót, kifejtette, hogy egy kor irodalma — mint ismeretes — a konkrét talaj konkrét virága. Ebből kiindulva és tapintatosan elkerülve a „káosz” szót, csatlakozott az előadónak ahhoz a tételéhez, hogy Nyugat politikai, gazdasági és eszmei forrongásai szemszögéből kell vizsgálni e területek művészetét is. Mégis megkérte az előadót, mondjon legalább néhány szót a keleti országok irodalmáról. — Solohovot nagy írónak tartom — mondta hosszú hallgatás után, — a többit, fájdalom, nem ismerem.

A majd másfélórás beszélgetés végén, a szikár akadémikus felemelkedett, s hogy enyhítse szavainak egy kissé lesujtó hatását, annak a reményének adott kifejezést, „bárcsak tévedett volna” a nyugati világ szellemi életének értékelésében, s biztosította az egybegyülteket, hogy hisz annak a lassú, de biztos gyógyuló folyamatnak, diadalában, amelynek jelei máris mutatkoznak néhány nagy elme műveiben. — „A művészet talán sohasem volt annyira az egész emberiség közkinccse, mint éppen napjainkban. Ne féljünk az egymásra gyakorolt befolyásoktól, hiszen csakis így tanulhatunk. S ha nagyot tévedtem volna, bocsásson meg nekem az utókor. Önöket szívvel üdvözlöm, uraim, és köszönöm türelmüket” — fejezte be, keskeny kezét szívére szorítva és mosolyogva meghajolt a távozó hallgatóság felé.

Ahogy ott állt fekete köpenyében és engesztelő mosolyával keskeny ajkai körül, maga volt egy letűnő kor élő bocsánatkérése... azé a koré, amelyben egyforma erővel bírkóznak a görcsösen védekező múlt és a felszín felé törekvő új napok új gondolatai.

SÁROSI KÁROLY

MEGNYIRBÁLT ILLÚZIÓK

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a magyarnyelvű tankönyvkiadás évről-évre egyre terebélyesedik nálunk. Senki sem mondhatja, hogy tankönyveink az utóbbi években minőségileg is nem javultak, de ugyanakkor nyugodt lelkiismerettel állítom azt is, hogy nagyrészüket még mindig nem-hogy elősegítik, hanem gátolja a helyesirányú nevelést és oktatást. A bajokat természetesen az is tetézi, hogy tankönyveink szinte kivétel nélkül szerb-horvát tankönyvek szolgai fordításai. Szerintem egyetlenegy tankönyvet sem szabad lefordítani (különösen vonatkozik ez az általános iskolák tankönyveire); inkább átültetni, de ilyenkor az átültetőnek adjunk szabad kezet: bánjon szabadon az anyaggal, és ne ragaszkodjék a mondatokkénti fordításhoz. Ne arra gondoljon, hogy fordít, hanem hogy összeállítja, szerkeszti, írja a tankönyvet.

Külön érdekessége a tankönyvfordításnak, hogy mindegyik fordító észreveszi a tankönyv fogyatékoságait, ki is tudná javítani, de nem meri, mert az eredeti szöveg írója, vagy talán éppen a tankönyvkiadó bizottság felelősségre vonná érte.

Így hát mindenki nyugodtan fordít, és nem akadékoskodik az apró-cseprő hibák miatt.

Pedig ezek a hibák nagyon, de nagyon komolyan akadályozzák a tanítást.

A téli iskolai szünetben történt. A nálunk vendégeskedő kislányok közül megszólítottam az egyiket. Felébredt bennem a tanár — az embernek vannak ilyen pillanatnyi gyöngéi. Gondoltam, próbára teszem, megnézem, nem felejtette-e el az első félévben tanultakat. Mondom, csak próbára akartam tenni, és nem is mertem arra gondolni, hogy felelete a tankönyv bírálata lesz.

Pedig az lett.

De hadd mondjam el, hogyan is zajlott le ez a „kikérdezés”.

És igyekezzünk okulni belőle.

Amikor kimondtam, hogy „no, hadd lássam csak mit tanultatok”, azt vártam, hogy szavaim nyomán a kislány majd szégyenlősen lesüti szemét, vagy pedig egyszerűen kivágja a tanulók kedvenc mondását: „A szünet nemcsak a tanaré, hanem a diáké is”, és folytatja a játszást.

Nem így történt.

A kislány olyan önérzettel, amelyen csak egy harmadikos elemista kitűnő tanulóban lehet, elővette történelmi könyvét, kezembe nyomta, és nyugodtan így szólt:

— Majd mindjárt meglátjuk.

Jól van. Hát akkor kezdjük a történelmen. Nem akartam túlságosan szőrszálhasogató lenni, az utolsó leckét kérdeztem. Hogy felelt kérdésemre? Eehunyta a szemét és akár a vízfolyás, úgy mondta a leckét. (Az igaz, hogy amikor később keresztkérdéseket tettem, kisült, hogy egy szót sem ért abból, amit elmondott, de hát ki tehet erről?)

Hadd idézzek egy részt abból, amit elmondott:

„Mialatt Karagyorgye Misáron harcolt, a törökök Deligrádnál megtámadták a szerbeket. Petár Dobrnyac, Sztanoje Glavas és Mladen Milovanovics vajdák napokon keresztül visszaverték a törökök támadásait. Végül a szerbeknek sikerült Nis felé visszavetniök a törököket, és támadásba lendülniök. Karagyorgye maga is a morvai szerb hadsereg segítségére sietett. Csakhamar elesett az ostromlott Beográd is. Ibrahim pasa békét ajánlott Karagyorgyenak. A szerbek elfogadták az ajánlatot és megkötötték a törökökkel a békét...

...1809 tavaszán újra fellángolt a harc a szerbek és a törökök között. Erősebb török támadásoktól tartva, a szerbek elhatározták, hogy maguk is a lehető legjobban felkészülnek a döntő csatákra, hogy a szerb földnek minél nagyobb részét felszabadítsák. Karagyorgye a Drinához Szima Markovics vajdát, Nishez Miloje Petrovics vajdát küldte, a harmadik sereget pedig maga vezette a Jávoron keresztül Szjenicához. Szuvodolnál szétverte a török sereget, elfoglalta Szjenicát, és ott találkozott a crnogorai sereggel. A két testvéri sereg találkozása nagyon szívélyes volt. Karagyorgye onnan Novi Pazár felé indult, azt elfoglalta, a törököket pedig bekergette a várba és ostromolni kezdte őket. Eközben azt a kedvezőtlen jelentést kapta, hogy a törökök nagy hadsereggel megtámadták és visszanyomták a morvai szerb

sereget. Karagyorgye azonnal abbahagyta Novi Pazár ostromát és a moravai szerb hadsereg segítségére sietett. Szerencsétlenségére a vajdák között veszekedésre és egyenetlenkedésre került sor. E nézeteltérés miatt a sereg nagyobb része visszahúzódott Nistól, a Csengáron pedig, Kamenica falunál egyedül maradt Szteván Szingyelics reszevai vajda. Szingyelics elsáncolta magát a Csengáron háromszáz reszavai harcosával. Látva, hogy Nis felől jóval nagyobb török sereg közeledik Csengár felé, Szingyelics kérte, hogy küldjenek még sereget segítségére, de segítséget nem kapott."

Míg mondta, előbb felháborodtam, mert mégis csak lelketlenség így szóról-szóra betaníttatni a gyermekekkel a történelmet, s megfosztani őket a mult dicsőségének varázsától, a nagy hősök tetteinek felemelő érzésétől, megfosztani őket attól, hogy képzeletükkel térben és időben szárnyra keljenek. De azután kissé higgadtabban kezdtem mérlegelni a dolgot. Talán nem is az előadó a hibás. Mert a leckét tudni kell, és honnan tanulja meg a gyermek, ha nem a tankönyvből? És vajon mit tehet olyankor a szegény előadó, ha a tankönyvnek csupán egyetlen oldalán 23 olyan név szerepel, amit tízszeri elolvasás után sem tud megjegyezni egy harmadikos elemista. Szégyen ide, szégyen oda, jómagam sem. Nem vagyok történelemszakos előadó, nehezen tudom felmérni, hogy mit és hogyan kell történelemből tanulnia annak a szegény harmadikos elemistának, de amíg a kislány vízfolyásos feleletét hallgattam, a hideg szaladgált a hátamon.

Különösen akkor szorult el a szívem, amikor arra gondoltam, hogy ebben az iskolareformos időben, a parkettás, nagy ablakos, diákműhelyes, diákkertes iskolában adnak ilyen feleleteket.

Hej, hej, új iskolák ablakszemei nem rezzentek-e meg, ha a csengári csatáról hallotok? Nem vélitek-e hallani, hogy dübörög a föld, mert most indul rohamra a moravai szerb hadsereg? Tudjátok-e, ki volt Sztanoje Glavas? Tudjátok-e, hogy még ma is legendákat mesél róla a nép?! S hogy 1800 elején a szerbiai hegyek között vérrel írták ezeket a legendákat?!

Dragan Lukicsnak van egy kedves verse. Történelem-tanáráról szól, megható visszaemlékezés kedvenc előadójára. Elmondom röviden a vers tartalmát. Márcsak azért is érdemes elmondani, mert nemcsak arra mutat rá, hogyan kell tanítani a történelmet, hanem arra is: mi is alsó fokon a történelemtanítás lényege.

A vers címe: Levél történelem-tanáromhoz.

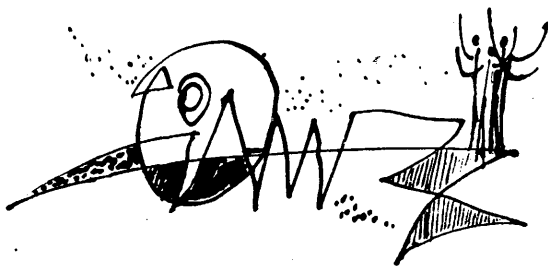
A költő elmondja, hogy habár mindenki azt állította történelem-tanáráról, hogy egyszerű ember, -- éppen olyan, mint az édesapja -- ő vala-hogy mindennap másnak, -- rendkívüli lénynek látta. Hol Milos Obilics volt, hol Králeyevics Márko, hol pedig Odysseus vagy Achilles. Máskor nagy vitézt, híres tudóst, Napoleont, Kolumbuszt stb. látott benne.

Körülbelül ennyi a vers, semmi több. De ha az ember a sorok között olvas, sok mindent talál még benne. Talán még arra is feleletet kap, hogyan kell tanítani a történelmet. Nem száraz adatokat felsorolni, nem ne-

veket és eseményeket zsufolni, hanem megeleveníteni a múltat, a múlt nagy tetteivel és alakjaival lelkesíteni a tanulókat, erőt és akaratot fejleszteni bennük. Ezt a tanítási módot kell alkalmaznia a tankönyvnek is. A harmadikos történelem-tankönyv nem hiszem, hogy eleget tesz ennek a követelménynek.

Dragan Lukics versében nagyon sok a kedves és megvalósítható illúzió. Ilyen illúzióim nekem is vannak, bár az igazat megvallva, ez a harmadik osztályos tankönyv nagyon megnyirbálta őket.

De az is meglehet, hogy a többi tankönyv is hozzájárult ehhez a nyirbáláshoz.

ACS JÓZSEF

MOSA PIJADE TÁRLATA

Mosa Pijade mint képzőművész a müncheni festőiskola realizmusának örökségéhez csatlakozott. Ennek a realizmusnak fő jellemvonása: a szigorúan értelmezett realiztikus rajz, az egészek és a részleteknek egyformán figyelmes kidolgozása; továbbá a plasztikus formát követő ecsetkezelés az egyszínnel való valószínű aláfestés, a lokális szín, az anyag hű tükrözése a figurális és történelmi téma, a műtermj vagy irányított belső világítás, a színek barna, vörösfekete, rendszerint sötét tónusok szerint hangolása stb.

A figurális és történelmi témák iránti érdeklődést — mint örökséget — a századfordulón kellőképpen értékeltek a szocialisták, akik a XIX. század materializmusát dialektikusan tudták értelmezni és felismerték a társadalom fejlődésének tudományos törvényszerűségét. Ez a realizmus voltaképp a XIX. század (mechanisztikus) materializmusának felel meg.

Az imperializmus korszakában a társadalmi ellentmondások kiéleződése az elsődleges életszükségletek kielégítésére terelte a figyelmet, és a társadalmi bajok által deformált ember került a realiztikus művészet érdeklődésének középpontjába.

Ezt a művészeti, irodalmi irányt az „elsődleges életszükségletek kielégítésének” anyagi, felszínen mozgó, a szociális bajokra gyors megoldást kereső program jellemzi. Humanizmusának etikai értéke

pozitív szerepet tölt be a válság idején, amikor nincs idő nagyobbfokú transzponálásra. Ez az irányzat eléggé engedékeny más nagyobbfokú transzponálás irányában, sőt annak maradandóbb értékét is elismeri.

Festőnek indult, s a munkásosztály egyik vezetője lett. Mosa Pijade életművét nem a festészettel, hanem forradalmi harcával és a munkásosztály szolgálatával alkotta meg, de nem szűnt meg festőnek érezni magát, mindig szeretettel beszélt róla, és kevés szabadidejét festészettel töltötte.

A művészet szemszögéből nézve ez a hivatáscsere megérthető, ha tekintetbe vesszük, hogy az ilyen moralista típus, mint Pijade, az erkölcsi értékeket kívánta szolgálni; így jutott el a marxista humanizmus álláspontjára, amely naponta megkívánta a társadalmi alkotómunkát. Az eszmébe és annak megvalósulásába vetett hite találkozott művészi álmaival és egy új művészet társadalmi és anyagi alapjainak a megvalósulását akarta előmozdítani forradalmi munkájával.

Egy új realizmusért küzdő mozgalom kezdődött a harmincas évek elején Beográdban, de sajnos az idő rövidsége, a háború stb. folytán az első kísérletezéseknél és vitáknál nem jutott tovább. Azok a festők, akik ezt a célt magukévá tették, bátran a társadalmi problémák felé fordultak, és abból merítették művészetükhöz az ihletet. Formailag azt

vallották, hogy az integrál realizmus a modern festészet minden vívmányát fölhasználhatja, ha megkívánja modern marxista felfogása. Ez a mozgalom nem lépett fel a kizárólagosság türelmetlenségével, mert az egyéniség szerepét feltétlen döntőnek ismerte el, még a társadalmilag és politikailag aktuális témákban is.

Mosa Pijade festészetében a realizmusnak három szakaszát különböztetjük meg. Ezek semmiesetre sem jelentenek időbeli sorrendet, hanem inkább felfogásbeli változásokat, és a realizmusnak nálunk ismert változatait tükrözik.

A realizmus akadémikus változatának legjobb realizációi a külső leíráson felül a lélektani igazságot kívánják kivetíteni arányos anatómiai formák által. Ennél az akadémikus értelmezésnél sokkal időszerűbb az a realizmus, amely a XX. században fejlődött és fejlődik ma is, különösen Amerikában. Ez a realizmus a részleteket túlságosan plasztikusan használja fel, és általában szimbolikus irodalmi, metaforikus jelleget kölcsönöz nekik, s így igen alkalmassá válik arra, hogy bizonyos irodalmi mondanivalót összekapcsoljon tiszta képzőművészeti elemekkel. Mosa Pijade egyes műveiben szintén fölismerhetjük ennek a realizmusnak a szándékait.

Nálunk elszórta megváltak ennek a realizmusnak képviselői: Horvátországban Hegedusics Krszto és a Zemlya csoport, akik részben Breughelra, részben az expresszionista George Groszra támaszkodtak. Szerbiában Andrejevic Kun grafikai, különösen a spanyol polgárháború-

ból merített fametszetei Masarelle nyomdokain haladtak. Martinovszki ceruzarajzai, elég hitelességgel tudták érzékeltetni a macedón élet nyomorát. Ez a művészet azonban nem volt elég bátor ahhoz, hogy a tárgyak elnyúttságával kifejezze az embertelen viszonyt is. Az elhasznált tárgyak egy szomorú, elnyútt, szegényes, interieureben megindítják az embert és természetes tiltakozását váltják ki az ilyen étellel szemben. Nálunk ez a realizmus nélkülözötte a belső feszültségnek azt a fokát, amely a szabályos formákat teljesen és szabadon eltorzította volna, vagy pedig több szimbolikával tudta volna áthatni.

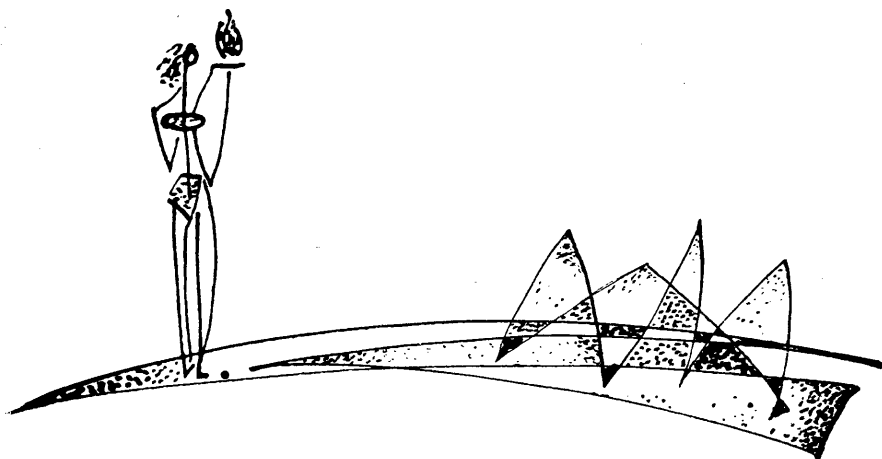
A belső feszültséget föltételező realizmus alkalmas az allegorikus kifejezőmódra, elvont fogalmi összefüggések közlésére. Ezt a formai örökséget használta fel a szürrealizmus is. Kár, hogy a szocialista realizmus szovjet értelmezése kompromittálta ezeket a törekvéseket, mert különben nálunk is kifejlődhetett volna olyan sajátos realizmus, mint például Latin-Amerikában.

Pijade festészetében végül megtalálható egy impresszionista fejlődési vonal is. Ennek legjobb példája a lepoglavai tájkép a vasútállomással, és egy másik lepoglavai tájkép, előtérben szőlővel. Ezekben a tájképeken, különösen az előbbin, az impresszionista festésmód legszebb érényei fedezhetők fel. „A közvetlen vizionáriusok, a festők, akiknek képzeletét a plein-air serkenti, a Cézanne örökségébe lépő törhetetlen optimisták, akik szenzibilitásukkal átalakítják a valóságot, szembehe-

Iyehetők a tragikus látnok festőkkel, akik a műteremben alkotják meg képzeletük világát” — mondja André Lhotte.

Mosa Pijade szenzibilitása sokszor arra készítette, hogy fegyelmezett

tónusokban tartott képeit néha egy-egy kiugró színnel megbontsa, ami mindig örömet jelent. Mint ember, alapkonceptiójában moralista volt; egy eljövendő világnak örült, nem a meglévőknek.

FILM ÉS KÖZÖNSÉG

Délelőtt, délután, este, minden áldott nap milliók ülnek be a mozik burkolt széksoraiba, s izgalommal várják, hogy a vetítógépek fénykévéje a négyzögletes vagy téglalakú vászonra varázsolja az álmok világát, az óhajtott életet. A világ száz-ezer nyilvános filmszínházában évente 10 milliárd ember szívja magába a XX. század legtömegesebb kábítószerét, önfeledten élvezi bőcítő hatását. A mozi korunk tempoma és cirkusza, a film átvitt értelemben a legtüneményesebb vallási hóbort, a közönség a legfantasztikusabb hívő, amelyet valaha is ismert a földgolyó.

Miért megy moziba az ember, mi vonzza ismételtelen oda, és milyen hatással van, milyen változást idéz elő tudatában, életszemléletében — ezt kutatják már fél évszázada a szociológusok, pszichológusok, esztéták, kritikusok, politikusok, pedagógusok és még sokan mások. S ezt boncolgatjuk most mi is, és próbálunk rá választ adni.

Miért léni át a néző a filmszínház küszöbét? Elsősorban azért, hogy szórakozzék, mégpedig — ez is lényeges — aránylag olcsón szórakozzék. Ez a legfőbb indítók mindeütt a világon, nálunk is. Sokféleképpen magyarázzák ezt a jelenséget, más-más a magyarázata az egyes földrészeken, országokban, s rendszerint tükrözi az adott társadalmi rendszert, életfelfogást. Az egyszerűség kedvéért két jellegzetes magyarázatot említünk: az egyik

szerint a szórakozásvágy nem más, mint az agvonhajszolt ember menekülése az ellentmondásoktól: terhes világból, szökés az élet taposórualmából, a hidrogénbomba ijesztő gombafelhőjétől az álmok és illúziók világába, mások szerint viszont normális ösztön, élet- és kulturális szükséglet. Nyilvánvaló, hogy e két végtel között még sokféle színezetű és árnyalatú változat lehetséges, és van is.

Aki már egyszer belekóstolt a technika és az emberi szellem e pompás gyümölcsébe, nem tud leszokni élvezetéről, szeme, agya kívánja.

Miért népszerű a film?

Elsősorban azért, mert az igazság erejével hat. A technika szédületes fejlődésének következménye ez, az élőképek azt a hatást keltik, hogy a valóságot, az igazi életet vetítik vissza, minden torzítás, elferdítés és szűrés nélkül. Hogy ezt a hatást elérje, rendelkezésére áll a szó, a kép, a szín, s most újabban a harmadik dimenzió és a térhatású hang. Voltaképpen ez a valóságsszerűség a film legnagyobb vonzóereje. Ez a leghathatósabb mágnes, s egyben a legnagyobb tévedés is. Mert a valóság és az igazság fogalma közötti különbség éppen a filmben a legszembetűnőbb.

Balázs Béla írja Filmkultúra című könyvében:

„Az egyes képek — csak a valóság. Am igazságot — vagy hazugságot csak a montázs mutathat.”

„A valóság felvételeinek elrendezése már — kompozíció. Ha nincs is vele más célja a film alkotójának, mint az áttekinthetőség és az érthetőség. Mert *mit* lássunk, ha a foto anyagát áttekintjük? *Mi* váljék érthetővé, mikor elrendezik? Ez a *mi* nem derülhet ki az elrendezés után, meglepetésszerűen. Mert az az elv, mely szerint az elrendezés történt, az volt már eleve a cél, a szándék, mely a rendezőt vezette munkájában. Vagyis ez a *mi* hamarabb volt meg, mint a képek elrendező montázsa, sőt hamarabb, mint maguk a felvételek. Mert egy rendező sem fotográfál taláalomra, hanem eleve feltett terv szerint, hogy egy bizonyos montázshoz szükséges kép-anya- együttl legyen. Vagyis fejében már kész (és többnyire le is írta) a felvételek terve: a forgatókönyv. Vagyis, a képek elrendezése mint terv, előbb van meg, mint a képek. A rendező már tudja *mit* akar megláttatni, *mit* akar érthetővé tenni, még mielőtt hozzákezdett a felvételekhez.

Az ábrázolt valóságnak *egy bizonyos* értelmét, egy *határozott* tanulmányát akarja láthatóvá tenni. Azt az értelmét és tanulmányát a valóságnak, amelyet a filmrendező *már eleve vall*, melynek megmutatására, igazolására, propagálására készítette filmjét. A rendező csak *valóságot* fotográfál... de valamely *értelmet* vág. *Képei* valóságok, tagadhatatlanul. De *montázsa* értelmezés. A többi már lehet hamis is. A vágás nem valóságot mutat, hanem „igazságot” (illetve hazugságot). Elkerülhetetlenül.”

A film ezentúl táplálékot nyújt minden nedű és rangú ember fantáziájának, kielégíti érzelmvilágát, titkos vágyait. A néző azonosítja magát a darab szereplőivel, két órára megkapja mindazt, amivel az élet esetleg adós maradt neki: boldogságot, szerelmet, jólétet, megbecsülést, rangot, társadalmi elismerést stb.

A film a legkönnyebben érthető modern művészet, mindenki művésze. A zene, a korszerű festészet

és szobrászat, sőt a modern irodalom megértéséhez is bizonyos előképzettség szükséges, hogy aztán ennek logikus következményeként élvezhető is legyen. Nem így a filmnél. Nem okvetlenül szükséges, hogy a néző a vágás törvényeit, a beállítás fortélyait vagy a kamera ritmusát, mondanivalóját a formanyelv különösebb ismerete nélkül is élvezni tudja, s többé-kevésbé meg is érti.

A film úgyszólván mindenkor különlegeset, nem mindennapit, szokatlant tud nyújtani. Elvezeti a nézőt Afrika forró sivatagaiba, vagy az Északi-sark dermesztő jégmezőire, az ókori római fórumra vagy a mars'akók portájára, a newyorki milicmos luxuslakásába vagy az olasz proletár bádogfedeles viskójába, bemutatja a világ legszebb és legrútabb asszonyait, a legbátrabb és a leggyávább férfait. Egyszóval, nem ismeri a tér és az idő határát, ott-honnan mozog a történelem előtti korban, ugyanúgy, mint mondjuk a XXX. évszázadban. Olyan fegyver ez, amilyen csak a jó tollú írónak van, sőt neki is csak részben.

Nos, az a művészet, amelynek ilyen óriási erő áll rendelkezésére, csodákat tud művelni az emberek életszemléletének és felfogásának formálásában, az a művészet, amelynek kezében ilyen hathatós fegyver van, mérhetetlen pusztítást is tud tenni az emberek életszemléletében és felfogásában.

Hatása két irányban terjed; mondhatjuk így is: külső és belső reakciót vált ki.

A néző, akj hétről-hétre moziba jár, sok gyakorlati tapasztalatra tesz szert, amit a mindennapi életben nyomban felhasználhat. Megtanulja, hogyan ossza be szabad idejét, hogyan kell „divatosan” öltözködni, társaságban vagy nyilvános helyen viselkedni. az asztalnál enni, látja, hogyan művelik a földet a másik kontinensen, stb. Köztudomású az is, hogy sok fiatal a filmről lesi el a másik nem iránti magatartást. Egyszóval a film sok praktikus tanács-

csal ellátja a közönség minden rétegét, s igényesebbé teszi. Sőt ezen túl módfelett bővíti földrajzi, történelmi, zenei, néprajzi, stb. ismereteit is.

Külön figyelmet érdemel a következő jelenség: a filmipar uniformizált fogalmakat használ. Azt, ami egyszer megtetszett a közönségnek, ezerszer fölmelegíti, különféle változatban ismételtelen elkészíti, úgy-hogy megszokottá válik, beszivárog a köztudatba, s végül a közönség elfogadja, mint örökérvényű igazságot. Ily módon terjedt el olyan széles körben az a felfogás, hogy az igazságnak győznie kell, hogy egy jól irányzott ökölcsapás sok erkölcsi probléma megoldásának kulcsa, hogy egy kis munkával és becsülettel a kishivatalnokból minden további nélkül vezérigazgató lehet, hogy a színesbőrűek alantasabb faj, a négerek babonások, az indiánok orvul támadják a fehéreket, a kínaiak alattomosak stb.

A fekete-fehér ábrázolás már évtizedekkel ezelőtt meghonosodott. Igen jellemző, amit Mack Sennett, Hollywood egyik legnagyobb művésze mondott harminc évvel ezelőtt a film negatív alakjáról: A negatív szereplőnek, mielőtt megjelent a vásznon, bele kell rúgnia egy ártatlan kutyába, vagy egy gyermektől el kell vennie a cukorkát, vagy fel kell pofoznia egy idős hölgyet. A nézőnek ez elegendő, azonnal azt gondolja: ime az ember, akit gyűlölnöm kell.

Van a film hatásának még egy mozzanata, — erről Zsika Mitrovics filmrendező is beszélt a hazai film-munkások III. kongresszusán — ami bennünket különösképpen fájdalmasan érint, ez pedig az, hogy a külföldi filmek úgyszólván elárasztották a hazai piacot, valóságos egyeduralomra jutottak, s évről évre mind nagyobb tért hódítanak a hazai film kárára. 1951-ben 70 külföldi és 6 hazai filmet vetítettek filmszínházainkban, 1955-ben ez az arány már 182—16 volt. Ezeknek a főleg nyugati országokból importált filmeknek

nagy része üzleti film. Amikor ezt említjük, a rosszabb értelemben vett üzleti filmekre gondolunk. Köztudomású ugyanis, hogy a hetedik művészet a nagyipari kiaknázással teljesen kommercializálódott, úgy-hogy manapság csak művészi üzletfilmekről és vulgáris üzletfilmekről beszélhetünk. Az, amit Chaplin, Clair, De Sica, Kazan, Fellini stb. alkot, szintén üzleti film, ám magas művészi kvalitásai vannak. Nem lehet ugyanazt mondani a sorozatgyártásban készülő úgynevezett szórakoztató filmekről.

Meg aztán ezek a filmek a kapitalista életszemlélet minden jegyét viselik. A filmmágnások minden termékkel — sokszor a lehető legnagyobb művészi erővel és majdnem mindig a lehető legmagasabb technikai színvonalon — igyekeznek kielégíteni legnagyobb „fogyasztó-juk”, a középosztály ízlését, fenntartani a kispolgár optimizmusát, hogy egyszer majd érvényesül, meggazdagodik, befolyásos lesz, elringatja őket abban a hitben, hogy az a társadalmi rendszer, amelyben élnek a legfőkételesebb, azt az ábrándot igyekeznek kelteni, hogy a polgári életforma az egyetlen lehetséges és örök érvényű. Más szóval konzerválják a helyzetet, paralizálják az akciót. Ha az ilyen jellegű filmek elkerülnek hozzánk, — márpedig elég szőnyeg számban elkerülnek —, akkor nyilvánvaló, hogy a konzervatív eszmék melegágyaivá válnak, lovat adnak a kispolgári szellem alá, észrevétlenül is aláássák felfogásunkat a társadalomról, humanizmusról, erkölcsről.

Saját bőrünkön tapasztaljuk tehát, hogy a film egy meghatározott társadalmi rendszer szószólója és hathatós politikai fegyvere lehet. Normális dolog tehát, hogy egy közösség, amely más úton keresi boldogulását, védekezzék az idegen ideológiák hatások ellen. Nálunk, legalábbis eddig, részben tárgyi, de inkább alanyi okokból úgyszólván hatástalanok voltak a védőszerkek, nem is termeltünk ki belőlük ele-

get, noha ez egyedül ránk hárul, senki helyettünk el nem végzi. Ma-napság, amikor az ideológiai és a szellemi áramlatok olyan széleseben terjednek a világ egyik végéről a másikra, — nemcsak a film által persze — illuzórikus adminisztratív eszközöket alkalmazni ellenük. Ezzel korántsem állítjuk azt, hogy a külföldi filmeket nem kell sokkal gondosabban megválogatni céltudatos műsorpolitikával, csupán azt, hogy föltétlenül hasznosabb, célszerűbb fejleszteni a hazai filmipart és növelni a közönség filmkultúráját.

Sokszor elhangzott már, hogy a hazai filmek még az átlagon aluliak is, sokszor kedvezőbb hatást váltanak ki, mint sok külföldi film. S mégis csak az utóbbi időben történt szervezett intézkedés, hogy ezen a területen normalizálódjék a helyzet, hogy biztosítva legyen a zavartalan termelés — hosszabb távra. A hazai filmgyártásnak tehát az is feladata, hogy korunkat visszatük-röző művekkel korlátozza az idegen hatásokat, bizonyos mértékben im-

munizálja a nézőt, nehogy az impo-rtált nézeteknek negatív hatása legyen.

A filmművészet fejlődéséért, sőt a mostani műsorpolitikáért is a közönség is felelős. Kritikátlan magatartása a fércművek iránt, s általában passzív viszonya a bemutatott művek iránt, tulajdonképpen a filmkultúra alacsony színvonalára utal. Sokan egyforma mércével mérik az Egymillió dolláros szépséget és a Kerékpártolvajokat, noha az előbbi tipikus vásári áru, az utóbbi pedig remeke a filmművészetnek. Az aktív néző ízlésére, kritikai érzékére támaszkodik, nem pedig a reklám-gépezet propagandájára, megkülön-böztetni a művészi igényű szóra-koztató filmet a vulgáris szórako-ztató filmtől, a haladó eszmét a kon-zervatív eszmétől.

A filmkultúra rendszeres és szer-vezett terjesztése ilyen közönség kialakulását eredményezheti. Ter-mészetesen, évtizedek mulasztását nem lehet rövid idő alatt pótolni.

KULTÚRA — HOSSZÚ TÁVRA

Az első lépés (ha nem is minden esetben sorsdöntő) úgyszólván mindenhol megtörtént. Sőt nemcsak úgyszólván, hanem mondjuk így: valóban mindenhol. Járási szinten is, meg tartományin is megalakult a kultúrközösség, illetve a közösség négyféle szövetsége (nép- és munkásegyletek, könyvtárak és olvasótermek, műkedvelő, ének- és zenekarok, amatőrszínházak és színjátzó egyesületek). Ez volt tulajdonképpen a kezdet kezdete.

S utána?

A talpraállt közösségek kicsomagolták az önmagától kimúlt kultúr-
szövetség szerény hagyatékát, számba vették, s osztályozták: ez megy a lombtárba, ennek még hasznát láthatnánk a további munkában. Ahol az erőből meg az elképzelések-
ből többre is telett, ott a kultúrköz-
össég már hozzálátott, hogy új sze-
repének megfelelően fölmérje a
szükségeket és lehetőségeket, s a
kulcskérdések megoldására serkent-
se a kultúrpolitikai tényezőket.

S jól tették!

Mert úgy tűnik, hogy manapság ez a legfontosabb. Nem azért, mint-
ha pangna a kultúrelét, vagy meg-
feneklettek volna az erők, amelyek
mozgatják, előbbre viszik.

Szó se róla.

Éppen az utóbbi néhány évben
szinte állandóan fölfelé ívelt a köz-
művelődés intenzitását jelző görbe.
Hozzávetőleges becslések szerint

Vajdaságban például csak a múlt
évben mintegy tizenötezer kü-
lönféle előadás, bemutató és
más rendezmény volt, körülbelül 4
millió részvevővel. Ennél azonban
sokkal figyelemreméltóbb az, hogy
a kulturális nevelés formákban és
tartalomban gazdagodott, hogy he-
lyenként mind szembetűnőbb a tö-
rekvés egy korszerű, a mai ember
igényeit kielégítő, a társadalmi és
gazdasági követelményekkel össze-
hangoló, az egyszerű, jótékony
apostolkodás határára túlnövő moz-
galom meghonosítására. Ez persze új
intézményeket, egyesületeket és tár-
saságokat hív életre, amelyek —
most már a kultúregyesületektől füg-
getlenül vagy esetleg azokkal ka-
röltve — töretlen talajon taposnak
maguknak utat (vagy talán legyünk
szerényebbek, s mondjuk úgy, hogy
manapság csak ösvényt).

Így van ez néhol. S ahol így van,
napról-napra szembetűnőbb a szük-
ség, hogy a tartalomban és formák-
ban sokrétűbb, méreteiben átfogóbb
kultúrtenykedést rendszerbe (nem
merev keretekbe) foglalják, bizonyos
jól megfontolt, s világosan megraj-
zolt érdekek és célok szolgálatába
állítsák.

Ahol pedig nincs így? Hát ott
meg éppen elkel, hogy a kultúrpoli-
tikai tényezők összefogjanak és cse-
lekvésre serkentve hadat üzenjenek
a kulturális nevelés terén megbújt
ösztönszerűségnek (de nem a kez-
deményezésnek is).

Itt merül fel azután néhány kérdés, amit nem céltalan megvitatni. Éppen a kultúrközösségek munkája tekintetében. Pontosabban: mit lehet általánosítani a közösségek egyéves tapasztalataiból, továbbá, mi az, amit pillanatnyilag célszerű lenne megtenni mindenhol, minden járásban, sőt minden községben, a helyi sajátosságoktól, az eltérő viszonyoktól függetlenül. Ezek megjavítása nyilván hozzásegítene ahhoz, hogy a közösségek magukra találjanak, hogy az erők és eszközök szétforgácsolása nélkül tudatosan törjenek a legégetőbb kérdések megoldására.

Gyakran hangoztatott nézőpont, hogy a közművelődési kérdések boncolgatása közben, mindig abból kell kiindulni, ami kultúrpolitikánkban alapvető, lényeges. Tehát abból, hogy ápoljuk és gyarapítsuk a dolgozó emberek általános és műszaki műveltségét, hogy fejlesszük a szocialista öntudatot, hogy ápoljuk mindazt, ami haladó és pozitív, hogy nyesegezzük azt, ami tőlünk idegen, hogy a maradiság és primitívizmus ellen harcoljunk.

Többé kevésbé ismert nézőpontok ezek, s koránt sincs szó arról, hogy újra föl kell fedezni őket (egyébként is igen gyakran pazaroljuk erőnket olyan újdonságok feltárására, amelyek már régen megszűntek újdonságok lenni).

Korántsem!

Ezek inkább csak amolyan vezérelvek, eszmei támpontok a helyi kultúrpolitikai viszonyok elemzésére, értékelésére. S most úgy tűnik, hogy ezen van a hangsúly. Elemezni és értékelni kellene szinte minden egyes helység adottságait. Azt is ami van, azt is ami kellene. Mert nyilván ez az előfeltétele egy rendszeres, jól megfontolt céltudatos kultúrmozgalomnak. Mindenhol, ahol csak magára talált a kultúrközösség, ahol szakítani tudott a régi kultúrszövetség manapság már elavult módszereivel, hol közvetlen mozgatójává vált a kulturális vállalkozásoknak, csak azért tehette, mert

fölbecsülte az illető járás vagy a járás valamely községének kultúrpolitikai problémáját, s aszerint fektette le a terveket, mozgósította a társadalmi erőket és az anyagi eszközöket.

Ámítás lenne azt állítani, hogy ez módszeresen valahol is megtörtént már Vajdaságban, bár egy-két járás ilyenirányú törekvése egészen szembeötlő. De bármennyire hosszadalmas és megfeszített munkával jár is, tanácsos lenne mindenhol elkészíteni a kultúrmunka többéves távlattevét.

A programban először is fel kellene dolgozni a népművelés, a felnőttképzés rendszerét. Rendszerét, mondom, mert végső ideje, hogy rendszerbe foglaljuk ezt a ténykedésünket. Legalábbis erről győz meg bennünket néhány nagyváros és egy-két falu tapasztalata.

Ma már egészen világos, hogy a nagyméretű anyagi befektetések csak akkor hozzák meg gyümölcsüket, ha olyan emberek kezelik, akik már többé-kevésbé elsajátították a korszerű termelészokásokat, akik levetkőzték a kisártermelő primitívizmusát. Éppen ezért az eszmei nevelés és az ismeretterjesztés mellett most már jó lenne általánosabban meghonosítani a műszaki képzés különféle formáit, a mindennapi gyakorlatban hasznosított (vagy hasznosítható) tudományos vívmányok rendszeres megismerését. Ez az irányzat természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy ugyanilyen megfontoltan és céltudatosan tervezték (a manapság elületesedett) szórakozási lehetőségek bővítését.

Ezzel egyszeriben több nehéz kérdést megoldanánk, vagy legalábbis a megoldás útjára terelnénk.

Először is a kultúrközösség nem kényszerülne akadémiai vitákra a munkamódszer, még kevésbé a munka tartalma tekintetében, hanem tértovábbás nélkül a dolgok velejéhez nyúlna. Annak a kérdésnek a megoldására, hogy hol, mikor, mit kellene tenni, tömörítheti a község il-

létve a járás szinte minden (nem pedig csak kultúr) tényezőjét, s a vélemények harcában nyilván ki-kristályosodna, hogy mihez fogjanak. Ez lenne a másik pozitív következménye egy ilyen vállalkozásnak. Mert számunkra ma már egészen természetes, hogy a kultúrtényezőknél kívül a politikai, közéleti és gazdasági köröknek is van mondanivalójuk a népművelésről, a termelők továbbképzéséről. És harmadszor, a fentiekkel tulajdonképpen meghatároznák azt is, hogy mire fordítsák az eszközöket, illetve, hogy a népművelés vagy a kultúrművészeti tevékenység egy-egy ágazata milyen anyagi segítséggel tudja megvalósítani a kitűzött feladatokat. A szükségletekhez és lehetőségekhez mért távlatterv nyilván véget vetne az aránytalan, néha célszerűtlen pénzlésnek is. Mert a művelődés céljaira szánt összeget a járási vagy a községi költségvetésben nem aszerint osztanák fel, hogy melyik ágazatnak vannak jobban argumentáló patrónusai (ahogyan ez a mai ösztönyszerűségben néha előfordulhat) hanem a valódi szükségletek diktálnák.

Ennek kivitele persze a gyakorlatban igen sokféle lehet. S éppen ez teszi majd lehetővé, hogy sokrétű vita előzze meg a távlati tervek meghozatalát. A kultúrélet sokrétű. Ezenkívül a különféle kultúregyesületek és intézmények köré tömörült embereknek megvan kialakult hajlamuk, érdeklődési körük. A közélet változásait, igényeit és szükségleteit jobban tanulmányozó politikai és gazdasági tényezők viszont látják azt, hogy milyen nem anyagi jellegű vállalkozásokkal lehetne fejleszteni a termelőerőket. Másszóval, közvetlenül fel tudják becsülni, hogy milyen oktató, felvilágosító vállalkozásnak lenne közvetlen gazdasági haszna az illető környezetben.

Már a fentiekből következik, hogy a legkülönbözőbb elképzelések kerülnek majd a tervezet első megbeszélésébe. Lesz aki színjátzó egyesületet javasol majd, más vi-

szont a mezőgazdasági termelőknek sürget tanfolyamot. Javasolnak majd traktorvezető iskolát vagy teljes népegyetemet, mesterképző iskolát vagy technológiai tanfolyamot, énekkart vagy bábszínházat, múzeumot vagy színházat, háztartási vagy baromfinevelő tanfolyamot stb. stb.

Azt azután, hogy mi kerüljön a végleges távlattervbe, nyilvános vitára lehetne bocsátani. A kultúrközösség és a Szocialista Szövetség ezen a kérdésen valóban megmozgathatná a társadalmi erőket, számos eszmei és gyakorlati kérdést tisztázhatna, vagy legalábbis felvethetne a közvéleményben. Azonkívül a kultúrintézmények köré gyűjt hetné azokat az értelmiségi erőket, amelyek eddig csupán a tanügyi munkásokat tartva hivatottnak népművelésre, maguk távol maradtak.

Van azután a tervkészítésnek még egy — nem is olyan mellékes — mozzanata. Az eszmei, gazdasági és kultúrpolitikai nézőpontok mellett nyilván az anyagi lehetőségek is határt, irányt és ütemet szabnak a vállalkozásnak. Ennek természetesen megvan a maga jó és rossz oldala.

Vitathatatlan pozitívuma, hogy egyrészt mozgosítja majd a község vagy a járás minden (nemcsak költségvetési) pénzforrását, másrészt pedig elsősorban az illető község számára fontos vállalkozásokat pénzezi. A hátránya már közismert: a manapság még mindig szűkös anyagi lehetőségek szárnyát szegik sok szép és hasznos elképzelésnek. Mert nyilván nemcsak ötlet, hanem indokolt követelmény is több lesz majd, mint amennyire anyagi fedezetet találhatnak. De hát csak addig lehet nyújtózni, ameddig a takaró ér, s ez majd arra ösztönzi a tervezőket, hogy felállítsák a sürgősség sorrendjét. Utóvégre is a távlatterv nem egy gazdasági évre készül. S amire nem telik az első vagy második évben, talán jut a következőkben. Csak ez esetben okvetlenül tudni kell, hogy mi milyen sorrendben következik.

Feltételezhető, hogy a kultúrtevékenység már meglévő egyes formái kimaradnak a távlattervből, vagy a sürgősségi sorrendben hátrább szorulnak, ha a pénzlelésről van szó. Mi legyen ezekkel. Halálraítélni talán mégsem kell őket. Szűkösebb anyagi körülmények közé kerülnek ugyan, de ha így is fenn tudják tartani magukat, törölni mégsem kellene őket.

Egészében véve a távlatterv elkészítése komoly erőfeszítéseket köve-

tel a kultúrközösségtől is, meg egyéb társadalmi tényezőktől is. De ha készítése mozgosítaná a közvéleményt, ha végrehajtása céltudatosan összefogná az eddig szétforgácsolt erőket, ha következményeként rendszeresen gyarapodna a dolgozó emberek általános és műszaki műveltsége, s ha csak egy kicsit is lenyesne a primitívizmus és maradiság nehéz örökségéből, akkor a fáradozás vitathatatlanul meghozná gyümölcsét.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR

A STRATFORDI SHAKESPEARE EMLÉKSZÍNHÁZ BELGRÁDI VENDÉGSZEREPLÉSE

Laurence Oliviernek és Vivien Leighnek, a világhírű színész-házaspárnak és a stratfordi Shakespeare emlékszínház nagynevű együttesének a beográdi Nemzeti Színházban volt vendégszerepléséről szólva, igen-igen meg kell válogatnom szavaimat. Valahogy úgy vagyok, mint a róka az összegömbölyödött sündisznóval: bárhová nyúljak, magamat szúrhatom meg.

A rókaról kell hát példát vennem, s úgy forgatom a dolgokat, hogy le-

hetőleg sebesülés nélkül úszhassam meg gondolataim elmondását.

VÉRFÜRDŐ

Shakespeare „Titus Andronicus” című tragédiája, noha a klasszikus Róma világából meríti meséjét, a legnyersebb középkor életlátását vetíti elénk.

Tizenhat halottjával a legvéresebb gangster-filmet is lepipálja, ám vérfürdője nem csupán egyszerű gyilkosságok sorozata. Titus Andronicus római hadvezérnek két gyermeke a háborúban esik el, kettőt lefejeznek, kettőt viszont jómaga szúr le. Nem hiányzik a tragédiából a nőgyalázás, a csonkítás, a megőrülés; itt látható a mór és a gót királynő bűnös szerelme, amelynek gyümölcskeként a királyné sötétbőrű gyermeket szül; de nem maradt el a borzalom sem, hogy a királynőt legyilkolt fiai húsából készített kálccsal vendégelik meg.

A tragédia két rúgója a bosszú és a cselszövés, s úgy tartották, hogy primitív világképével és laza szerkezetével a mai színpadon már nem állja meg a helyét, sőt kétségbe vonták, hogy valóban Shakespeare írta.

HÖSTETT

Amikor 1955 augusztusában, s még hozzá a stratfordi Shakespeare emlékszínházban mégis előadták a „Titus Andronicust”, afféle színházi hőstettnek számított. Angliában, s részben talán éppen a hőstett iránti elismerésből, nagy sikert aratott.

Peter Brook, a rendező, a díszlet-és ruhatervező és a kísérő zene összeállítója tagadhatatlanul érdekes előadást teremtett. Az alakok mozgása, a díszletek, a kísérő zene és fényhatások, egyszóval az egész játék a primitív és a klasszikus színház különös, de szerencsés párosulása. A rendezés részleteiben és egészében is felülmúlja a művet, s elmondhatjuk, hogy a rendező ezúttal,

a virtus kedvéért, jóval többet fáradozott, mint amennyit az írói munka érdemelt.

TORNYOK

Az első percekben úgy tűnik, a színészek kissé túl hangosak. Később megértjük, hogy minden színész szaval, úgyszólván csak szaval, egyedül Laurence Olivier az, akinek suttognia, nyöszörögnie, sóhajtania, zokognia, ordítania és hörögnie is szabad. Egy kissé úgy tűnik, mintha egy csomó tökéletesen sikerült gépember között csupán egyetlen hús és vér ember játszaná a darabot.

Kevésbé vonatkozik ez Vivien Leighre, akinek a szerepe is kisebb, — ez a szerep az előadás második felében teljes némaságra kárhoztatja, minthogy a darab meséje szerint kivágták nyelvét —, s aki ezenfelül csak második sztárja az előadásnak. Tagadhatatlan azonban, hogy a három női szereplő közül is csak ő az, aki nem mindig szaval.

Hogy az ilyen játék elsősorban magának a rendezőnek, avagy inkább a két világhírű sztárnak az elgondolása-e, hogy a többi színész képességeiből mennyire futotta volna, ha nincs rajtuk a puszta szaválás és a merevebb mozgás béklyója — nem tudhatjuk. Bizonyos azonban, hogy ilymódon a mellékszereplők alakításában alig gyönyörködhetünk, s még bizonyosabb, hogy így aztán toronymagasan a többiek fölé emelkedik Laurence Olivier és Vivien Leigh játéka.

VONZERŐ

Nagyon nehéz követni egy olyan színpadi játékot, ahol a mese fonálát ugyan jól-rosszul ismeri az ember, ám a kimondott szavakból egyetlen kukkot sem ért. Ez csak annyival jobb a felirat nélküli néma filmnél, hogy legalább halljuk a

kimondott szavakat, viszont annyival rosszabb, hogy kevesebb épül az érzelmek és a gondolatok megjátszására.

Kétségtelen, a közönséget ezúttal nem is annyira Shakespeare és nem a nagynevű stratfordi együttes, mint inkább a mozivásznonról ismert, világhírű színész-házaspár vonzotta a színházba. Érthető emberi vágy ezeket élő valóságukban csupán látni is, hát még játékukban gyönyörködni.

Eleve tudva, hogy nem írói remekművet, hanem valami különleges színpadi csemegét találnak elibe s azt is, hogy a nyelvtudás hiánya átugorhatatlan akadály, a közönséget nem érte kiábrándulás. Az előadások befejeztével végeszakadat-

lan tapssal ünnepelte s vagy tizenötösör is függöny elé szólította kedvenceit.

MUTATVÁNY

Amikor híret vettük a stratfordi Shakespeare emlékszínház vendégszereplésének, sehogy sem fért a fejünkbe, miért a „Titus Andronicus”-szal és miért nem a nagy angol drámaíró valamelyik jólismert remekével, például a „Hamlet”-tal lépnek elének?

Most, hogy az előadást végignéztük, jobban értjük a dolgot. A nyelvtudás hiánya akkora akadály, hogy Shakespeare legjobb ismerői se tudták volna igazán élvezni az előadás egyes mozzanatait és egészét. Így talán mégis jogosult a különörsre helyezni a hangsúlyt.

Ezzel azonban az előadás értéke vesztett fajsúlyából és inkább ragyogó mutatvány volt, mintsem mélységeket kutató művészet.

SULHÓF JÓZSEF

A VAJDASÁGI SZÍNHÁZAK ÜNNEPI SZEMLÉJE

Talán különösnek tűnt a beavattottak előtt, hogy közvetlenül a noviszádi Sztérija Játékok után Zomborban megtartották a vajdasági színházak ünnepi szemléjét. Voltak, akik felvetették a kérdést, minek az országos jelentőségű színházi szemle után a jóval szűkebb kört érdek-

lő vajdasági felvonulás. Dehát Vajdaságnak sokszor jut különleges szerep, sokszor kell külön utakon járnia, sokszor kell utat törnie a művelődés és művészet különféle vonatkozásaiban. A vajdasági színházak eddigi fesztiváljai elvezettek a Sztérija játékokhoz. Most tovább

mennek a megkezdett úton új célok felé.

Szám adatok bizonyítják, hogy a vajdasági színházak vállalkoztak legtöbbször arra, hogy a hazai színműnek teret adjanak. A Sztérija Játékok révén azután országos mozgalommá tették a gondolatot, hogy a hazai színműveket színpadra kell segíteni. A színműirodalom ezzel elindult a fejlődés és fellendülés útján. Most újabb lépéssel mennek előre a vajdasági színházak. A jövő évi szemlére gyermek- és ifjúsági színművekkel készülnek, hangsúlyt adva ennek a nálunk nagyon is mellőzött műfajnak és nevelőeszköznek. A következő évre pedig a mai tárgyú hazai vígjátékokat vonultatják fel a szemlén.

Közben, az idén, csak azért rendezték meg a játékokat, hogy fenn-tarsák a folytonosságot. Tavaly elmaradt az éveken át minden idény végén megtartott felvonulás. Sztérija-év volt ez, a vajdasági fesztiválokból kialakult Sztérija Játékokat avatták. A legjobb vajdasági együttesek is felléptek. Nem volt hát értelme, hogy ugyanezek az együttesek ugyanazokkal a színdarabokkal még vajdasági keretben is összejussanak. Az idén azonban a Sztérija Játékok előzetes bírálóbizottsága mellőzött néhány nagyon jó vajdasági előadást. Ezekből rendeztek azután szemlét Zomborban, ahogy erre a szemlére ment el vendégszerepelni a beográdi 212-es kamaraszínház és a beográdi Nemzeti Színház is, mivel egyiknek a műsórán sem volt hazai színmű, tehát egyik sem léphetett fel a Sztérija Játékokon. Azután itt szerepelt a noviszádi opera együttes is, mert a Játékok menetében nem jutott idő arra, hogy egy kis zenével pihenőt teremtsen a sötétnél sötétebb és súlyosnál súlyosabb drámák közben.

Ezekből a Noviszádon meg nem tartott előadásokból alakult ki a zombori szemle játékrendje. Az első héten a vajdasági hivatásos színházak vonultak fel, ez volt a fesztivál lényege. Kissé tarka szemle volt, a

színházak nem készültek rá, csak legjobb vagy pillanatnyilag legérettebb előadásukat hozták el. Egy kicsit furcsa volt, hogy a noviszádi színház például nem a *Mennyei osztaggal* szerepelt, noha márcsak azért is érdekes volna, mert szerzője, Gyorgye Lebovics zombori, és azért is, mert a Sztérija Játékokon a legjobb ideji színműnek bizonyult. De az idén a vajdasági játékoknak nem akartak hazai jelleget adni. Ezért a noviszádi színház a *Vajdaság költői panorámával* és Annouil *Colombájával* lépett fel, a szuboticaí magyar együttes Barta *Zsuzsáját*, a horvát együttes Vojnovics *Ekvinoációját* mutatta be. Csak a zrenyanini, zombori és topolyai együttes vitte a zombori közönség — mint felebbezési forum — elé azokat a mai hazai darabokat és előadásokat, amelyek a Sztérija Játékok előzetes bizottsága előtt „megmérettek és könnyűnek találtattak”.

A zombori közönség helyt adott a felebbezésnek. Mivel az „előzetes bírálóbizottság” nem közölte indokait, vele nem szállhattak vitába. Kétségtelen azonban, hogy Joszip Lesics *Megbélyegzett* című színműve a zrenyanini színház előadásában és Bora Hanauzka rendezésében komoly figyelmet érdemelt. Különös, sokszor vizuális rádiójátékul ható, szaggatott jelenetekből álló mű és előadás volt, de a rendező és a zrenyanini színészek érdekes, ötletes, fordultatos és nagyon szívbemarkoló játékkal kerekítették ki a helyenként fogyatékos színművet, és egykét alakítás sokáig emlékezetében marad a zombori közönségnek. A zombori együttes is kísérleti művel lépett fel, Branivoj Gyorgyevics fiatal szerző *Sarokház* című első jelentős művét adta elő. De nemcsak szerzőt avatott, Zora Tanurdzics fiatal rendezőnőnek is ez volt a vizsgálóelőadása, s a legkitűnőbb eredménnyel nyerte el a diplomát. Meglepő volt, hogy ez a kis vidéki együttes, amelyet még nem kapott szárnyra semmiféle hír, milyen érett csiszolt, gördülékeny előadásban jut-

tatott szóhoz egy új szerzőt. A rendezőnek és a szereplőknek közös érdeme, hogy a szöveg helyenként papírmasé alakjai hús és vér emberekké váltak, kiformált és differenciált alakokká, akikből valóság áradt. A topolyai magyar együttes Velimir Szubotics *Emberek* című drámáját adta elő Garay Béla rendezésében. Régen láttunk ettől az együttestől ilyen mélységesen emberi, ennyi szívvel és könnyel telj alakításokat, és ha nem is kiegyensúlyozott az öszszetététele, ha vannak is még színészek, akik aligha vetkőzik le valaha is a műkedvelői modorosságot, sallangokat, szürkeséget, néhány művészi nagy alakítás teljes sikerre vitte az érdekes, jól megírt színművet.

A szuboticaí színház nem nagy sikerrel szerepelt. Barta egészen jó, épkezláb vígjátékából népszínművet csinált. A *Zsuzsi* éppen az ellenkezője lett annak, amit dr. Branko Gavella, a kiváló zágrábi rendező tett Szlávkó Kolár *A testem az enyém* című népszínművével. Itt egy jó szövegkönyvből vált érthetlennül és indokolatlanul népszínmű, dr. Gavella egy népszínmű színekre hajlamos drámából csinált paraszt tárgyú lélektani drámát. A Zsuzsi szereplőinek jó játéka, emberi alakjai és néhány remekbe szabott epi-

zód szerepe sem tudták ellensúlyozni az indokolatlan hatásvadászatot. Es bizony, valljuk be, a horvát együttes *Ekvinociója* sem juttatta kifejezésre Vojnovics reális képeit és komoly mondanivalóját.

De talán nem is ez a lényeg. A vajdasági színházak fesztiválja azt mutatta meg, hogy ezek az együttesek egészen komoly átlagszínvonalon vannak; az egyszerű, pátoszmentes hang, a játék közvetlensége, az elmélyült alakítás nálunk nemcsak fővárosi színházak kiváltsága, hanem a vidéki együttesekben is érvényesül. Sok jó rendezést, jó alakítást, ötletes színpad-képet láttunk Zomborban. És a magam részéről hozzátehetem, hogy noha a Szétrija Játékok európai színvonalú nagy előadásai után mentem Zomborba, nem éreztem súlyos zökkenőt, nem kellett csökkentenem igényeimet és az akaratlan összehasonlításokban nem volt okom, hogy a vajdasági színházakat — általában — elmarasztaljam.

Mindenképpen megállapíthatjuk, hogy a vajdasági szemlék nemcsak indokolták, hanem színházi életünk, irodalmunk számára és a színházak szerepének érvényesítésében nélkülözhetetlen serkentő eszközzé is váltak.

ALADICS JÁNOS

A VAJDASÁGI SÍKSÁG SZERELMESE

MILIVOJE NIKOLÁJEVICS NOVISZÁDI TÁRLATÁRÓL

Vannak festők, akik mindjárt a közepén fognak hozzá a festészethez. Nincs türelmük hosszú tanulmányokhoz. De azután gyorsan rádöbbennek technikai tudásuk hiányosságára. Az ilyen döbbenet néha a kétségbeeséséj határos. Gyakran nincs többé erejük visszatérni az alaphoz, hanem felületességükkel pózolnak. Ez pedig eleve sikertelenségre van ítélte.

Mások viszont türelmesen járják a tanulmányok néha végtelennek tetsző utait. Ilyen alapos tanulmányokká halad végső célja — a festészet felé — Milivoje Nikolájevics is, akinek tárlatát nemrég láthattuk a noviszádi Ifjúsági Tribün szalonjában. Nikolájevics ez alkalommal húsz tus- és szénrajzát állította ki, tavalyi és idej termését. Megállapíthatjuk róla, hogy mindenekelőtt a rajzot műveli, még akkor is, ha technikát változtatva könnyomattal vagy pasztellel dolgozik. Másrészt azt látjuk rajzain, hogy ezt a technikát csaknem teljesen a festészet szellemében műveli. Nikolájevics rajzai tulajdonképpen a rajz eszközeivel készített festmények.

Alaptörekvése: mindanivalóját minél egyszerűbben, minél kevesebb eszközzel kifejezni. Rajza néhány elegáns vízszintes és függőleges vo-

nalból, s könnyedén odavetett foltból áll a messzeségben halványan jelölt látóhatárral. Az árnyalatok gazdagságát Nikolájevics a tus híg- és töményoldatának párhuzamos használatával, az erős és halvány vonalak kombinálásával éri el. Ugyanez vonatkozik szénrajzai és kréta-rajzai gyengéd árnyékoltságára is. Rajzán az élmény szelíd, nélkülözi a mélyebb emóciókat, mindamellet bensőséges, időnként pedig önelégülten édeskés.

Szólnunk kell még lírizmusáról, amely vajdasági tájaink, embereink mélységes, szinte elfogult szeretetéből fakad. Nikolájevics fegyelmezett művész, s csak ritkán érezhető nála a temperamentum kitörése, ami a vonalak élénk, ideges ritmusában nyilvánul meg (A komp). Ezekben a rajzaiban természetesen sokkal több az erő és dinamika.

Mondhatnánk, hogy Nikolájevics egész eddigi ópusza egy halkszavú, lírai vallomás Vajdaságról, a bácskai és bánáti búzamezőkről, csöndesen hömpölygő folyóinkról — a Dunáról, Tiszáról és a partmenti fűzesekről. Szívesen ábrázolja ezenkívül a halászelet egyes jeleneteit is. Csak egészen ritkán ragadják meg figyelmét az építészet érdekességei (Szerémségi város). Különös érdeke

van ahhoz, hogy a festőit, képszerűt ragadja meg. Néha azonban, úgy látszik, ez az érzeke cserbenhagyja, s ilyenkor rajzai szétesőszerkezetűek (Udvari motívum). Ezek a művei időnként válságairól tanúskodnak. Más képeiből viszont némi novellisztikus tartalom tör elő. Ilyen rajza például: Az ember és kutyája. Érdekes és sikeres kísérletei vannak a formáknak, a mozdulatoknak pillanatfelvételszerű meg ragadására. A járókelőkről készített rajzai sziluett-képekkel rokonosak. Általában véve Nikolájevics rajzain az alaknak, a figurális elemnek nincs jelentősebb szerepe. Mondhatnánk, hogy nála az ember teljesen eggyéolvad a tájjal, szerves kiegészítőjévé válik.

Mindezek után érdekes megállapítani, hogy a rajznak ez az ötvösi csiszolása, tökélye, nála nem végső cél. Törekvései mögött ott lappang a már-már leplezetlen vágy a teljesséértékű alkotás — a festés iránt. Nem mintha a rajz vagy a képzőművészet bármely más ága nem lehetne egyenértékű a festészettel. Ellenkezőleg. Sok nagy festő szíve-

sen foglalkozott rajzzal, Leonardótól kezdve egészen Picassoig és Matiszig. Sőt Matisz, az újabbkori festészet legnagyobb koloristája a vonalat, a rajzot tekintette az emóciók legteljesebb, leghivebb kifejezésének.

Nikolájevicsnál az átmenetet a festésre a litográfia és a pasztell jelenti, amelyekben néhány szín kombinálásának lehetőségeit kutatja. Egész eddigi munkája végső sorban komoly, lelkiismeretes előkészület a festészetre. Művészete nyugodt, fokozatos fejlődést mutat, minden különbözőbb hullámzás vagy szembetűnő változás nélkül. Mindaddig következetesen mélyítette, tökéletesítette régi erényét, hogy kevés eszközzel minél többet fejezzen ki, ami különben nélkülözhetetlen a grafikában. Időnként ugyan úgy tűnik, hogy az ábrázoló eszközök redukálása a kifejezés teljességének kárára van, mégis művészetének fő érdeme az, hogy a rajznak ezzel a tisztult, sallangmentes formájával erős, mélyen egyéni kifejezést formált ki. S művészetéről lévén szó: ez is a legfontosabb.

JUHÁSZ GÉZA

BEPILLANTÁS A SIPTÁR IRODALOMBA

Figyelemre — és természetesen követésre méltó kísérletet tett a Jeta e re című siptár irodalmi folyóirat, amikor abból az alkalomból, hogy kilencedik évfolyamába lépett, szerb-horvát nyelvű számmal fordult az ország olvasóközönsége és irodalmi közvéleménye felé. Mintegy hírt adnak ezzel magukról, lehetővé teszik, hogy bepillantást nyerjünk a siptár irodalomba, megláthassuk törekvéseiket és eddigi sikereiket. Ha tekintetbe vesszük, hogy ez az irodalom csak a felszabadulás után, csak az új Jugoszláviában emelkedett fel az írásbeliségig, akkor elmondhatjuk, hogy hatalmas utat tettek meg és eredményeik rendkívül impozánsak. Az említett szám szerkesztősége bevezetőjéből például kitűnik, hogy a folyóiratnak mintegy száz állandó munkatársa van s ami még ennél is tettesetösebb szám: 2700 rendes előfizetője!

Jóllehet a lírától a naplóg és esszéig a legkülönbözőbb műfajokban alkotnak egészen figyelemreméltó műveket, meg kell állapítanunk, hogy ez az irodalom általában nagyon fiatal és fiatalos. Nem egészen véletlen dolog az, hogy a jelen számban szereplő írók legnagyobb része 20—30 év között van (a legfiatalabb 1939-ben született), hanem azt jelenti, hogy ennek az irodalomnak

igen komoly távlatai vannak, s hogy úgy mondjuk most van igazán fejlődőben. Kezdetben, amint a szerkesztőségi cikk megjegyzi, főleg fordításokat közöltek és elméleti jellegű írásokat a jugoszláv és a világ irodalomból, hogy írógárdát neveljenek. Úgy látszik, helyesen választották meg az utat. A mai siptár irodalom tulajdonképpen a szájhagyományok alakjának élő iratlan irodalom és a legújabb jugoszláv irodalom emlőin nevelkedett. Ezért természetes, hogy megtaláljuk benne a sajátosan nemzeti színezetet és a mai jugoszláv irodalommal való eleven és termékenyítő kapcsolatok nyomait is.

Lehetetlen volna természetesen e helyen mégcsak vázlatosan is foglalkozni az egyes írásokkal, de néhány névre mégis fel kell hívni a figyelmet, mert olyan ígéretek jelentenek, hogy minden bizonnyal hallani fogunk még róluk. Fahredin Gunga még középiskolai tanuló, nyolcadikos tesz gimnazista, de olyan érettségről tesz bizonyosságot az 1942-ben lemészárolt trepcasai munkásokról szóló poemájában, hogy szinte meglepő. Ezt a látszatra epikus tárgyat annyira a líra eszközeivel fejezi ki, olyan nagy erővel és viszonylag fejlett, modern verselési technikával, hogy okvetlenül szemébe ötlük az olvasónak. De meg kell em-

litenj mellette Enver Djerdjeku halkszavú, közvetlen és finom lírai verseit (Könnyek után) Maszkut Se-hu, Mark Krasznyti stb. nevét is.

Elbeszélés is van egész csokorra való. Mindjárt az első elbeszélés sok lírai elemmel átszőve ábrázolja az ember és állat küzdelmét az emberben, s az állat felülkerekedését a háború idején, amikor az emberek elvesztik érzésüket a rettenetes iránt, mert mindennapi jelenség lesz. Nem új téma, de újszerűen dolgozza fel. Igen érdekes, szinte izgalmas olvasmány Ramiz Keljendi Egy egyetemista lány vallomása című novellája, amely szintén újszerűen — fasiszták által megbecstelenített lány maj sorsáról szól.

Az elbeszélések és versek mellett találunk regényrészletet, naplót a felszabadító harcok korából, esszét a siptár nemzeti kultúra és irodalom egyik úttörőjéről és apostoláról, külön rovatot szenteltek a legfiatalabb kezdő tolforgatók ígéretes zsengeinek. Van emellett szemle, színházi beszámoló stb.

Kétségtelen, hogy a fordítás nem mutathatta meg ennek az érdekes irodalomnak minden szépségét, de

véleményem szerint a szerkesztők minden gondosságuk mellett mulasztást követtek el, hogy nem közöltek legalább néhány verset két nyelven is. Mark Krasznyti például Hiljmi Malityi pap-költőről írott esszéjében megemlíti, hogy a költő elhatározta, hogy minden betűre ír néhány verset. Közöl is egyet, amelyet az „N” betűre komponált. Ez azt jelenti, hogy abban a versben a sorok „n”-re végződnek, a fordításban azonban ebből a sajátóságból semmit sem lehet visszaadni. Egy ilyen reprezentatív gyűjteményben, azt hiszem, egyébként is nélkülözhetetlen néhány kétnyelvű közlés, már azért is, hogy az olvasó, aki nem ismeri a siptár nyelvet, egy-két olyan vers példáján, amelyet fordításban is lát, megpróbálja meghallgatni az ismeretlen nyelv és költészet muzsikáját is.

A siptárok kezdeményezése, úgy látszik, igen kedvező visszhangot kelt országszerte. Elsőnek talán D. Kosztics foglalkozik vele a Politika hasábjain s kellemes meglepetésnek nevezi e szerbnyelvű szám megjelenését és szükséges, sikeres kísérletnek.

MEGALAKULT JUGOSZLÁVIA KÖZMŰVELŐDÉSI TANÁCSA

Nemrégiben egy egészen rendkívüli jelentőségű esemény zajlott le kultúréletünkben: Beogradban a kultúr és közművelődési közösségek országos szövetségének közgyűlésén ez a szerv Jugoszlávia közművelődési tanácsává alakult át.

A változás lényeges. Ennek az új testületnek pusztán tanácsadó és összehangoló szerepe lesz, tehát nincsen határozó és rendelkező joga a benne képviselt közművelődési szervezetekkel és intézményekkel szemben, viszont sokkal szélesebb alapon nyugszik minden eddigi hasonló szervezetnél. Munkájába ugyanis bevonja mindazokat a szervezeteket, sőt intézményeket is, amelyek kultúr munkával és közművelődéssel foglalkoznak.

Amint a javaslat is hangsúlyozza, ez a testület a jövőben országos tribün lesz a közoktatásügyi és kulturális problémák megvitatására, közös, országos jellegű közoktatásügyi és kulturális akciókat fog kezdeményezni és kapcsolatokat fenntartani a hasonló külföldi szervezetekkel.

Mintegy igazolva önmagát és céljait, napirendje második pontjaként a közgyűlés mindjárt meg is vitatta napjaink legfontosabb kultúrproblémáját, a felnőttek képzését. Megál-

lapították, hogy az eddigi munka, bár figyelemreméltó eredményekkel szolgált, többé-kevésbé szórványos volt és rendszertelen. A felnőttek képzése egyik legfontosabb feladatunk és sikeres teljesítéséhez — a helyi körülmények döntő szerepének figyelembevételével általános rendszert kell kidolgozni, amely többek között szervesen kapcsolódik majd iskolarendszerünkhez is. Ebben az értelemben foglalkozik az iskolareform javaslat is a felnőttek képzésével.

Ez természetesen nem egy, sem tíz év feladata, és nem lehet az az általános népnevelő kultúr munka sem, amit sokan e fogalmon értenek. Amikor a felnőttek képzéséről beszélünk, meghatározott és céltudatos tevékenységre gondolunk, amelynek két főcélja: munkatermelékenységet fejleszteni képes szakemberek, tehát termelők, és demokratikus jogokkal élni tudó szocialista irányítók képzése.

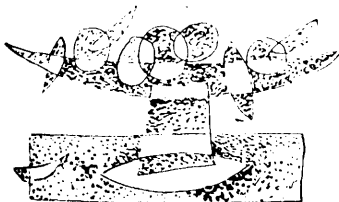
Olyan feladat ez, amit tulajdonképpen sohasem lehet teljesen befejezni, mert a tudomány újabb és újabb vívmányainak alkalmazása a termelésben és társadalmi fejlődésünk egyre újabb tudnivalók elsajátítását követeli majd a termelők-

től, akik egyszemélyben irányítók is. Létfontosságú feladat ez, mert a munka termelékenységének növekedésétől függ életünk, tehát kultur-életünk anyagi alapja is.

A közgyűlésen elhangzottak szellemében ennek a két főcélra kell a jövőben megszabnia kultúrtevékenységünk alapvonalát. Azokra a szervekre és testületekre kell a legtöbb gondot fordítani, amelyek a termelők és irányítók tudását gyarapítják, habár nem kell elhanyagolni azokat a kultúrtevékenységeket sem, amelyeknek az említett célokhoz látszólag nincsen közvetlen közük. Ezen az úton haladva — ed-

dig főként a munkásegyletek haladtak rajta — valamennyi kultúr-szervezetünk célszerűbbé tehetné munkáját és bizonyos fokig felszámolhatná azt az eddig elég gyakori „mindenességet”, amely szétforgácsolta a gyakran egyébként is szükséges erőket.

A kultúr munka terén még nagyon sok a tennivaló, ezt a tanács közgyűlésén fölvetett számtalan egyéb megoldásra váró probléma is bizonyítja. Megoldásuk azonban csak szervezett és rendszeres munkától várható. Ez a közgyűlés egyike volt az első jelentős nagy lépéseknek ebben az irányban.

FÉNYSZÓRÓ

HABENT SUA FATA LIBELLI

Könyvet kaptam Magyarországról és egy tájékoztatót is a megjelenő könyvekről.

A „Tájékoztató” szerint a „Nemzedékek nevelői — a tudomány klasszikusai” sorozatban ismét megjelenik, a többi között, Szerb Antal Világirodalomtörténete. Alighanem érdekességnek számít az is, hogy a könyvpiacra került Csathó Kálmán új könyve: „Ilyeneknek láttam őket”. Az író ezt írja könyvéről (vagy önmagáról, vagy még inkább a megjelenés tényéről): „... új könyvem megjelenése csaknem azt az érzést kelti bennem, mintha új pályát kezdenék. Nemcsak azért, mert több mint tíz évi szünet után kerülök ismét közönség, méghozzá nagyjából új, azóta felserdült közönség elé...”

Nemrégiben jelent meg Illés Béla híres könyve: „Ég a Tisza”.

Ez a könyv — nagyon régen —, a Szovjetunióban jelent meg először, utána kiadták huszonnyolc országban (Kínában, Japánban is), Magyarországon azonban ez az első kiadása. A könyv nem jelent meg — és ez természetes —, a Forthty-korszak alatt és nem jelenhetett meg a felszabadulás után sem. Az ezredes-író regénye ugyanis az 1918-19-es forradalmak idején játszódó eseményekkel foglalkozik: egy kicsit regény, nagyon történelem és még inkább politikum.

Az eredeti szovjetkiadáshoz Kun Béla írta annakidején az előszót. Az új kiadás szintén közli a magyar tanácsforradalom vezérének előszavát. „A harcnak örömet, a kétségbeesett, már-már reménytelen küzdelem kínját, a bukásnak, az emigrációnak — s annak a sok mindennek, ami ezzel együttjár — mérhetetlen keserűségét éltem át újra olvasás közben — írja Kun Béla az előszóban. — És, hogy megint harcol a magyar munkásosztály töretlenül — okulva tapasztalatain — az új forradalom új diadalaiért”.

Kun Béla nem érte meg az új forradalom új diadalait, eltűnt a csisztkák folyamán, és úgy látszik, hogy a tisztogatás elseperte ezt az érdekes könyvet is. Az írónak — ezt írja utószavában —, az volt célja, hogy megjavítsa a kommunista párt munkáját és annak nagy múltját ismertesse. Szerinte, ha a könyv eléri célját, ha magát a könyvet elfelejtik is, az eredmény tovább él és hat. „Talán ennek a nézetnek köszönhetően, hogy több mint egy negyedszázad után ismét megjelenik az Ég a Tisza...” — mondja az író...

Talán.

A könyveknek megvan a maguk sorsa, — írta már a III. században Terentianus Maurus. Úgy látszik, nem csupán a könyveknek — az íróknak, még az előszó-íróknak is.

TÖRETLEN ÉLETŰT

Halálhír idézte fel egy érdekes egyéniség életútját. Ellentmondásnak hangzik, ha azt mondjuk, hogy törésekben gazdag élete töretlenül ívelt. Az ellentmondás azonban látszólagos, mert e rendkívüli ember életmenete egy liberális demokratikus polgárember logikus természetes fejlődéséről tanúskodik. Ime egy élet adatai:

Sztefanosz Szarafisz a tisztiiskolából a görög hadseregbe került, az első világháborúban érdemet, rangot és kitüntetést szerzett. Venizelosz lelkes híve volt, s demokratikus és republikánus felfogása miatt kilépett a hadseregből, amikor Görögországban visszaállították a királyságot. 1935-ben egy sikertelen felkelés után lefokozták és száműzték.

1941-ben megszállt hazájában egy kommunistaelenes gerilla csoportot szervezett a hegyekben. A következő évben fogságba esett, a görög kommunista pár irányította ELASZ egységei fogták el és csapatát szétugrasztották. A fogságból viszont az ELASZ főparancsnokaként került ki. Katonai és jellembeli adottságai hatással voltak arra, hogy több hazafiás görög párt és csoport felsorakozott a görög felszabadító hadsereg zászlaja alá.

„A görög felszabadító háború” címen könyvet írt az ELASZ hadműveleteiről. 1946-ban az ELASZ több vezetőjével együtt deportálták egy égei-tengeri szigetre. Miután szabadlábra helyezték, a baloldali EDA párt képviselőjeként bekerült a parlamentbe. Egy autóbalesetben szerzett sebesülés következtében halt meg május 31-én egy athéni kórházban.

S. T.

HÍD A BOSZPORUSZON

Krupp von Bohlen und Halbach két hétig a török kormány vendége volt. Az újságíróknak kijelentette, hogy csodálattal adózik a török kormány országépítő erőfeszítéseinek, s jómaga is családi vagyonát e nemes cél szolgálatába kívánja állítani. A Krupp-művek hidat építenek a Mária-tenger partján. Bizonyára gyönyörű ívelésű acélhidat a Boszporus fölött...

Már néhány éve annak, hogy megkegyelmeztek Krupp von Bohlen und Halbach háborús bűnösnek. Kiengedték a börtönből, és a német ágyúkirály most ötletes íveléssel folytatja a családi hagyományt, újabb szövetséget fon a Drang nach Osten jegyében.

Relatív dolog változó világunkban a háborús bűnösség, amikor a gyilkolás technikai tökéletesítői szégyenkező re-

meteség helyett nyilvános sajtóértekezletet tartanak, és kijelentik, hogy „ápolni kívánják a hagyományos német-török barátságot”. Mert Krupp nemcsak hidat ver a Boszporuson, hanem bővíti a karabuki acélműveket, még egy acéletelepet szállít Törökországnak, továbbá érdekeltséget vállal az ország króm-, szén- és volfram termelésében, mozdonyokat szállít és vasútvonalat épít Törökország és Perzsa között...

Kruppék már kétszáz éve csinálják a háborút, a halálgyárosokat más erkölcsszabályok igazgatják tetteikben: a történelem során viselték a francia becsületrendet, az osztrák-porosz háborúban mindkét felet azonos gyártmányú ágyúkkal látták el, a franciáknak eladták a német tarackok tervrajzát, az angol Vickers és Armstrong cégnek a gránátgyutacs titkát, Amerikában pedig olcsóbban árusították a hadihajók burkolatára szolgáló acéllemezeket, mint oda-haza Németországban.

Vilmos császár mégis Kruppra alapította az első világháborút, Hitler pedig a másodikat. Krupp úr Törökországban ugyan kijelentette, hogy leszúrta a két világegés tapasztalatát, és elhatározta, hogy nem gyárt hadianyagot. Németországban azonban a gyakorlatban megmaradt Hitler középkori törvényhozása, amivel elidegeníthetetlen hitbizományt szentesítette a Krupp vagyont. A szövetséges hatalmak határozata ellenére sem darabolták fel a Krupp-műveket, ma is egy kézben vannak, és százezernél több munkást foglalkoztatnak.

Ki szállít majd új fegyvert az új német hadseregnek? Krupp úrnak aligha lesz lelkiismeretfurdalása, ha hamarosan megszegi szavát sajátos erkölcskódexe szerint.

Ki merné állítani, hogy a Krupp tervezőirodáknak nem számítgatják-e már új fegyverek műszaki adatait?

Bizonyos azonban, hogy Zenica, az egykori Krupp érdekeltség, visszavonhatatlanul kikerült a rajna-westfáliai ágyúkirály büvköréből.

S. T.

DOLLÁRFÜGGÖNY

Százezer font költséggel majd két évig faragták az angol hajóácsok a Mayflower háromárbovos vitorláhajó hasonmását. A Mayflower először 1620-ban hajózta át az Atlanti-óceánt másodszer, mint hasonmás, 1957 júniusában ért amerikai partot. Első ízben telepeseket szállított, most pedig kivitelre szánt angol árucikket, amelyből kiállítás rendeztek az egykori telepesek meggazdagodott leszármazottainak.

A Mayflowernek nagy hagyománya van az Egyesült Államokban. Királyuk, udvaruk és ezért nemességük sem lévén, odaát Amerikában a letelepülés időpontjával mérik az előkelőséget, és a Mayfloweren érkezettek utódait amolyan hercegi rang illeti meg.

Goethe valaha azt mondta az amerikaiakról, hogy boldogok, mert „nincsenek lovagváraik”. Az öregedés azonban — a társadalom öregedése is — konzervatívvá teszi az embert. Ezért tapasztaljuk manapság, különösen a második világháború után, hogy a milliárdos jenkik szőröstül-bőröstül, minden csecsebecséivel együtt lovagvárat vásárolnak az elszegényedett Európában, és áttelepítik az egykori újvilágba.

Az újságok hírt adtak arról, hogy milyen dísszel, pompával fogadták a Mayflower megújított érkezését, és ez az attrakció hozzájárult a hagyományos barátságának, az angol politikai irányvonal egyik sarkalatos tételének a megerősítéséhez.

Ezzel egyidőben egy másik örvendetes esemény is történt. A sokat emlegetett vasfüggöny és a kínai bambuszfüggöny mellett létezik egy úgynevezett dollárfüggöny is. Erről most a Times azt írja vezércikkében, hogy kissé fellebentették. A háború után ugyanis angol ember nemigen utazhatott az északamerikai angolszász világba ott élő rokonai vagy barátai látogatására, mert nem kapott valutát, dollárt. A dollárhiány ma is égető problémája az angol külkereskedelemnek, a szuezi válság lezárulása után azonban az angol kormány engedélyezte a szigetország alattvalóinak, hogy 280 dollárral felszerelve hajózhassanak át Amerikába.

Az angol világglap megállapítja, hogy 280 dollár édeskevés a drága Amerikában, s figyelmezteti a látogatókat, hogy kerüljék a drága vendéglőket és szállodákat, a költségesebb szórakozást, de a szegény rokon végre mégis látogatóba utazhat...

S. T.

VALLÁSHÁBORÚ ANGLIÁBAN

Túlzás volna azt állítani, hogy Angliában vallásháború dúl, habár az angol katolikus egyház nevében Wingfield-Digby jezsuita atya „nyílt háborús uszítással” vádolta meg Fisher canterbury-i érseket. A londoni Farm-utcai templomban elmondott prédikációjában „szenteskedő vakbuzgósággal és vallási türelmetlenséggel” vádolja az anglikán egyházfőt, mert „immár öt éve rontja a felekezeti békét”.

Az anglikán és a katolikus egyház között újabban kiéleződött villongás, az összetűzések és a vádaskodások kétségtelenül az angol társadalom belső ellentéteit és válságát fejezik ki. A reformáció és az ellenreformáció óta azonban más politikai és társadalmi formákban és tényezők között bonyolódik le az osztályharc és már nincs szűksége arra, hogy vallási mezbe öltözzék. Az egyházi berkekben fellángolt csatározás csak esetlen, torz és távoli vetülete bonyolult átmeneti korunk lelkiekben is tükröződő válságának.

A történelmi távlatba vezett már VIII. Henriknek királyi és anyagi szükségletéhez szabott egyházalapítása, jóllehet az angol uralkodók ma is viselik a X. Leo pápa által megmondolatlanul adományozott defensor fidei (a hit védője) címet. És a XVI. század homályába vezett Mária királynő rövid, de véres uralma, amikor átmenetileg feltámasztotta a katolikus egyház hatalmát és kivégeztette Cranmer canterbury-i érseket...

Ma főleg szószéki csatározásban merül ki a vallásháború. A katolikus egyház, közismert kizárólagosságánál fogva harciasan, dühösen utasítja vissza Fisher érsek idevágó támadását. Az anglikán egyházfő ugyanis mindenáron egy kalap alá szeretné hozni a keresztény egyházakat a sokféle rendű, rangú és szertartású egyházat szövetségbe kívánja tömöríteni — mégpedig a pápa fővezérségével. És éppen ez ellen kel ki Wingfield-Digby atya: „Doktor Fisher tüskének tekinti, hogy a legősibb keresztény testület, a római egyház kitartóan visszautasítja az együttműködésnek ezt a formáját.” A jezsuita atya „meghökkenítő naivitásnak” mondja az anglikán érsek felszólítását, mert: „Csak nem gondolja dr. Fisher valóban, hogy a pápa lemond Krisztus földi helytartójának a címéről, Krisztus nyája őrzésének hivatásáról. a krisztusi igazságok tanítói tiszttségéről és helyette egy egyházi vitatársaság elnökévé válik.” Aki ilyen foglalkozást és hivatást űz, az valóban nem fogadhat el alacsonyabbrendű tisztséget, a naív (!) anglikán koponyában megfogamzott társasági elnökséget.

Angliát egyébként és főleg más bajok nyugtalanítják, ezért valószínű, hogy ez a vihar különösebb károk nélkül vonul el felette.

S. T.

MEGHALT DRAGO GERVAIS ÍRÓ

Drago Gervais író, a rijekai színház igazgatója július 1-én délelőtt a lyublyanai kórházban meghalt. Szezsánán baleset érte és súlyos sérülésekkel a lyublyanai kórházba szállították, de a sürgős orvosi beavatkozás sem segíthette rajta.

1904-ben Opátiában született és 1918-ban Jugoszláviába emigrált. Zágrebben elvégezte a jogot, aztán előbb a bíróságon dolgozott, majd ügyvédi gyakorlatot folytatott és irodalommal foglalkozott. Három verseskötete jelent meg, három ús elbeszéléseket is írt, de a második világháború után főleg mint színpadi szerző tűnt fel, és néhány vígjátéka nagy sikert aratott a jugoszláv színpadokon.

TILTAKOZNAK A MAGYAR ÍRÓK

Az „Élet és irodalom” c. budapesti irodalmi lap egyik legutóbbi számában közli a magyar írók tiltakozását az atombomba-kísérletek ellen. „Megrendülten de reménykedve is fordulunk szerte a világon mindenkihez — írókhoz, művészekhez, tudósokhoz, államférfiakhoz, katonákhoz, a gyárak és földek dolgozóihoz — vessenek gátat azoknak a szörnyű terveknek, amelyek katasztrófát zúdíthatnak az egész földkerekségre” — írják egyebek között. A tiltakozást 41 magyar író írta alá, a legismertebbek közül: Áprily Lajos, Darvas József, Füst Milán, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Kodolányi János, Szabó Pál, Szabó Lőrinc, Tersánszky J. Jenő és Veres Péter.

MICHELIN MORELL KAPTA

a francia kritikusok idej díját, a legnagyobb francia irodalmi díjak egyikét. Az író a közönséges beszélgetés című regényével érdemelte ki ezt a nagy elismerést. A díjazott regény a deportáltak életéről szól. Mint ismeretes, a francia kritikusok három évvel ezelőtt ezt a díjat Françoise Sagan-nak ítélték oda Kopogtat a bánat című regényéért.

PICASSO BÉKEGALAMBJA

Kétmillió frankért kelt el Picasso ismert Békegalambja egy párizsi képvásáron. A képen rajta van a festő sajátkezű megjegyzése, hogy ez a végleges formája annak az emblémának, amelyet a Világifjúsági Találkozóra készített.

MEGHALT CAMIL PETRESCU

62 éves korában meghalt Camil Petrescu ismert román író, a Román Akadémia rendes tagja. A harmincas évek óta a román próza egyik legjelentősebb képviselője volt, de írt verseket és drámát is. Legnagyobb sikerű könyve, a „Prokrustesztész ágya” élesen bírálja korának társadalmi viszonyait. A második világháború után Balcescu román forradalmárról írt drámát és befejezetlenül maradt regénytrilógiát. Ezekben a művekben hitet tett a magyar és román nép barátságáért.

FŐLTÁMADÓBAN A HITLERI IRODALOM

Nyugat-Németországban, Hannoverben új könyvkereskedés nyílt meg. Működését azzal kezdte, hogy kirakatában egy fölirattal föl hívta a polgárokat, hogy csak „német írók” műveit vásárolják. Az ajánlott német írók a következők: Adolf Hitler, Alfred Rosenberg, Hans Grimm és társai. A könyvkereskedés tulajdonosa Gerhard Krüge, a fasiszta Szocialista Birodalmi Párt egyik alapítótagja.

»A KOSZOVÓI LÁNYKA « CÍMMEL

nemrégiben antológia jelent meg Magyarországon az Európa Kiadó kiadásában. A könyv válogatott költeményeket tartalmaz a szerb-horvát hősi népdalokból és népi románcokból. A verseket Sztóján D. Vujicsics válogatta és Kiss Károly költötte át. Az antológia bevezető részében népi románcokat mutat be, a további részekben a hősi népdalok koszovói ciklusából és a Márkó királyfiról szóló népdalok ciklusából ad egy füzér gyöngyszemet, majd a népfőlszabadító harcban költött népdalokból ad ízelítőt.

2 800 FONT STERLINGÉRT ADTÁK EL

Londonban G. B. Shaw John Bull's Other Island című színművének eredeti, kézzel írott példányát.

IFJÚSÁGI KÖZPONTTÁ

alakítják azt a hágaj házat, amelyben Anna Franck, zsidó leányka rejtőzködött és lélekbemarkoló, immár világhírű naplóját írta a fasiszta megszállás alatt.

»UMETNOST« CÍMMEL

új képzőművészeti lap jelenik meg Zágrábban. Kiadja a Jugoszláv Képzőművészek Szövetsége. Havonta egyszer jelenik meg tizenkétoldalas újság formájában.

MŰVÉSZETI ENCIKLOPÉDIA KÉSZÜL

Olaszország kulturális együttműködéssei foglalkozó intézete és egy ismert amerikai könyvkiadóvállalat bejelentették, hogy a következő években nagy enciklopédiát adnak ki a világ művészetéről. Egyszerre két kiadásban jelenik meg: olasz és angol nyelven. Ezt a nagy művet a művészet legkiválóbb ismerőseinek közreműködésével készítik. Tízötöt kötetű lesz. Minden kötet 400 oldal szöveget és 480 képet tartalmaz majd. Az első kötet már jövőre megjelenik. Ez lesz az első nemzetközi közreműködéssel készített nagyméretű világművészeti enciklopédia.

REGÉNYÍRÁSÉRT JÁRÓ ARANYÉREMEL

jutalmazta John Dos Passost az Amerikai Művészeti Akadémia. Ezt a díjat az írók életművéért adják.

TARTALOMMUTATÓ

Ács Károly / Látomások — — — — —	461
Fehér Ferenc / Nevadai ballada — — — — —	462
Gál László / A nyárfa, a víz és az ember — — — — —	463
Miodrág Pavlovics / Kőművesek — — — — —	464
Pap József / Dalocska — — — — —	466
Fehér Ferenc / Elhagyott eperfák — — — — —	467
Vébel Lajos / Ellesett vita a szocializmusról — — — — —	471
Gál László / Vénülj meg, kedves — — — — —	477
Pap Endre / A karcsú bokák — — — — —	478
Antonije Iszakovics / Április jegyében — — — — —	482
Ács Károly / Tanú — — — — —	489
Zákány Antal / Május — — — — —	490
Petkovics Kálmán / Iskola az országút mellett — — — — —	493
Miodrág Pávlovics / Legyünk egyszerűek — — — — —	500
Németh István / Egy ember ül az udvaron — — — — —	502
Vigh Rudolf / Őszinte szívvel — — — — —	505
Pintér Lajos / Sárga cégtábla mögött — — — — —	506
Burkus Valéria / Örökség — — — — —	511
Major Nándor / Udvarok — — — — —	512
Lőrinc Péter / „Én Hermál Jóska vagyok!” — — — — —	519
Lányi István / A nyugati világ szellemi válságáról — — — — —	525
Sárosi Károly / Megnyirbált illúziók — — — — —	528
Ács József / Mosa Pijade tárlata — — — — —	532
Kalapis Zoltán / Film és közönség — — — — —	535
Varga László / Kultúra — hosszú távra — — — — —	539
Komáromi József Sándor / A stratfordi Shakespeare emlékszínház belgrádi vendégszereplése — — — — —	542
Sulhóf József / A vajdasági színházak ünnepi szemléje	544
Aladics János / A vajdasági síkság szerelmese — — — — —	547
Juhász Géza / Bepillantás a siptár irodalomba — — — — —	549
Saffer Pál / Megalakult Jugoszlávia közművelődési tanácsa — — — — —	551
Fényszóró — — — — —	553
Krónika — — — — —	558

A fedőlapot IVAN HOROVIC és MISA NEDELYKOVICS tervezte.

A technikai szerkesztést IVAN HOROVIC végezte. A rajzokat SÁFRÁNY IMRE készítette.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT, 1957 JUNIUS. KIADJA A MAGYAR SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MIŠIĆA 1. — CSEKKSZÁMLA: 300-T-255. — ELŐFIZETÉSI DÍJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINÁR. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — KÉSZÜLT A SZUBOTICAI MINERVA NYOMDÁBAN.

et társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtu